پێگەی ئێزدییەکان
لەحکومەتی هەرێمی کوردستاندا
٢٠٠٨-١٩٩٢

نووسینی

مونیرە ئەبوبەکر محەمەد

مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی. ن. ك)
سلێمانی ـ گەڕەکی سەرچنار ـ ١٢١
کۆڵانی ــ ٤٤
ژ. خانوو ـ ١

www.hoshiari.org
govarynovin@yahoo.com

❖ ناوی کتێب: پێگەی ئێزدییەکان لەحکومەتی هەرێمی کوردستاندا ١٩٩٢-٢٠٠٨

❖ ناوی نووسەر: مونیرە ئەبوبەکر محەمەد

❖ بابەت: لێکۆڵینەوە

❖ دیزاینی ناوەوەو بەرگ: ئەمیرە عومەر

❖ تیراژ: (١٠٠٠) دانە

❖ ژمارەی سپاردن: (١٨٢٤) ی ساڵی ٢٠٠٩ ی وەزارەتی رۆشنبیری پێدراوە

❖ چاپ: دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی

❖ زنجیرە: (٣١٤)

❖ لەبڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیروهۆشیاری یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان

پێشکەشە..

★ بــەو گیانــە پاکانــەی، کــە لــەپێناو ناســنامەو مێــژووی گەلەکەیاندا شەونخونییان کردو گیانیان بەخت کرد.

★ بەدایکمو هاوسەرو مناڵەکانم.

★ بەماموٚســتای ئــازیزو خوٚشەویســتم (دکتــوٚر کــەیوان ئــازاد ئەنوەر).

★ بەکوٚلیژی یاساو رامیاری

★ بەهەموو خوشكو برایانی ئێزدی.

سوپاس و پێزانین

- ❖ بۆ هەموو ئەو بەڕێزانە، کە هاوکاریان کردووم بەپێدانی سەرچاوە، یان هەر وێنەو بەلگەنامەیەك بێ.
- ❖ بەڕێز مامۆستای سەرپەرشتیارم (دکتۆر کەیوان ئازاد ئەنوەر)
- ❖ بەڕێزانی پەرستگای لالش.
- ❖ بەرێز باباشێخ، رابەری ڕۆحانی ئێزدییەکان.
- ❖ بەڕێز میر تەحسین بەگ، میری ئێزدییەکان.
- ❖ بەڕێزانی بنکەی رۆشنبیریو کۆمەلأیەتی لالش لەدهۆك.
- ❖ بەڕێز قایمقامی قەزای شێخان، بۆتان محسین صالّح
- ❖ بەڕێز مەلّبەندی (٣٤)ی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان لەشێخانو. (نایف سعید)ی بەرپرسی مەلّبەند.
- ❖ بەڕێز (جەمیل خدر عەبدال) وەزیری خانەنشین لەحکومەتی هەرێمی کوردستان.
- ❖ بەڕێز (عادل ناصر) وەزیری خانەنشین لەحکومەتی هەرێمی کوردستان.
- ❖ بەڕێز (خەیری شنگالّی)، بەڕێوەبەری گشتی کاروباری ئایینی ئێزدییان لە وەزارەتی ئەوقافو کاروباری ئایینیی (ئیدارەی پێشووی سلێمانی).

❖ بەڕێز کامیل حاجی ئەحمەد سکرتاریەتی بەرێز مام جلال

❖ بەڕێز د.جەزا تۆفیق تالب ـ پسپۆڕی جیۆپۆلەتیكو ئاسایشی نەتەوەیی - مامۆستای زانکۆی سلێمانی

ئەو بەڕێزانەی چاوپێکەوتنم لەگەڵ کردوون، کە بریتین لە:

١. عەدنان زیان مامۆستای زانکۆ

٢. خدر دوملی رۆژنامەنووس

٣. سەگڤان مراد سکرتاریەتی بەرێز مام جەلال

٤. سەعید سلۆ بەرپرسی کۆمیتەی رۆشنبیری بنکەی لالش.

٥. شێخ عەلۆ شێخ خەڵەف بەرپرسی کۆمیتەی کۆمەڵایەتی بنکەی لالش.

٦. خەڵەف هڤند شنگالی، پێشمەرگەی ئەیلولو کادیر.

پێرست

بابەت	لاپەڕە
چەند وشەیەك بۆ بابەتێكی نوێ ـ مامۆستا جەعفەر	١٣
پێشەكی	١٧
بەشی یەكەم: ناسینی ئێزدییەكان	٢٥
باسـی یەكـەم/ چـەمكو زاراوەی (ئێـزدی)و دەركـەوتنی لـە مێژوودا	٢٨
تەوەری یەكەم/ چەمكو زاراوەی ئێزدی	٢٨
تەوەری دووەم / مێژووی دەركەوتنی ئایینی ئێزدی	٣٤
باسی دووەم/ بنەماكانی ئایینی ئێزدی	٥٢
تەوەری یەكەم/ بنەما ئایینییەكان	٥٢
تەوەری دووەم / بنەما كۆمەڵایەتییەكان	٦٢
بەشی دووەم: پێگەی ئێزدییەكان لەهەرێمی كوردستاندا	٦٩
باسی یەكەم/ پێگەی جوگرافی ئێزدییەكان	٧٠
تەوەری یەكەم /پێگەی جوگرافی ئێزدییەكان لەكورستاندا	٧٠
تەوەری دووەم/ پێكهاتەی جوگرافی ئێزدییەكان	٧٩
باسی دووەم/ پێگەی سیاسی ئێزدییەكان	٨٥
تـەوەری یەكـەم / كورتەیـەكی مێـژوویی بـارودۆخی سیاسـی كوردستانی، باشوورو ئێزیدییەكان	٨٥
تـ	

١٩٩١ له كوردستانی باشوور ٩٥
٢- بەشداری سیاسی ئێزدییەكانو كاریگەرییان لەسەر رای گشتی ٩٨

بەشی سێیەم:
ئێزدییەكان و حكومەتی هەرێمی كوردستان (١٩٩٢-٢٠٠٨) ١٠١

باسی یەكەم/ پێگەی ئێزدییەكان لەحكومەتی هەرێمی كوردستاندا (١٩٩٢-٢٠٠٨) ١٠٣
تەوەری یەكەم/ رۆڵی ئێزدییەكان لە نێوان سالآنی (١٩٩٢-١٩٩٦) ١٠٣
تەوەری دووەم / رۆڵی ئێزدییەكان لە(١٩٩٦-٢٠٠٨) ١١٨
١- رۆڵی ئێزیدییەكان (١٩٩٦ – ٢٠٠٣) ١١٨
٢- رۆڵی ئیزیدییەكان لە (٢٠٠٣ – ٢٠٠٨) ١٢٢
باسی دووەم/ كاریگەری ئێزدییەكان لەسەر حكومەتی هەرێمی كوردستان ١٣٨
تەوەری یەكەم / ١- تێڕوانینی ئێزدییەكان بۆ حكومەتی هەرێمی كوردستان ١٣٨
٢- تێڕوانی حكومەت بۆ ئێزدییەكان ١٤٤
تەوەری دووەم/كاریگەری ئێزدییەكانو ناوچەی ئێزدینشین لە سەر حكومەتی هەرێمی كوردستان. ١٤٨
كۆتایی

٢ - راسپێری ١٥٧
سەرچاوەکان ١٦١
پاشکۆکان ١٧٣

پێرستی پاشکۆکان

١- پاشکۆی ژمارە (١) ١٧٥
نووسراوی ژمـارە (٤٦٩) لـە (١٩٦٢/٢/٢٧) بـۆ حـاکمی عـەسکەری گشتی دەربارەی گرتنی خەڵك لەلایـەن موتەسـەڕیفی لیـوای موسـڵی ئـەو سـەردەمەوە، کەسـەکان کـە پەیوەنـدییان بەشۆڕشو حیزبێکی کوردییەوە هەبووە، ئێزدیین.

٢- پاشکۆی ژمارە (٢) ١٧٦
نووسراوێکی بایەزیدی ئەمەوی، کە دامەزرێنەری بزووتنـەوەی عــەرەبی بــەنی ئەمەوییــە، کــە لــە بــەرواری ١٩٦٧/١١/٧ نـاردویێتی بـۆ هـەردوو رەئـیس (جـەمال عـەبدولناسـر) سـەرۆکی مسرو (عـەبدوسەلام محەمەد عـارف) سـەرۆکی عێـراق، کـەداوای هاوکاریو یارمەتی ئەکات.

٣- پاشکۆی ژمارە (٣) ١٧٧
نووسـراوێکی بایەزیـدی ئەمــەوی، کـە لـە (١٩٦٤/١٠/١٨) لەرێی وەزیری ناوخۆی ئەو سـەردەمەوە ناردوویـەتی بـۆ سـەرۆك کۆماری عیراق.

١٧٨ ٤- پاشكۆی ژماره (٤)

نووسراوی نهێنی ژماره (س/٦) له (١٩٦٦/١/٤)، كه قایمقامی ئەوسای شێخان ناردویەتی بۆ موتەسەریفی لیوای موسڵ دەربارەی قەومیەتی ئێزدییەكان.

١٧٩ ٥- پاشكۆی ژماره (٥)

نووسراوێكی نهێنیو تایبەت ژماره (ق.س/٣٣) له (١٩٦٦/٥/٧)، كه بەڕێوەبەری ناحیەی شنگاڵ لەو سەردەمەدا ناردوویەتی بۆ قایمقامی قەزای شنگاڵو باسی چالاكیو جوڵانەوەی ئێزدییەكان ئەكات.

١٨٠ ٦- پاشكۆی ژماره (٦)

نووسراوی ژماره (٤٤٥١٦) له (٢٠٠١/٩/١٠) كه لەبەڕێوەبەرایەتی شارەوانی پارێزگای موسڵ دەرچووەو بۆ بەڕێوەبەری شارەوانی شنگاڵ نێردراوەو داوای پێدانی زەوی ئەكات بە (٣٧٥) كەس، كە عەرەبن..

١٨١ ٧- پاشكۆی ژماره (٧)

نوسراوی ژماره (١١) له ٢٠٠٧/٤/٢٤, كەنوسراوێكە بەئیمزای (میر تەحسین بەگ) میری ئێزدییەكانو سەرۆكی ئەنجومەنی باڵای رۆحانی, كەئاراستەی سەرۆكی پەرلەمانی كردووە. نووسراوەكە چەند سەرنجو پێشنیارو داواكاریەكە لەسەر دەستووری هەرێمی كوردستان بۆ پەرلەمان.

پێرستی نەخشەکان

بابەت	لاپەڕە
١- نەخشەی قەزای شەنگال	١٨٣
٢- نەخشەی قەزای شێخان	١٨٤

پێرستی خشتەکان

بابەت	لاپەڕە
١- خشتەی ژمارە (١) رێژەی زیادبوونی سالأنەی دانیشتوان لەعێراقدا بەپێی ئایین.	١٩٥
٢- خشتەی ژمارە (٢) دابەشــبوونی جوگرافیــای ئێزدییــەکان لــەعێراق (١٩٦٥- ١٩٧٧).	١٩٥
٣- خشتەی ژمارە (٣) دابەشــبوونی جوگرافیــای ئێزدییــەکان لــەعێراق بــەپێی یەکــە ئیدارییەکان سالّی ١٩٧٧.	١٩٦
٤- خشتەی ژمارە (٤) دابەشبوونی ئایینی دانیشتوانی پارێزگاکانی هەرێمو عێراق.	١٩٧
[illegible] (٥) دابەشبو	١٩٨

٦- خشتەی ژمارە (٦)

خشـــتەی دەنـــگ وەرگـــرتن, کـــەرێکخراوی مـــافی مەدەنیـــەت لەکوردســـتان KCRO پێـــی هەڵســـاوە لەناوچـــەی ئێزدییـــەکان, کەکەوتوونەتـــە نـــاو (ناوچـــە دابڕاوەکانـــەوە) بەمەبەســـتی زانینـــی رەوشی ئابووریو کۆمەڵایەتیو ژمارەیان, هەروەها دەنگدان لەسەر ئەوەی ئەگەڕێنەوە سەر هەرێمی کوردستان یان نا؟

چەند وشەیەك بۆ بابەتێكی نوێ

مامۆستا جەعفەر

بەشـێك لەنووسـەرو ئـەكادیمیو لێكۆڵیـارە كوردەكـان، بـەهۆی پـەروەردەی یـەك رەنگـیو ناوچـەییو هەنـدێ جـار داخـراوو گۆشـەگیرییەوە، تێڕوانینێكـی یـەك لایەنـەو سـاكاریان بـۆ دیـاردە كۆمەڵایەتیو ئیتنیو مێژووییـەكان هەیـە. بەشێك رەنگـە پێیوابێـت، گـەلی كـورد یـەك تـوخمو یـەك رەگـەزو یـەك خـوێنو یـەك رەگو ریشـەیە! بەشـێك دیالێكـتو بـن دیالێكـتو هـۆزو خـێڵو تیرەكـان نابینێت! بەشێكی تر جیاوازی مەزهـەبیو دینـی نابینێـتو پێیخۆشـە هـەموو گـەلی كـورد موسـڵمان بێـتو لـەناو موسـڵمانیش سـونیو لـەناو سونیشدا، هەر هەموو شافعیو هەموو قادری یان نەقشبەندی بن.

زانكۆكانی ئێمە لەڕووی بۆچوونو تێگەیشتنی زانستیەوە، هـەر زۆر هەژارو سادەو ساكارن: هیچ زانكۆیەك بایەخی بەلێكۆڵینەوەی قادریو نەقشـبەندی نـەداوە، كەچـی زانكۆكـانی ئـەوروپا بەتایبـەتی لەبەشـی تیۆلۆگی (ئیلاهیات) بۆ مەزهەبی كاتۆلیكیو پرۆتستانتیو كالڤینستی چەند كورسی هەیەو چەندین كۆڕی زانستی هەیە.

سەبارەت بەهۆزو خـێڵو تـیرەو تایەفـەكان، بەشـی گەلناسـی هەیـە، واتـە: ئـەو زانسـتەی دەربـارەی مێـژووی پێكهاتـەی ئـەو گەلـە لـەڕووی پێكهاتەی هۆزەكانو مێژووی دوورو درێژی توێژینەوەو لێكۆڵینەوەیان

هەیە. لەناو بەشی گەلناسی، لقێك هەیە پێیدەگوترێت عەشیرەتناسی. کەواتــە: تێگەیشــتنی ئێمــە بــۆ ئــەوروپای مــۆدێرن، تێگەیشــتنێکی ناڕاستو هەڵەیە.

ئێمـە بـەهۆی تێگەیشتنی یـەك لایەنـەمان بـۆ خۆمـان، تـەنیا یـەك دوورایـی دەبیـنینو لایەنـەکانی تـر فـەرامۆش دەکـەین. زانیـاری ئێمـە لەسەر مێژووی عەشیرەتەکان هەر زۆر کەمو سادەیەو ئەمەش هۆیەکە بـۆ بێتوانـایی مێژوونووسانمان لەنووسـینی سـەرجەمی مێـژووی گـەلی کورد!

ئێمـە لەسـەر مێـژووی کاکـەیی (ئـەهل هـەق)و ئێـزدیو شـەبەكو عەلەویو هەقە چی دەزانین؟

زانسـتی ئێمـە هـەر زۆر کـزو لاوازو پـەرتو بـڵاوە. لـەزانکۆکان نـە بەشی کۆمەڵناسیو نە بەشی تیۆلۆگی (ئیلاهیات) توانیویانە لقێـك بـۆ لێکۆڵینــەوە دەربــارەی کاکــەییو ئێــزدیو شــەبەكو عەلــەویو هەقــە بکاتــەوەو نامــەی زانســتی لەســەر رابــوردووی ئــەم ئــاینو ڕێبازانــە بنووسرێت.

تێنەگەیشـتن لەسروشـتی کاکـەییو ئێـزدیو شـەبەكو عەلـەویو هەقە سەرکردایەتی سیاسی تووشی هەڵەو کـەموکورتی کـردووە! ئێمـە ئەگـەر زانیمـان ژمـارەی کاکەییـەکانی کـەرکوكو خانـەقیو مووسـڵ سەرووی نیو ملیۆنە، هەوڵدەدەین نوێنەری ئـەوان لەپەرلـەمانو لـەناو حکومەتــدا زیــاتر بکــەین. بەهــەمان شــێوە گــەر زانیمــان ژمــارەی ئێزدییەکان لەسەرانسەری جیهاندا نزیکەی یـەك ملیۆنـەو دانیشتوانی

هەرێمی کوردستانیشیان لەنیو ملیۆن پترە، هەوڵدەدەین نوێنەرایەتیان لەناو پەرلەمانی هەولێرو بەغداو حکومەتی هەرێم زیاتر بکەین.

کتێبی (پێگەی ئێزدییەکان لەحکومەتی هەرێمی کوردستان ١٩٩٢ ــ ٢٠٠٨) هەوڵێکی باش‌و سەرکەوتووی منیرە ئەبوبەکرە بۆ شیکردنەوەو لێکدانەوەی پێگەی ئێزدییەکان لەحکومەتی هەرێمی کوردستاندا.

من سەرەڕای سەرنج‌و تێبینیەکانم لەسەر ئەم کتێبە، هەر یەکسەر رەزامەندی خۆم لەسەر چاپکردن‌و بڵاوکردنەوەی دەربڕی. چونکە سوور دەزانم تا چەندین کتێبی وەکو ئەم کتێبە بڵاو نەکرێتەوە، بژاردەی سیاسی کورد فورسی‌و قەوارەو تایبەتمەندی ئەم گروپە وەکو خۆی نابینێت. ئەگەر سەرکردایەتی سیاسی‌و بژاردەی سیاسیی ئەوانی نەبینی، ئەوانیش هەست بە (ئینتیما) لایان دروست نابێت‌و پێیان وادەبێت، کە ئەوان پەراوێز خراون‌و بەهیچ دانراون‌و سەرکردایەتی سیاسی نایەوێت لەپرۆسەی سیاسیدا بەشدارییان پێبکات.

دانانی وەزیرێکی کاکەیی یان دوو بەڕێوەبەری ئێزدی لەحکومەتی هەرێمی کوردستان‌و دانانی یەك شەبەك لەپەرلەماندا ئەوە ناگەیەنێت ئەوان بەشدارییان پێکراوەو قۆناغی پەراوێزخستن کۆتایی پێهاتووە. بایەخپێدان‌و پەراوێز نەخستن شتێکەو سیاسەتی پەیڕەوکراوی ئەمڕۆ شتێکی تر!

ئێمە پێویستمان بەپێداچوونەوەیەك هەیە، کە گرنگی سیاسی‌و مێژوویی کاکەیی‌و ئێزدی‌و شەبەك پیشاندات، چونکە پرۆسەی بوون

بەنەتـەوە، دەبـێ بڕگـە بەبڕگـەی پێکهاتـەکانی نەتـەوە بخوێنێتـەوەو بەیەکیانەوە گرێبداتو ڕێگە بەسیاسـەتی پەرتانـدنو پەراوێزخسـتنو نەخوێندنەوە نەدات.

بــەهیواین ئــەم کتێبــە تــوانیبێتی لایــەنێکی نارۆشــنی روونــاك کردبێتــەوەو ڕێگەخۆشــکەرێك بێــت بــۆ دەســەڵاتی کــوردی بــۆ گرنگیپێــدانو بەبایــەخ وەرگرتنــی زیــاتری ڕۆڵو توانــای ســەرجەم پێکهاتە پەراوێزخراوەکانی دیکەی ناو کۆمەڵی کوردی.

پێشەکی..

سەرەتا دەمەوێت لەوەوە دەست پێبکەم کاتێك لەساڵی ١٩٨٠ لەپەیمانگای تەکنیکی موسڵ خوێندکار بووم، لەگەڵ چەند خوێندکارێکی ئێزیدی هاوڕێیەتیم دروست کرد. ئەوان زۆر ڕێزیان لێگرتمو هاوکاری زۆریان کردم. ئەو کاتەش بۆ یەکەمجار بوو ناوی ئێزیدی بێتە بەر گوێ، دیارە هەندێ لەبرادەران پێیان ناخۆش بوو هاوڕێیەتی ئێزیدی بکرێ، چونکە لەناو خەڵك واناسراوبوون، کە ئەمانە بێباوەڕنو شەیتان پەرستن• بارودۆخی ئەو کاتەش بەشێوەیەك بوو، چ لەڕووی ئاستی رۆشنبیریو ئایینییەوە، چ لەڕووی نەتەوایەتییەوە، ئێزیدییەکان نەیانئەتوانی وەك پێویست داکۆکی لەکوردایەتیو کوردبوونی خۆیان بکەن. هەندێکیش لەئێزیدییەکان لەژێر زەبرو زەنگی دەسەڵاتدا وەك عەرەب خۆیان ناونووس کردبوو، واتە تەعریب کرابوون، بەڵام ئەو کاتە هەستمان کرد، کە ئەوان لەناخەوە ئەسوتێنو حەز ناکەن وەك عەرەب بناسرێن.

بەتێپەڕبوونی رۆژەکانی خوێندن، هاوڕێیەتیم لەگەڵیاندا زیاد بوو، یەکێك لەو هاوڕێیانەم کەخەڵکی شاری موسڵ بوو، فەرموویەکی نانخواردنی لێکردین بۆ ماڵی خۆیان، دواجار

بـــەدەم داواكەیـــەوە چـــووین، لەبەرامبـــەردا زۆریـــش ڕێزیـــان لێگــرتین. ئــەو كاتــە مــن هەمیشــە ســەیری هەڵســوكەوتیانم ئەكرد، زۆر ڕاستگۆو زیرەك بوون، ڕێزیان لەبەرامبەر ئەگرت، بەخشــندە بــوون، زۆر حــەزیان بــەهاوكاری خــەڵك ئــەكرد، ڕەوشـت بـەرز بـوون. ئـەوەش سەرسـامی كـردین، بـەوەی ئـەو ڕەفتـارە جوانانـەیان هەیـە، كەچـی پێیـان بوترێـت بێبـاوەڕو شەیتان پەرست، بۆیە خۆم پێڕانـەگیراو بەهاوڕێیـەكیانم وت" ڕاســتە ئێــوە شــەیتان پەرســتن‌و بێبــاوەڕن؟" هاوڕێیەكــەم لەپرســیارەكەم نیگــەران نــەبوو، بگــرە زۆر بــەجوانی وەڵامــی پرسیارەكەمی دایەوەو تێی گەیاندم ئەوان باوەڕیـان بەخوای تـاك‌و تـەنیا هەیـەو مـەلیك تـاوس لـەلایان پـیرۆزە، خـاوەنی كتێبی تایبەتی خۆیانن‌و باوەڕیان بەحەوت فریشتەكە هەیـەو مەلیك تاوس بەسـەرۆكی فریشـتەكان ئـەزانن. ئـەوەش لەسـەر ئــەو بــاوەڕەی كەجگــە لەیــەزدان، كڕنوشــی بــۆ كەســی تــر نەبردووەو هـەروەها وتـی" ئێمـەی ئێزیـدی ڕێـزی لێئـەگرین‌و ئەیپەرستین. جگـە لەیـەزدان، كەسـی تـر ناپەرسـتین، مـەلیك تاوس بەرزو پیرۆزە لامان، ئێمەش كوردین‌و باوباپیرانیشـمان كـورد بـوون. بەڕادەیـەك لەكۆنـدا چـەندین سـەدە پـێش ئێسـتا زۆربەی كورد ئێزیدی بوون، بەڵام پاش هاتنی هەردوو ئـاینی مەسیحی‌و ئیسلام، هەنـدێك بوونـە مەسیحی‌و زۆرینـە بوونـە

موسڵمان. ئێمەش بەرگریمان لەئاینی خۆمان کردو وەك کوردی رەسەن لەسەر ئایینی باوو باپیرانمان ماینەوە، لەبەرامبەردا زۆر چەوسانیەوەو زۆریش کوشتارو تالانمان لێکرا، ئامادەنەبووین دەست لەبیرو باوەڕی خۆمان هەڵبگرین، بەڵام بەداخەوە ئێستا بەشێك لەهاونەتەوەکانمان له (کوردەکان) نازانن، ئەم راستیەیان لەیاد کردووە"

لەو رۆژگارەوە تێڕوانینمان بۆ ئێزیدییەکان گۆڕاو جۆرێك لەخۆشەویستی، وەك بڵێی هاونەتەوەیی و هاوزمانی لەدڵمان بەرامبەریان دروست بوو. ئەوەش هۆکار بوو بۆ ئەوەی کە ژمارەیەکی باش لەسەرچاوە دەربارەی ئێزیدییەکان لەکتێبخانەکەمدا کۆبکرێتەوەو توێژینەوەکی لەسەر ئەنجام بدەم، کاتێکیش ساڵی (٢٠٠٦-٢٠٠٧) خوێندکاری قۆناغی سێیەم لەکۆلێژی زانستە رامیارییەکانی زانکۆی سلێمانی بووم، له "مێژووی سیاسی ئایینەکان" لەگەڵ مامۆستای وانەکە "کەیوان ئازاد ئەنوەر" باسی ئێزیدییەکان کرا، لێرەوە بڕیارماندا توێژینەوەی دەرچوون و وەرگرتنی بڕوانامەی (بەکالۆریۆس) لەسەر ئێزیدییەکان بێت. دواجار لەسەر پێگەی ئێزیدییەکان لەحکومەتی هەرێمی کوردستان له نێوان (١٩٩٢-٢٠٠٨)" وەستاین، چونکە بۆشاییەك هەبوو لەناوەندی ئەکادیمی زانکۆیی لەسەر ئەم باسە.

توێژینەوەکەشمان بۆ سێ بەش دابەش کرد، بەشی یەکەمان بۆ ئێزیدییەکان تەرخانکرد.

ئەم بەشەشمان بۆ دوو باس دابەش کرد. لەتەوەرەی یەکەمی باسی یەکەمدا چەمكو زاراوەی ئێزیدی باس کراوە، پاشان لەتەوەری دووەمی هەمان باسدا مێژووی دەرکەوتنی ئێزیدی باسی لێوە کراوە. لەباسی دووەمدا لەتەوەری یەکەمدا بنەماکانی ئایینی ئێزیدی باس کراوە، کە لەم بەشەدا سەرەتایەك لەسەر ئێزیدییەکانو دواتر بنەما ئایینیو کتێبە پیرۆزەکانیانو لەتەوەری دووەمدا بنەما کۆمەلآیەتییەکان تیشکیان خراوەتەسەر. لەبەشی دووەمیشدا باس لەپێگەی ئایینی ئێزیدی لەهەریمی کوردستان کراوە، کە لە دوو باسدا دامانڕشتوونو لەباسی یەکەمدا، کە دوو تەوەرە، لەتەوەری یەکەمدا پێگەی جوگرافیو شوێنی نیشتەجێبونی ئێزیدییەکان باس کراوە، کە خۆی لەشوێنی نیشتەجێبوونو سنوری ناوچەی دانیشتنی ئێزیدیو ژمارەی دانیشتوان دەبینێتەوە، لەتەوەری دووەمدا پێکهاتەی جوگرافی ئێزیدییەکان تیشکی خراوەتە سەر.

باسی دووەمیش بۆ پێگەی سیاسی ئێزیدییەکان تەرخان کراوە لەدوو تەوەرداو باسی ئێزیدییەکان لە قوناغە جیاجیاکانداو رۆڵی کاریگەریان لەسەر حکومەتی هەرێم

کـراوە لەگـەڵ بەشـداری سیاسـی و کاریگـەرییان لەسـەر رای گشتی.

دوا بەشیشـیان، کـە بەشـی سـێهەمە، بـاس لەدامەزرانـدنی حکـومڕانی حکومـەتی کوردسـتانی باشـوور وەك ناوچـەیەکی پـــارێزراو لەلایـــەن ئەنجومـــەنی ئاسایشـــی نەتـــەوە یـــەکگرتووەکان و بـــوونی یـــان بـــەردەوامبوونی دەســـەڵاتی دیکتـــاتۆری ســـەدام لەبەغـــداد، تاســـاڵی (٢٠٠٣)، دواتـــر رووخـانی ئـەو دەسـەڵاتە ناوەندییـە دیکتاتورییـەی سـەدام لەبەغداو دروستبوونی حکومەتێکی نوێ لەعێراق. کاریگەری ئێزیدییـەکان لـەو حکومەتـەداو بەپێچەوانەشـەوە کاریگـەری حکومـەت لەسـەر ئێزیدییـەکان تیشـکی خراوەتـە سـەر. ئـەم بەشەش دابـەش کـراوە بـۆ دوو بـاس، لەباسـی یەکەمـدا رۆڵـی ئێزیدییەکان لەحکومەتی هەرێمی کوردستاندا لەدوو تـەوەردا بـاس کـراوە: یەکـەمیان لـەنێوان سـاڵانی (١٩٩٢–١٩٩٦)، دووەمیان لەنێوان ساڵانی (١٩٩٦–٢٠٠٨)، کە هەر یەکە لەم دوو بـەروارەدا بـاس لـەدوو قۆنـاغی جیـاوازی حکـومڕانی کوردی کراوە لەباشوری کوردستان.

باسـی دووەمـیش تایبەتـە بـە کاریگـەری ئێزیدییـەکان و تێڕوانینیان بۆ حکومـەت و بەپێچـەوانەوە، کـە لـەدوو تـەوەری جیـادا باسـکراوە: تـەوەری یەکـەم تێڕوانینـی ئیزیدییـەکان

بۆحکومەتی هەرێمی کوردستان‌و بەپێچەوانەوە تێڕوانینی حکومەت بۆئیزیدییەکان باس کراوە، تەوەری دووەمیش کاریگەری ناوچەی ئێزیدینشین بۆسەر هەرێمی کوردستان باس کراوە .

ئەوەی ماوەتەوە بوترێت، ئەم بەشە سەرچاوەی زۆر کەم بوو، بۆیە زیاتر پشت بەچاوپێکەوتنەکان‌و سەردانە مەیدانییەکان بۆ ناوچەی ئێزیدینشین بەستراوە، هەر بۆیە لەم بەشەدا زیاتر هەستی بەرپرسیارێتیمان کەوتووەتەسەر. هیواشمان وایە دووچاری لادان نەبووبین‌و لەناوەڕۆکی بابەتەکە لامان نەدابێت. دوای گفتوگۆ لەسەر توێژینەوەکەو وەرگرتنی بەپلەی زۆرباش‌و بیرکردنەوە لەچاپکردنی، هەندێ دەستکاری‌و گۆڕانکاریم تیاکرد، وەك ئەوەی لەجیاتی ساڵی (٢٠٠٣)، توێژینەوەکەم درێژکردەوە بۆ (٢٠٠٨)و بەشی سێیەم باسی یەکەم رۆڵی ئیزیدییەکان لە (٢٠٠٣) بۆ (٢٠٠٨) زیادکرا .

دیارە ئامانجی سەرەکیم ناساندنی ئیزیدییەکان بووە بەخوێنەر وەك پێکهاتەیەکی ئایینی نەتەوەیی کوردو رۆڵ‌و کاریگەریان لەسەر حکومەتی هەرێمی کوردستان .

لێرەوە لەسەر ئەو باوەڕەی کە هیچ کارێك بێ کەموکورتی نابێت، هیوادارین ئەم کارەی ئێمەش بەهەر کەموکوڕییەکەوە بتوانێت کەلێنێك لەکتێبخانەی ئەکادیمی کوردی پڕ بکاتەوە.

توێژەر

مونیرە ئەبوبکر محمد

بەشی یەکەم

ناسینی ئیزدییەکان

سەرەتایەك:

مێـــژوو و نووســـینەوەی مێـــژوو دیاردەیـــەکی کۆنـــەو سامانێکی گرنگ‌و گەورەیە. بۆ ئەوەی مێژووی وڵاتەکەمان لەهەموو بوارێکدا بنووسینەوەو ئەرشیفی بکەین، پێویستمان بەســـەلماندن‌و دیکۆمێنـــت هەیـــە، کـــوردیش وەك گـــەلێکی باشووری خۆرئاوای کیشوەری ئاسیا کەم تازۆر خاوەنی مێژووی خۆی بووەو هەوڵ دراوە ئەو مێژووە بنووسرێتەوە، هەرچەندە نووسینەوەی مێژوو لای کورد جیاوازە لەگەڵ زۆر لەگـــەلانی تـــر لەجیهانـــدا، چـــونکە ئـــەم گەلـــە خاکەکـــەی داگیرکـــراوەو دابەشـــکراوەو پـــەرت بـــووە بەســـەر چـــەند دەوڵـــەتێکی ناوچـــەیی‌و دراوســـێدا، کـــە ئەمـــە وایکـــردووە هەمیشە خەڵکەکەی لەژێر چەوساندنەوەو پاکتاوی رەگەزیدا بـــژین‌و بـــەزۆر بەعـــەرەب، بـــەفارس، بـــەتورك بکـــرێن‌و لەمافەکانیان بێبەش بکرێن، لێرەوە مێژوونووس‌و رۆشنبیرو هونەرمەندانی ئەم گەلەش لەژێر دەستی داگیرکەرو دوژمندا

بەزەحمەتێکی زۆر هەوڵیانداوە مێژووی ئەو گەلە بنووسنەوە، دیارە ئەمەش بێ کەموکوڕی نەبووە، لەلایەکی ترەوە مێژوونووسانی وڵاتانی داگیرکەری خاکی کوردستان هەوڵیان داوە هەریەکە بەئارەزووی خۆیو لەبەرژەوەندی خۆی مێژووەکەمان بنووسێتەوە، ئەم جۆرە نووسینانەش لەسەر مێژووی کورد شێواندنو لادان لەراستی تێدابووە. بەهەمان شێوەی ئەو گەڕیدانەی کە هاتوونو مێژووی ئەم گەلەیان نووسیوەتەوە، وەك پێویست بوار نەدراوە بچنە قوڵایی و رەگو ریشەوە، بۆیە زۆر لایەنو بەشی کورد بەشاراوەیی ماوەتەوە، یان وەك پێویست لەسەری نەنووسراوەو شێواندن لەنووسینو راستییەکاندا هەیە. یەکێکیش لەهەرە دیارترین لایەنەکانی مێژووی گەلی کورد، کە تایبەتمەندی خۆی بووە، فرە ئاینییە. لەنێو ئەوئاینانەشدا کە ستەمێکی مێژوویان بەرامبەر کراوە، ئیزدییەکانن. دیارە ئەگەر کورد وەك کورد بوون چەوسابێتەوەو زوڵمو ستەمی زۆری لێکرابێ، ئەوە ئێزدییەکان جارێك وەك نەتەوەو جارێك وەك ئایین دووچاری کوشتارو راوەدونانو کۆمەڵکوژیو تاڵانکردنو داگیرکردنی خاکوماڵیان بوونەتەوە.

لەراستیشــدا ئێزیدییــەکان وێنــەی خــۆڕاگری‌و بــەهێزی بیروباوەڕ بوون‌و مانـەوەیان لەسـەر رەسـەنایەتی خۆیـان وەك نەتەوەو ئایین گەواهی ئەو راستیەن.

باسی یەکەم

چەمكو زاراوەی ئێزیدیو مێژووی دەركەوتنی ئایینی ئێزیدی

تەوەری یەكەم

چەمكو زاراوەی ئێزیدی

زاراوەی ئێزیدی زاراوەیەكی كۆنە، لەگەڵ ئەوەشدا ئەم زاراوەیە وەك پێویست باس نەكراوەو زانیاریو بیروڕای هەڵەی لەبارەوە تۆمار كراوە. لەم بارەشەوە زۆرن ئەوانەی هەوڵیانداوە، كە توێژینەوە لەسەر ئێزییدی بكەنو لەبارەیانەوە بنووسن، وەك گەڕیدەكانو توێژەری ناوخۆو بیانیو مێژوونووسان. بەڵام نەیانتوانیوە لەسەر مانای وشەی ئێزیدی بەدەقێكی یەكگرتوو بگەن، ئەوەش لەبەرئەوەی زانیاریو نووسراوی تەواویان دەست نەكەوتووەو نووسراوە پیرۆزەكانی ئەم ئایینەشیان نەبینیووە، بۆیە هەموو ئەو نووسینو توێژینەوانە كەموكوڕییان پێوە دیارە.

لەم بارەیەوە (شەرەفخانی بەدلیسی) باسی ئێزیدی كردووەو كە(ئێزیدی یەزدانین)و بەرلەهاتنی موسڵمان بۆ

کوردستان بوونیان هەبووە. ئەوەش بەو مانایەی مێژوویان زۆر کۆنترە لەوەی کە گەڕابنەوە سەر (یەزیدی کوری معاویە)، بەڵکو لەئەنجامی (یەزدان) پەرستنەوە کە خوای تاكو تەنهایە، ئەم ناوەیان بەسەردا بڕاوە.[1]

بەڵام (مینۆرسکی) لای وابووە "ئێزیدی لەوشەی فارسی (ئێزەد) ەوە هاتووە، کە لەئاوێستادا بە (یەزتا)و لەپەهلەویدا (یەزد)و لە سانسکریتدا (یجاتا)و لەفارسیدا (یەزدان)ەو وشەی یەزدانیش وشەیەکی ئاوێستاییەو لەڕێی ئایینەوە کەوتۆتە ناو زمانی فارسییەوە، بەڵام لای ئێزیدییەکان بۆتە (ئازدا)، کە یەکێکە لەباپیرانی خێڵی ئێزیدی[2].

مێژوونووسی یۆنانی زینەفون لەکتێبی (گەشتی دەهەزار سوارە) لەدەوروبەری (٤٠١) پ.ز. باسی ئەوەی کردووە، تیرەیەك لە نزیك شاری نەینەوا بە (یزید) ناسراون و لەکوشتاردا زۆر شارەزان[3].

---

(١) عەدنان زیان فرحان: الکرد الایزیدیون في اقلیم کردستان, الطبعة الاولی, مرکز کوردستان للدراسات الاستراتجیة، السلیمانیة، ٢٠٠٤،ص١٤

(٢) قادر ئەحمەدی: کوردو مێژوو، چاپی یەکەم، چاپخانەی قانع، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٤٦

(٣) عدنان زیان فرحان: الکرد والایزیدیون في اقلیم کردستان، سەرچاوەی پێشوو, ص١٥

(محمـد ئـهمین زهکـی)ش دهڵێـت "هۆکـاری نـاوی ئـایینی ئێـزدی، بـوونی ئالههیهکـه، کـه هـی قـهومی یهزدییـهو نـاوی (یهزد)ه یان (یهزدان)ه، بۆیه بهئێزدی ناوئهبرێت[1].

(محهمهد مـهردۆخی) نوسیویهتی "شاپوری دووهم لهسـهر بـهردێك لـه(حاجی ئابـاد) نووسـیویهتی: مـن پـیرۆزم (مـوزدا ئهمیر هورمز) شـاهیوری ئێزیـدی ئهسڵ، شاهنشـاهی ئێـران و ئـهتیران" [2]. نابێـت ئـهوهش لهبیرکـهین، کـه بهدرێـژایی مێـژوو ههوڵی ئهوه دراوه، ئێزدییهکان لهشوناسـی نهتـهوهیی خۆیـان دوور بخرێنـــهوهو هـــهر نووســـهرهی بـــهپێی ئـــاینی خـــۆیو نهتـهوهی خـۆی شـیکردنهوه بکـاتو لهبهرژهوهنـدی ئـایینو نهتـهوهی خۆیـان باسـی بکـهن. ئـهوهتا ههنـدێك لهنووسـهران ئهیانـهوێ ئێزدییـهکان بگهڕێننـهوه سـهر کهسـێکی عـهرهبی وهك (یزیــد بــن معاویــه الامــوی) وهك لهنووســـینهکانی

---

[1] محمد أمین زکی: خولاصـهیهکی تـاریخی کـوردو کوردسـتان، بهشـی (۱،۲) چاپی دووهم، چاپخانهی شڤان، سلێمانی، ۲۰۰٤، ل۲۲

[2] دنـاني، شمـو قاسـم: مشـاهر مـن الکـورد والایزیـدیین، الطبعـة الاولی، مـن منشـورات مرکـز لالـش الثقـافي والاجتمـاعي، سلسـلة(٤)، کوردسـتان، دهوك(۲۰۰٥) ص٦

(عبـدالرزاق الحسـني وسـعيد الـديوەجي وعبـاس العـزاوي و جورج حبيب...هتد) هاتووە[1].

(شمـو قاسـم دنـانی)یش پێـی وایـە یـەکێك لـەو ناوانـەی بەسەر ئێزدیەکاندا بڕاوە، یان هاتووە، ناوی (المزدائیە) واتـە مەزدائی (mezdisne)و (الداسنیە) واتە داسنی (disnay)و (الازدائیـە) واتـا ئەزدائیـە (azday) واتـە (الایزدیـە) واتـە ئێزیدی (aizidy)[2].

د.(خلیـل جنـدی)ش لای وابـوو "وشـەی ئێزیـدی بەخـەتی (مسماری) نووسراوەو ماناکەی گیانی چاك (الروح الخیر) یان ئەوانەی پیس نەبوون، یان ئەوانەی کە بەپاکی ماونەتەوە، گەیاندووە. دوای شیکردنەوە دەرکەوتووە کە(ئیزیدی) مانای ئەوانـــەی لەســـەر رێگـــەی راســـت ئـــەڕۆن [3]". ئـــەم شـیکردنەوەیەش ئەگەڕێتـەوە بـۆ سـەردەمی سـۆمەرییەکان. یـەکێکیش لەمێژوونووسـە فەرەنسـییەکان لەنووسـینەکانیدا لەسـەر ئایینـەکانی کوردسـتان نووسـیویەتی: "(ڕەچـەڵەکی

---

(1) زهير كاظم عبود: الايزيدية حقائق وخفايا وأساطير، الطبعة الاولى، مركز قنديل للنشر واعلام- المانيا، (٢٠٠٣)، ص٤٨

(2)دناني، شمو قاسم : هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل(٦)

(3)جنـدي، د. خليـل: نحـو معرفـة الديانـة الايزيديـة, مركـز لالـش الثقـافي والاجتماعي، مجلة لالش، دهوك، عدد(٥)، سنة (١٩٩٥)، ص٨

ئێزدییەکان داسنییە، کە یەکێکە لەئایینە کۆنەکانی کوردستانو جەزیرەی بۆتان)"[1].

(عەدنان زیان فرحان)یش پێی وایە لەناو ئەو بیروبۆچوونو توێژینەوانەی لەم بارەیەوە کراون، ئەوەی لەهەموویان زیاتر نزیك بێت لەراستییەوە، بیروڕای (ئیحسان نوری پاشا)یە، کە نووسیویەتی (ئێزیدی) ناسراون، واتە بەناوبانگن بەکوردو کوردەکان بەهەمان شێوە بانگیان ئەکەن، تەنها گەلانی دراوسێ گۆڕیویانن بە(یەزید)، ئەوەش بەمەبەستی سیاسی" [2].

لەم بارەوە (قادر ئەحمەدی) وشەی ئێزییدی بۆ (یەزتا یان یەزدان) گەڕاندۆتەوە، کە لە وشەی (یەن)ی ئەوێستای هاتووەو مانای پەسەندو پەرستنە. لەزمانی سانسکریتیشدا بەشێوەی (یچ = یژ yaj) هاتووە، کە دواتر بۆتە(yazata) [3]

(ئازاد سەعید سەمو) پێی وابووە، بۆیە ناونراوە ئێزیدی، لەبەر ئەوەی ئەگەڕێنەوە سەر (یەزیدی کوری أنیسە

---

(1) دناني: هەمان سەر چاوەی پێشو، ل(٦)

(2) عدنان زيان فرحان: الكرد والايزيديون في اقليم كردستان، سەرچاوەی پێشوو،ص١٤

(3) ئەحمەدی، قادر: کوردو مێژوو، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٦

الخارجي)[٢]، چونكه ئەوان ئەڵێن (یەزید)، نەك (ئێزیدی)، هەندێكی تر وشەی ئیزدی ئەگەڕێننەوە بۆ (الیزد)، كە ناوی شارێكی ئێرانە نەك ئایین[٣].

لەلایەكی ترەوە هەندێ لەسەرچاوەكاندا ئاماژە بەوەكراوە، كەڕەگو ریشەی زاراوەی ئێزیدی بچێتە سەر (مانی)و هەندێك بە (زەرادەشتی) ناسیویانن. گوایە ئەچنەوە سەر ئاینی زەردەشتی، ئەمانیش وەك زەردەشتییەكان[٤] دوو خواوەندیان پەرستووە.

بەم دواییانەش هەندێك لەشارەزایان لەبواری ئەنترۆپۆلۆجیدا ئەم مێژووەیان گەڕاندەوە بۆپێش (٣٠٠٠سالْ پێش زایین)[١] گوایە كۆنترین ئایینی پاشماوەی كوردە لەگەورەترین شارستانیەتی رۆژهەڵاتو بەباوەڕی سۆمەرییەكان دادەنرێت. كەواتە ئەم راستییە ئەوە

---

(٢) آزاد سعید سمو: الایزیدیة من خلال نصوصها (المقدسة)، الطبعة الاولی, المكتب الاسلامی، بیروت، (٢٠٠١)، ص٢٥

(٣) باقسري، عزالدین سلیم: مەرگە ه، الطبعة الاولی، مطبعة خبات، أربیل, سنة(٢٠٠٣) , ص٢٣

(٤) محمد أمین زكی: خولاصەیەكی تأریخی كوردو كوردستان, چاپی یەكەم، چاپخانەی دارالسلام، بغداد ١٩٣١، ل٢٠٢

(١) جندی، د. خلیل: معرفة حقیقیة الدیانة الایزیدیة، ص٨

دەردەخات، کە زاراوەی ئێزیدی لەئاینی زەردەشتی کۆنترەو لەزاراوەی (ئیزدی) وەرگیراوە.

تەوەری دووەم

مێژووی دەرکەوتنی ئێزیدیایەتیو ئاینی ئێزیدی

بەو پێیەی ژیان سەرەتا لەناوچە شاخاوییەکانەوە سەرچاوەی گرتووە، بۆیە ئەشکەوتو دۆڵو لاپاڵو چیاکان مەنزڵگای یەکەمین مرۆڤو دەرکەوتنی بوون. لێرەوە بەدرێژایی مێژوو خێڵو هۆزەکان لەناو چیاو بنارەکانیدا ژیانو بیروباوەڕێکی تایبەت بەخۆیان دروست کردووە، کە جۆرێك لەتێکەڵی تێدابووە. تەنانەت هەنوکەش مێژوونووسان ناتوانن بەئاسانی ئەوە جیابکەنەوە، کە مێژووی بیروباوەڕیان خێڵ پێش ئەویتریانە.

لێرەوەش مێژووی ئایینی ئێزیدی وەك یەکێك لەئایینە کۆنەکانی کوردستانی کۆن ئاڵۆزی تێکەتووەو سەرەتاکانی دەرکەوتنی ئاڵۆزە. ئێزیدی ئاینێکی کۆنی یەکتاپەرستییە (monotheist) لەهەمان کاتدا گروپێکی (ئیتنیکیشەو

دەرکەوتنی وەکو ئیتنیەکی سەربەخۆ دیاردەیەکی ئاڵۆزە)[1]. هەندێك وەك ئایین لەڕوانگەی ئایینەوە مێژووی ئێزیدیان نووسیووە. هەندێکی تر وەك چەمك و زاراوە هەوڵی لێکدانەوەی ئەم وشەیەو مێژووی دەرکەوتنیان داوە. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا لەلایەن هەندێك لەمێژوونووس و نووسەرو لێکۆڵەرەوەکانەوە زمانی سوکایەتی لەنووسینەوەی مێژووەکەیاندا بەکارهاتووەو راستییەکانیان شێواندووەو جۆرێك لەجوداکاری یان جیاکردنەوە دەرهەقیان کراوە.

لەم بارەوە (شەرەفخانی بەدلیسی) لەشەرەفنامەدا کاتێك باسی مێژووی هۆزە کوردەکانی کردووە، نووسیویەتی "هەندێك هۆزی کوردی هەن، لەدەوری موسڵ و شام بەناوەکانی (تاسنیە، خالدیە، بسیانیە، بختیە، محمودیە، دنبلیە) کەباوەڕیان ئێزیدیە"[2]. دیارە لێرەدا نووسەر ئەم هۆزانەشی داوەتەپاڵ نەخشەی نیشتەجێبوونی کوردی ئێزیدی.

---

1) کەرمەلی، ئەنستان: کتێبی ئێزیدیەکان و بیبلۆگرافیای ئێزیدیایەتی، وەرگێڕانی لەفەرەنسیەوە، نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپی یەکەم، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، (٢٠٠٦)، ل١١

2) شرفنامة: في تأريخ الدوری والامارات الكردية، ترجمة الی العربية، محمد علي عوني، الطبعة الثانية، الناشر، دار الزمان، دمشق، (٢٠٠٦)، ل(٢٤)

لەلایەکی ترەوە (ئینستانس ماری کەرملی) بۆ سەدەکانی ناوەڕاستی گێڕاوەتەوە، وردتر بۆ (سەدەکانی دوازدەو سێزدەهەم). دیسان لێرەدا نووسەران نەچوونەتە ناو قوڵایی مێژووی ئایینەکە، جا لەبەر کەمی زانیاری بێت لەسەریان، بەو پێیەی ئاینی ئێزیدی نووسراوەکانیان شاردراوەن و کەم کەس دەستیان پێگەیشتووە، لەلایەکی تر مێژوونووسانی ئەو دەمە زۆریان لەکەسانی ئایینی و باوەڕدارانی جوو و مەسیحی بوون، بۆیە نەیانویستووە راستی ئەم بیروباوەڕە باس بکەن و راستییەکان بخەنەڕوو[1].

(جرنوس ڤیسنر) پێی وابوو "کۆمەڵەیەکی ئایینی بوون، وردە وردە لەمێژوودا گەشەیان کردووەو چەندین نەتەوەی جیاواز باوەڕیان پێهێناوە. لەسەرووشیانەوە نەتەوەی کورد. ئەم نەتەوانەش پارێزگاریان لەم بیروباوەڕەو تایبەتمەندییەکانی و دەرکەوتنەکانیان لەهەموو روویەکەوە کردووە. تا لەچوارچێوەی ئاینێکدا دەرکەوتووە"[2].

---

(1)کەرملی، ئینستانس ماری: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١١

(2) فیسنر جرنوث: تأریخ الشعب الیزیدي ودیانته، ت. د. فەرهاد ابراهیم، مرکز لالش الثقافي والاجتماعي، مجلة لالش، دهوك، مطبعة الثقافة، اربیل، ١٩٩٤ العدد(٣-٢) ،ص١١٤.

خاڵی گرنگیش ئەوەیە ئەو کۆمەڵە ئایینیە چۆن و کەی دەرکەوتووە؟ بۆ ئەو مەبەستەش پێویستە ئاماژە بەڕای هەندێ لە مێژوونووسان و زانایانی کۆمەڵناسی بکەین، کەباسیان لەبیروباوەڕی (تەوتەمیزم) کردووە بەمانای ئەوەی کە مرۆڤە کۆنەکان جۆرێک پیرۆزیان داوەتە زیندەوەرو درەخت و سەوزایی و دیاردەی سەوزایی و دیاردەی سروشت، کە هەموو تاکەکانی ئەو هۆزە یان ناو کۆمەڵەیە بەپیرۆزیان زانیووە[1].

لێرەوە کاتێک لەبیرو باوەڕی ئەمڕۆی ئایینی ئیزیدی دەڕوانین، دەگەینە ئەوەی (ئێزدییەکان) لەئەمڕۆشدا بیروباوەڕی "تەوتەمی" بەسەریاندا زاڵە. ئەمەش کاریگەری ئەو باوەرە کۆنەیە بەسەر ئایینەکەوە، بۆیە ئەوەش بۆ کۆنیی ئاینەکە دەگەڕێتەوە[2].

لەهەندێک لەسەرچاوەکانی تردا هاتووە، کە بیروباوەڕی ئێزدیدییەکان لە (پاشماوەی بیروباوەڕی عێراقییە کۆنەکانن،

---

(1) فنيسيان شالي: تأريخ الاديان، ترجمة عن الفرنسية، حافظ الجمالي، الطبعة الاولى، دار طلاس للدراسات والترجمة والنشر، دمشق, سنة(١٩٩١)، ص٢١.

(2) زهير كاظم عبود: الايزيدية, حقائق وخفايا واساطير،هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١١٧.

واتـه (میسـیۆپۆتامیا)ی وەك بـابلیو ئاشـوری. بەڵگـەش بـۆ ئەمە، جەژنی سەری ساڵی ئێزدییەکانە، کە دەکەوێتە (یەکـەم چوار شـەممەی نیسـانی خۆرهـەلاٚتیو هـەروەها هاوبەشییانە لـــــەباوەڕی رۆژی دوایـــــیو ژن نـــــەهێنان لـــــەمانگی نیســـاندا)[1]. پـــۆلێکی تـــر لەمێژوونووســـان ئـــەم ئایینـــە دەگەڕێننـــەوە بـــۆ (شـــاهدی کـــوڕی جـــەڕاح، کـــە کـــوڕەزای حـــەزرەتی ئـــادەم بـــووە)[2]، بـــەلاٚم (لاریـــای)ی رۆژهـــەلاٚتناس ئێزدییـەکان ئەگەڕێنێتـەوە بـۆ دەوروبـەری سـاڵی (٢٧٦)پ.ز واتە سەردەمی مانییەکان)[3].

هەندێکی تر وای بۆ ئەچن، کە ئێزدییەکان سەر بەئایینی زەردەشـتی بـن، ئەمـەش گومـانی لەسـەرە، چـونکە هەنـدێ سەرچـاوە هەیـە، پێیـان وایـە مێـژووی ئـایینی ئێزیـدیو دەرکەوتنی، پێش ئایینی زەردەشتی کەوتووە.

بەڵگـەش بۆ ئەمـە، لایـان وایـە ئـایینی زەردەشـتی هەنـدێك بیروبـــاوەڕی وەك ئاگرکردنـــەوە لەمەزارگەکانـــداو جـــەژنی

---

١) خـدری سـلێمانو سـەعدوڵلاٚ شـێخانی: شـێخانو شـێخان بـەگی، چـاپی یەکەم، چاپخانەی فنون، بغداد، ساڵی (١٩٨٨)، ل١٣

٢) قادری ئەحمەدی، کوردو مێژوو، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٤٤

٣) هەمان سەرچاوەی / ل ٤٤

جوتیارو ڕێزگرتن لەدیاردەی سروشتی وەك (ئاگر، خۆڵ، ئاو، با،....هتد) لەئێزدیەکانەوە وەرگرتووە)[1].

هەندێکی تر "بۆسەردەمی ساسانییەکانی دەگێڕنەوەو باس لەپەیوەندی میرێکی ئێزیدی بەدووەم پاشای ساسانییەکانەوە بەناوی (شاپوری یەکەم (٢٤٢-٢٧٣)"[2] دەکەن.

(قادری ئەحمەدی)ش لەنووسینکدا نوسیویەتی: "ئاشو نووح و ئوتوناپشتم، کە کەشتیەکەی لەسەر چیای جودی ولاتی کوردۆئین، واتە ولاتی کوردان گیرسایەوە، لەوێ جێگیر بوو، گوندێکیان دروست کرد بەناوی (هەشتیا)، پاشان هەریەك لەسێ کوڕەکەی بەناوی (ئادانە، ئاتانە، شام سان) ڕوویان کردە ناوچەیەك، یەکەمیان، واتە (ئادانە) پەرستگایەکی لەناوچەی (ئیسفنێ) بەناوی (لالش) دروست کردووە، کە بەکۆنترین پەرستگەی ولاتی سوبارتو دائەنرێت، کە ئەمڕۆ بۆتە نزرگەی ئێزدییەکان"[3].

---

1) خدری سلێمان و سەعدوڵلا شێخانی: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١٣-١٤

2) ئنستانس ماری کەرمەلی: هەمان سەرچاوەی پێشوو،ل١١

3) ئەحمەدی قادری, هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٤٤.

هەنـــدێکی تـــر وای بۆئەچـــن کـــە (ئیزدییـــەکان) لەشـــەمانییەکانی ناوچـــەی (الحضـــر) کـــۆنترن و کاریگـــەری ئایینـەکانی فەلـەو مەسـیح و موسـڵمانیان لەسـەرە، بـەڵام ئـەم رایـــەش گومـــانی زۆری لەســـەرە، چـــونکە بـــەبڕوای (د. عەبـدولقادر مارۆنسـی) کـە پسـپۆڕە لـەبواری ئێزدایەتیـدا، ئـاییـنی ئێـزدی زۆر کۆنـەو کـۆنترە لەئاینـەکانی جولەکـەو مەسیح و موسڵمان، ئەسڵەکەشی ئاسمانییە)[1].

(تۆفیق وەهبی)ش لای وابووە "ساڵی(١٩٥٤) بۆیەکەمجار لـەپاشماوەکانی ئـاینی مـیترانییـەکان لەنـەخش و ژمـارەدا دەرکـەوت، کـە ئێزدییـەکان شـەیتان پەرسـت نـین، بـەڵکو لێکچوونی زۆر لەنێوان ئاینی ئێزدی و ئاینی میترانییەکاندا هـەبووە. ئەمـەش هـەر لەسـاڵی (٥٣٩پ.ز)وە، کەواتـە ئێـزدی ئاینی میتراني" یە.

هەنـدێك لەمێژوونووسـانیش هـەتا ماوەیـەك لەمـەوپێش وایـان ئـەزانی، کـە وشـەی ئێـزدی بۆیەکـەمجار لەسـەدەی یانزەیـەم لەلایـەن (ئـەبو مەنسـور عەبدولقادری کوڕی تـاهری بەغـــدادی) کەلەســـاڵی (٤٢٩ك-١٠٢٣ز) کۆچـــی دوایـــی کـردووە، نـاوی هـاتووە (د.خلیـل جنـدی)یش پێـی وایـە

---

(1) المارونسـي، د. عبـدالقادر: حـوار مـع مجلـة لالـش، مركـز لالـش الثقـافي والاجتماعي، عدد ١٣، دهوك، ٢٠٠٣، ص٧٢

"(ئێزدیەکان پاشماوەی کۆنترین ئاینی سۆمەریو بابلی کۆنن‌و سێ خواوەندی گەورەی ئێزدییەکان کە لەئاینی ئێزدیدا ناویان هاتووە، لەمێژووی شارستانێتی کۆندا پەرستراون.

یەکێکیان خوای خۆرە، کە بەسۆمەری پێیان وتووە (ئوتو)و بەبابلی پێیان وتووە (شماس). بەبۆچوونی بەشێك لەمێژوونووسانیش ئەوە (شێخ شەمس) خۆیەتی، کە لەهەمان کاتدا (طاوس)و نوێنەری خوایە لەسەر زەویو بەشێوەی خۆر دەرکەوتووە. دووەمیان (شێخ س) خوای مانگ، کە خوایەکی میسۆپۆتامیاییەو بەسۆمەری پێیان وتووە (نانا)، (سین) بەبابلی، کە خوای پیتاندنە لەلای ژنان. سێیەم (شێخ ئادی) کە خوای بارانو خێرو بەرەکەتە، بەسۆمەری ئەنووسرێ (ایم) لەڕۆژهەلاتی ناوەڕاست بەشێوەی جیاواز ئەخوێندرێتەوە وەك (ادد-ادی-أودنوخ-حدد-حداد)[1]. هەر لەدرێژەی نووسینەکەیدا باسی لەوە کردووە کە مامۆستا (مەسعود محەمەد) دەربارەی رەگو ریشەی کوردو وشەی (ئێزدیو داسنی) وتویەتی "ئێزدیەکان لەکۆنترین کۆمەڵگاکانن، کە لەو ناوچانەدا نیشتەجێبوون، کە

[1] د. الجندي: سەرچاوەی پێشوو،ص٦

ئێـران‌و هنـدی تیایـدا دانیشـتوون، ئەمـەش بـەمانای ئـەوەی لـــەکۆنترین خێڵـــە کوردییـــەکان بـــوون، ئاینەکـــەیان پـــێش ئاڤێســـتای زەردەشـــتیەکان بـــووە، نـــەك هـــەر ئـــەوە، بـــەڵکو کۆنتریشە لەفیدای هندییەکان "[1].

(زهـــیر کـــاظم عبـــود)یـــش (شـــێخ عـــدی کـــوری مســـافیر)[2] بەدامەزرێنـەری ئـەم ئاییـنـە دادەنێـت. کـە بێگومـان زۆر دوورە لەراستییەوە، چونکە کۆنیی مێژووی ئەم ئایینەو دەرکـەوتنی شێخ (ئادی) یان هاتنی بۆ ناوچەی ئێزدینشین زۆر جیاوازە.

(پوشکین) شاعیری گەورەی روسیش کە لەساڵی (١٨٩٢ ز) سەردانی بەرەکانی جەنگی نێوان روس‌و عوسمانییـەکانی کردووە، کە شەڕەکە لەباکووری خۆرهەڵاتی کوردستان بووەو گەیشـتۆتە شـارەکانی (فـارس‌و ئـەرزڕۆم). پوشـکین بـۆی دەرکـەوتووە کـە ئـەو میللەتـەی لێـرەدا نیشـتەجێ بـوون، کوردن‌و بەزمانی کوردی قسەیان کردووە، لەنێوانیاندا هۆزێك هەبووە کە(ش)یان پەرستووە، پوشکین هەوڵیداوە لەنزیکەوە بیان بینێ‌و تایبەتمەندی ئایینەکەیان بزانێ.

---

(1) د. الجندي: سەرچاوەی پێشوو، ص٨

(2) زهیر کاظم عبود: عدی بن مسافر مجرد الديانة الايزدية، الطبعة الاولى، مؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت: ٢٠٠٥، ص(٧)

(ساڵح قەفتان) یش، (لەمێژووی گەلی کورد لەکۆنەوە تائەمڕۆ)دا نووسیوویەتی: "هەندێك تیرەو تایەفەی کورد هەن، (یەزیدی) یان پێ ئەڵێن‌و بڕوایەکی تایبەتیان هەیە، لەناوچەکانی (حەلەب‌و وان‌و ئەرزڕۆم) دان. بەشی هەرە زۆریان لەناوچەی (موسڵ‌و شنگارو شێخان)دا نیشتەجێن، رەنگە ژمارەیان بگاتە چارەکە ملیۆنێك، (ئیزدی)ش لە(یەزد)ەوە یان(یەزدان)ەوە کە ناوی (خودان)، بۆیان ماوەتەوە. "[1].

(سدیق دەمەلوجی) لەنووسینەکانیدا باسی ئەوەی کردووە، کە"ئێزدییەکان رەچەڵەکیان جولەکەیە، کە موسڵمان بوون، موسڵمانبوونیان تەواو نەبووەو خوای تریان بۆ زیاد کردووەو پەرستوویانە)[2].(جۆرج حەبیب)یش لەنووسینەکانیدا هەوڵیداوە لێکچوون لەنێوان ئێزدییەکان‌و مەسیحییەکاندا بکات‌و بیان گەڕێنێتەوە سەر مەسیح. بەڵام ئەمەش لەراستیەوە دوورە.

---

(1) ساڵح قەفتان: مێژووی گەلی کورد لەکۆنەوە تائەمڕۆ، چاپی دووەم، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٤ ل٢٨١.

(2) زهير كاظم عبود، لمحات عن الأيزدية، الطبعه الاولى، المطبعة العاني، بغداد،(١٩٩٥)،ص٢٣

هەموو ئەو هەولانە بۆ لاوازکردنی هەستی نەتەوایەتی ئێزدییەکان بووە، وەك کوردو دوور خستنەوەیان بووە لەبزووتنەوەی کوردی بەپێی قۆناغە جیاوازەکان. لەگەڵ ئەوەی کە مێژووی ئاینی ئێزدیو دەرکەوتنی زۆر ئاڵۆزەو تێکەڵاوییەك لەبەروارو بیروڕاو شوێندا هەیە، دەتوانین بڵێین مێژوویەکی پڕ کارەساتو پچڕ پچڕیان هەیە. واتە وەك زنجیرێك وایە، کە هەندێ ئەڵقەی ون بووبێ.

هەر لەم بارەوە (شمو قاسم دنانی)یش نوسیویەتی لە سەردەمی دەوڵەتی عەباسیدا زۆرترین شەڕو ململانێ هەبووەو بەهۆی ئەو سیاسەتە خراپەی هەندێك لەخەلیفەکان بەکاریانهێناوە هەر لەجیاوازی رەگەزیو ئایینی بەرامبەر نەتەوەو ئایینە جیاوازەکانی ژێردەستیان، تاڕێزنەگرتن لەمافەکانیانو بیروباوەڕی ئاینییان، لەنێوان ئەو نەتەوەو ئایینانەدا ئێزدییەکان زۆرترین پشکیان بەرکەوتووە)[1]. لەسەردەمی دەوڵەتی عوسمانیشدا بارودخی ئێزدییەکان زۆر خراپ بووەو لەبارێکی نائارامیدا ژیاون، هەمیشە لەشەڕو پێکداندا بوون، بەبەردەوامی هەوڵی داگیرکردنی ناوچەکانیان دراوەو لێیانکوژراوە. تەنانەت زۆرجار میرنشینە کوردەکان

١) دناني، شمو قاسم، مشاهير من الكورد الايزيديين، ص٨

وەك میرنشینی سۆران كە میرەكەی(میر محەمەد)ی رەواندوز بوو، لەژێر كاریگەری ئاییینداو بەتۆمەتی شەیتان پەرستیو لادان، هێرشی كردۆتە سەریان شەڕو كوشتاری زۆریان لێ كردوونو ماڵو سامانیان بەتاڵان بردوون[1]. هەندێ لەمێژوونووسانو رۆشنبیرانو نووسەران شێخ عودەی كوڕی مسافر بەدامەزرێنەری ئەم ئایینە دادەنێن، كەبێگومان زۆر دوورە لەڕاستییەوە، چونكە كۆنی مێژووی ئەم ئایینەو دەركەوتنی شێخ ئادی یان هاتنی بۆ ناوچەی ئێزیدینشین زۆر جیاوازە، ماوەی ژیانی شێخ ئادی عدی كوری مسافیریش بۆ سالانی (١٠٧٨-١١٦١ز) دەگەڕێتەوە، بەڵام زۆرینەی بەڵگەكانی مێژووی دەركەوتنی ئێزدیو ئایینی ئێزدایەتی ئەگەڕێنەوە بۆ پێش زایین. ئەمە مانای ئەوە نییە، كە نكوڵی بكرێت لەو رۆڵە گەورەی كە (شێخ ئادی كوڕی موسافیر) لەڕێكخستنو چاككردنو گەشەپێدانو پێشخستنو پاراستنی ئەم ئایینەدا بینیوویەتی، بۆیە پێویستە بزانین كاریگەری ئەم كەسایەتییە لەئایینی ئێزیدیدا چی بووەو. ئێزدی بوون لای ئەم كەسایەتییە چ مانایەكی گەیاندووە؟

---

[1] د. پير ممو/ المانيا: ضوء على فلسفة الديانة اليزيدية وأصلها، مركز لالش الثقافي والاجتماعي، مجلة لالش، دهوك: العدد(٢-٣) ، سنة (١٩٩٤)، ص١٥٥

لە(منجـدی اللغـە الاعـلام چـاپی ٢٧/ص٤٥٨) بەمشـێوەیە باسـی عدی کوڕی موسافیر ئەکات: "عدی کوڕی موسافیر" پێی ئەوترێ (شرف الـدین أبوالفضائل) (٥٥٧ھ/١١٦٢م) کـە سـۆفیەکی گـەورەو دامەزرێنـەری رێبـازی (عدویـە) بـووە، لـە (بیـت فـار) لـە بەعلەبـەك لـەدایك بـووە. بەشـارەکەدا گـەڕاوە، دوایی رۆیشـتووە بۆ ناوچـەی هـەکاری لەموسڵ، گۆشـەیەکی دروسـت کـردووە، تیایـدا ژیـاوەو ئاینپەرسـتی تێـداکردووە تامردن"[1]. شوێنکەوتووەکانیشـی پێیـان ئـەوترێ (یەزیـدی)و بەخاوەنی کتێبی جیلوە دائـەنرێن، کە کتـابی (ئێزدییەکانـە). بەهەمانشێوە، کە صـدیق دەمـەلۆجی لەپـەرتوکی (الیزیدیـە)، باسی ئەوە ئەکات، کە عدی کـوڕی مسـافر ئەمـەوی قوڕەیشـی بووەو ڕەچەڵەکی ئەگەڕێتـەوە بـۆ مەروانییـەکانو لـە بیـت فـار لـەدایك بـووە، لـە بەعلەبـەك لەشـامو پێـی ئـەوترێ هـەکاری، لەبەر ئەوەی لەناوچەی هەکاری، لـەباکوری موسڵ نیشـتەجێ بـــووەو رێگـــەی ســـۆفیگەری گرتـــووە، بـــەو بیروبـــاوەڕەی لەباوکییــەوە بــۆی بــەجێماوە، رێــی پیشــانی خــەڵکی داوە. باسـی ئـەوە ئـەکات کـەس نەیدەناسـی تـا ئەوکاتـەی هەنـدێ لەڕۆژهەڵاتناسانو رۆژئاواییەکان هەوڵیانداوە لەئاینی ئێزدی

---

[1] زهیر کاظم عبـود: عـدی بـن مسـافر، مجـرد الدیانـة الایزدیـة، سەرچاوەی پێشوو، ص٧

بکۆڵنـــەوە، ئەوکاتـــە ناســـیوویانە، بـــەڵام ناســـینێکی هەڵـــەو ناتـــەواو، کـــە بـــەکافرو بێبـــاوەڕو .....هتـــد ناویـــان هێنـــاوەو باسیان کردووە.

لێـرەدا نووسـەر ئەیـەوێ بڵـێ، کـە شـێخ عـدی عەرەبییـەو موسڵمانەو لەتیرەی قورەیش و لەڕەچەڵەکی ئەمەوییە. رێگای رێنومای گرتۆتەبەرو سۆفیگەری بەسەریدا زاڵ بووە، چۆتە چیاکان و لەتاریکی و نەزانینـدا ژیاوە. بینیوویـەتی بانگکردن بـۆ سـەر ئـایینی موسـڵمان کاریگـەری لەسـەری نـەبووەو ناوچـەیەکی بۆخـۆی دروسـت کـردووە، کـە نـاوی (لالـش)ەو کردوویـــەتی بەشـــوێنی پەرســـتگای خـــۆی. زۆربـــەی سەرچـاوەکان لەگـەڵ کـۆنی ئێزدییـەکانن، بـەڵام دەرکـەوتنی ئەگەڕێننـەوە بـۆ شـێخ ئـادی کـوڕی مسـافیر، چونکە مێـژووی ئێزدی هێندە هەژار بووە، بەرلـە هـاتنی شێخ ئادی، شتێکی ئەوتۆی لەسەر نەبووە، بۆیە گەڕاندویانەتەوە بۆ شێخ ئادی. لەڕاسـتیدا ئـەم مێـژووە زۆر لەشـێخ ئـادی کـۆنترە دیـارە لۆجیکیش نییە کابرای عەرەب یـەك وشـەی کوردی نـەزانێت، کەچـی بێـت ببێـت بەسـەرۆکی هـۆزێکی کـوردیو رابـەرییان بکات، کە ئەمە چەواشەکردنێکی دروستکراوی رێك وپێکە.

نکـۆڵی نـاکرێ لـەوەی کـە عـدی کـوڕی مسـافیر لەکاتێکـدا دەرکەوت، کە (ئـایینی ئێـزدی خـەریك بوو لـەناو ئەچوو، زۆر

پێویستی بەم کەسایەتییە بوو بۆ تازەکردنەوەی ئایینەکە، هەرچەندە هەندێ کەس بەعەرەب و موسڵمانی ئەزانن، هەندێك بەکوردو ئێزدیی ئەزانن، هەندێك ئەڵێن پێش بوونی بەئێزدیی، ئایینی تری هەبووە. بەڵام جێگاو پێگەی ئەم کەسایەتییە لای ئێزدییەکان زۆر گەورەو بەرزو پیرۆزە، کە شانازی پێوە ئەکەن و ئەیپەرستن و کاریگەری لەسەر ژیانی فیکری و فەلسەفی و ئاینی ئەوان هەبووە)[1]. لەم بارەوە زۆرێك کتێبی پیرۆزی جیلوە ئەگەڕێننەوە بۆ شێخ ئادی، کە لەسەدەی یانزەهەم یان دوانزەهەم نووسیویەتی. هەندێکی تر بۆ دوای ئەو بەروارەی ئەگەڕێننەوە. واتە دوای کۆچی شێخ ئادی، بەڵام ئەمە دوورە لەڕاستیەوە. بەڵکو کتێبی جیلوە زۆر پێش سەدەی نۆزدەو پێش مردنی شێخ ئادی نووسراوەو لەترسی فەوتان و بەردەستکەوتن شاردراوەتەوەو تا ئەو سەدانەی دوایی بەردەست نەکەوتووە. سەرچاوەی ئەم کتێبە لای هەندێ کەس ئاسمانییە. خۆ ئەگەر ئاسمانی نەبێ، ئەوە زۆر کۆنە. ئەتوانین بڵێین شێخ ئادی رۆڵی کۆکردنەوەو رێکخستن و نووسینەوەی بووە. لەکۆتایی ئەم تەوەرەدا ئەمەوێ بڵێم هەرچی نووسیومانەو باسمان کردووە، شتێکی

() زهير كاظم عبود: عدى بن مسافر، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ص١٦

زۆر كەمە لەمێژووی ئێزدییەكان. نمونەكان زۆر كەمن، گەر بەوردیو بەقوڵی بمانەوێ لەسەر ئەم تەوەرە بنووسین، سەدان لاپەڕەو سەدان نموونە هەن، كە زیاتر راستی رووداوەكانو مێژووەكە روون دەكەنەوە. بەڵام لەدوا هەنگاودا ئەگەینە ئەو راستییەی، كە ئاینی ئێزدییەكان زۆر كۆنەو لەسەرەتای دروستبوونی كۆمەڵگای مرۆڤایەتیدا دەركەوتووەو وەك ئاینێكی گەلانی كۆنو ئاینێكی سروشتی (واتە لەسروشتو لەدیاردەكانییەوە)، وەك بیركردنەوەی سەرەتای مرۆڤ دروست بووە. بەتایبەتی گەلانی كۆنی كوردو چەندین قۆناغی بڕیووە. ئێزیدیو ئێزیدیایەتی وەك هەموو ئاینێكی تر، ئەگەر كەمینەش بێ، لەدنیای میثۆلۆجیدا پێگەیەكی هەیە، لێكۆڵینەوەو گەڕان بەدوایدا تا دنیامابێ، بەردەوام دەبێت. نەك وەك ئاینێكی ئاسایی یەكتاپەرستی، بەڵكو وەك ئەوەی ئەم ئاینە دوای هاتنی ئایینەكانی جولەكەو مەسیحو موسڵمان چۆن بەردەوام بووەو ماوەو ئەو هەموو كارەساتانە نەیانتوانیووە لەبیروباوەڕیان كەم بكاتەوە، لەكاتێكدا ئاینی ئێزدی ئاینێكی ئەبستری نییە، گەورەترین چەوسانەوەو سەختترینو دژوارترین جۆرو شێوازی چەوساندنەوەیان لەگەڵ بەكار هاتووە. بوونی پەرستگای لالشو چیای شەنگالْ هێمای ئەو چەوساندنەوانە

لێکۆڵینەوە بەردەوام ئەبێ بۆ دەرخستنی راستی و دروستی مێـــژووی کتێبـــی جلیـــوەو نووســـینەوەی دەقـــەکانی و سەرچاوەی ئەو دەقانە، ئایا هی سەردەمی شێخ ئادییە، یان پـێش ئـەو؟ ئایـا دەوری شـێخ ئـادی چـی بـووە تیایـدا؟ بەدڵنیاییەوە مێژووەکان راستییان دەرئەکەویٚ و ئێزدی زیاتر رەسەنایەتی ئەسەلمێت. هەندێك بۆ سەرەتایەکی زۆر نزیکی وەك سـەدەی نۆزدەیـەمی دەگێڕنـەوە، کـە ئەمـە لەڕاستییەوە دوورە، چونکە دەرکەوتنی ئێزدیەکان ئەوەندە کۆنە، ئەتوانین بڵـێین بەیـەکێك لـەو ئاینانـە دائـەنرێت، کـە پێیـان ئـەوترێت ئایینە سەرەتاییەکان. بۆیە گێڕانەوەی بۆ سەدەی نۆزدەیەم ئەوە ئاشکرا ئەکات، کە زۆرتر لەڕاستییەوە دوورە، چونکە ئایینەکـــە زۆر لـــەو مێـــژووە کـــۆنترەو سەرچاوەکەشـــی ئاسمانییە)[1].

ئیزیدی و داسنی:

[1]) مارونسي د. عبدالقادر: مركز لالش الثقافي والاجتماعي, مجلة لالش, دهوك, سنة, (٢٠٠٠), العدد (١٣), ص٧٢, صنيف المجلة

لەبنەڕەتدا زاراوەکە ئیزیدیە نەك یەزیدی، ئەم زاراوەیەش رەگ‌و ریشەی کوردییەو زۆر کۆنەو مانای تاك‌و تەنهایە، کوردەکان‌و ئیزیدییەکان خۆیان ئەڵێن (ئیزیدی)، بەلاّم گەلانی دەورو بەرو دەرو دراوسێکانیان لەکۆنەوە پێیان ئەڵێن (داسنی)، هەریەك لەزاراوەکانی (کەلەکە داسنیان، مێرگەی داسنی سەروو و خواروو، دهۆکا داسنیا، چیای داسنیٚ) [1] بۆ وشەی داسنیٚ ئەگەڕێتەوە، کەمەبەست لێی ئیزیدییەکانەو بەدرێژایی مێژوو لەلایەن باو باپیرانی کوردەوە پارێزراون،

مامۆستا مەسعود محەمەد ئەڵێ: (وشەی داسنی مانای دێو پەرست). ئەمە تاوانێکە لەدێر زەمانەوە لەخەڵکی ئیزیدی کراوە، تا لەنرخیان کەم بکرێتەوەو هانی خەڵکی ساویلکە بدەن، تالەدژی ئیزیدییەکان جیهاد بکەن، وشەی ئیزیدی‌و داسنی باش شی کردۆتەوەو کە ئەم دوو وشەیە زۆر کۆنن‌و چمکێك لەباوەڕی ئۆلی ئیزدی پیٚ ناسراوە[2].

---

(1) خدریٚ سلێمان‌و سەعدوڵلاّ شێخانی: هەمان سەرچاوەی پێشوو, لا(١٥)

(2) خدریٚ سلێمان‌و سەعدوڵلاّ شێخانی: هەمان سەرچاوەی پێشوو، لا(١١)

باسی دووەم

بنەماکانی ئایینی ئیزدیایەتی

تەوەری یەکەم

بنەما ئایینیەکان

وتەیەکی ئێزدیەکان هەیە، کە ئەڵێن: "ئێزدی: لەهەرکاتێك بووبێ و لەهەر کوێیەك بووبێ، خۆی بە ئەندامێك لەخێزانی ئاینی ئێزدیی داناوەو مامەڵەی هەرئێزدییەکی تری کردووە، وەك ئەوەی برای بووبێت لەناو ئەو خێزانەدا مامەڵەی کردووە. ئەمەو جگە لەوەی بەئاشکراو بەنهێنی هاوکاری یەکتریان کردووەو دەکەن".

دیارە ئەمەش لەکۆمەڵێ بنەمای ئاینییەوە سەرچاوەی گرتووە، کەوای کردووە لایەنی ئاینی بە سەریاندا زاڵ بێت و لەسەروو بەرژەوەندی تاکی ئێزدییەوە بێت. جارێك سەرەتا ئێزدییەکان: "ئەو خواپەرستانەن کە باوەڕیان بەخوای تاك و تەنیاو بێ شەریك و بێ هاوتا و بوونی حەوت فریشتەکان (عزراییل، دردائیل، جبرائیل، میکائیل، شمقایل، عەزازییل،

ئیسـرافیل) هەیـە"(١)، بـەڵام (ئەنسـتانس مـاری کەرمـەلی) لەکتێبەکەیـدا بـەناوی (کتێبـی ئێزیدیـەکان و بیبلۆگرافیـای ئێزیدیایـەتی) لای وایـە " ئێـزدی ئـاینێکی کـۆنی یەکتاپەرستییە (monotheiste)و لەهـەمان کاتیشـدا نـاوی گروپێکی ئتنیکیشە"(٢).

نووسـیویەتی ئێزدییـەکان دان بەپـەیامی پـیرۆزی گشـت پێغەمبەراندا ئەنێن، بەڵام جیاوازیان لەگەڵیاندا تەنها ئەوەیە، کـە لـەلای ئێـزدی عـەزازیل (ئیبلـیس) سـەرۆکی حـەوت فریشـتەکەیە. هـەروەها (تـاوس مـەلیك) بـەمانای سـەرۆکی حەوت فریشتەکەیە لەباوەڕی ئێزدیداو ئەڵێن کاتێك خوای گـەورە هەریـەك لـە فریشـتەکانی دروسـت کـردووە، ئاگـاداری کردوون، کە جگە لەخوای گەورە، کڕنۆش بۆکەسی تر نەبەن. کاتێك خوای گەورە ئادەمی دروستکرد، داوای لەفریشـتەکان کرد یەك لەدوای یەك کڕنۆشی بۆبەرن، هەموویان بۆیـان بـرد، جگـە لە(عـەزازیل/ ئیبلـیس) کڕنۆشـی بـۆ ئـادەم نـەبردووە. بەمـەش فـەرمانی خـوای تـاكو تـەنیای بـەجێهێناوەو ئامۆژگارییەکـەی خـوای گـەورەی لـەبیر نـەکردووەو تـاكو

(١) خدرێ سلێمان و سەعدوڵڵا شێخانی: هەمان سەرچاوەی پێشوو، لا(٧)
(٢) کەرمەلی: کتێبی ئێزدییەکان، سەرچاوەی پێشو، ل١١

تەنیایی و گەورەیی خوای چەسپاندووە،[1] نەوەك بێ فەرمانی کردبێت.

(زهیر کازم عەبود) لەبەرهەمێکیدا نووسیویەتی "ئەوەی کە بەدڵنیاییەوە جێگیرە، ئەوەیە کە ئێزدییەکان باوەڕیان بەخوای تاك و تەنیایە، ئەویش (خوا)یە، کە دروستکەری ئاسمان و زەوییە، لەسەر عەرشی خودایی دانیشتووە، دواتر بەفەرمانی خۆی کانیاوەکان تەقیونەتەوەو بوونەتە دەریاو رووبارەکان و دوایی هەورو ئاسمان لە هەڵمەکانیان دروست بوون، لە رووناکی خواش رۆژو ئەستێرەو مانگ دروست بووە "[2].

هەروەها ئێزدییەکان هەندێ باوەڕی تایبەت بەخۆیان هەیە، وەك ئەوەی خۆیان بەنەوەی ئادەم ئەزانن، بەڵام خۆیان بەنەوەی حەوا نازانن، باوەڕیان وایە (تۆوی ئادەم نێرو مێیەو (خنسوی) لەهەردوو تۆوی نێرومێ پێکهاتووە، بەڵام هەموو مرۆڤو نەوەکانی تری سەرزەوی لەیەکگرتنی تۆوی نێرو هێلکەی مێ پێکهاتوون، کە ئەمیش لەئەنجامی جووتبوونی ئادەم و حەوا بووە، بەو شێوەیە خۆیان لەنەتەوەو مرۆڤەکانی

---

(١) خدرێ سلێمان و سەعدوڵڵا شێخانی: هەمان سەرچاوەی پێشوو، لا(٧)

(٢) زهیر کاظم عبود: لمحات عن الیزیدیة، ص١٧

تر جیاکردۆتەوە [1]. جگە لەمانە، ئێزدییەکان چوار توخمی سەرەکی پیرۆزە لایان، کە (هەوا، ئاو، ئاگر، خۆڵ)، لەکتێبی پیرۆزی (جیلوە)دا ناویان هاتووە. ئەمە جگە لەوەی چوار قۆناغ لەلایان پیرۆزە، کە (الازمنە المقدسە)یەو بریتییە لە (لەدایك بوون، لاوی یان گەنجێتی، قۆناغی پیاوەتی، پیربوون)[2]. باوەڕیشیان وایە، کە رۆح سەرلەنوێ دوای تەواوکردنی ئەم قۆناغانە دووبارە ئەبێتەوە. هەروەها ئێزدییەکان شارەزایی چوار لاکەن یان چوار لای جیهان، هەروەها جگە لە باوەڕانەشیان، باوەریان بە دۆنادۆن و چارەسەرکردن (التناسخ والحلول)و چارەنووسی رۆح و رۆژی دوایی، رێپێدراوو رێلێگیراو (حلال وحرام)هەیە، لەگرنگترین ئەرکە ئایینیەکانیان (نوێژکردن، رۆژوگرتن ،حەجکردن، زەکات)ە. هەر یەکێك لەم بنەما ئاینییانەش رێوڕەسم و مەرجی خۆی هەیە، بەڵام لەگەڵ ئەمانەشدا شتی تایبەتیشیان هەیە، لەوانە:

---

1) ڤیسنر جرنوث، تأریخ الشعب الایزیدی ودیانتە, هەمان سەرچاوەی پێشوو، ص (١١٨).

2) زهیر کاظم عبود لمحات عن الایزدیە، سەرچاوەی پێشوو, ص١٥٧.

أ- رژێم یان سیستمی چینایەتی ئایینی[1]:-

ئیزدییەکان سیستەمێکی تایبەت بەخۆیان هەیە، کە تیایدا زاناو پێشەواو پیاوانی ئاینییان بەم شێوەیە پۆلین کردووە:

1. ***شێخ: کە بەرزترین پلەیەو بۆ ئەم پلانە دابەش بووە:***

أ–ئادانی

ب–قاتانی

ج–شمسانی (ئەمەیان چل لقە)

2. ***پیر: ئەمیش چل لقی هەیە***
3. ***مورید: ئەمەش هەموو خەڵك ئەگرێتەوەو لەنێوانیاندا پلەی ئاینی هەیە.***
4. ***قەواڵەکان.***
5. ***فەقیرەکان.***

---

(1) د.پیر ممو: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١٥٩

ب- پیاوانی ئایینی[١]:

١. **ئەمیر:** ئەمەش دەسەڵاتی دنیاییە (حاكمی ناوچەی شێخان) خاوەنی گەورەترین دەسەڵاتە لەناو ئێزدیایەتی و بەنەریت پشتاوپشتەو لەڕەچەڵەكی قاتانییە.

٢. **بابی شێخ:** سەرۆكی ئایینی ئێزدییەكانە، خاوەنی هێزی شێخایەتیەو راوێژكاری ئەمیرە بۆ كاروباری ئایینی.

٣. **فەقیر:** پیاوێكی ئاینییە، خۆی تەرخان كردووە بۆ خوا پەرستی، وازی لە دنیا هێناوەو لەهەموو ئەو شوێنانە نیشتەجێ ئەبێت، كە ئێزدینشینن، وەك دەروێشی لای موسڵمانەكان وایە.

٤. **كوچك:** پیاوێكی ئایینییە، كە وازی لەخۆشی دنیا هێناوەو زانایە بەهەموو نهێنییەكانی ئایین. لەبەر زۆریی بیركردنەوەی بەكاروباری ئایینیەوە هەندێ جار ئەچێتە حاڵەتی بێهۆشییەوە (غەیب بوون). تەنیا لەناوچەی شێخان (كوچك) هەیە.

٥. **قوال:** مانای ئەوانەی قسەیان زۆرە (قەولیان زۆرە) (كثیر القول).

() د.پیر ممو، هەمان سەرچاوەی پێشوو ١٥٩

٦. **پـێش ئیمـام:** پیـاوێکی ئاینییـە لـەخێزانی (شـێخ حەسەن) لەگەڵ بابی شێخ لە (لالش) ئامادە ئەبێ، یانی وەك (حاشیە) وایە.

٧. **بـابی گاڤـان:** لـەخێزانی ئامـادین لەگـەڵ بـابی شـێخ لەجەژن و بۆنەکاندا دائەنیشێ واتە(حاشیەیەتی).

٨. **بابی چاوشین:** لە لالش دائەنیشێ و خزمەتی پەرستگا ئەکات، جلی سپی لەبەردایەو نابێ ژن بهێنێ.

ئێزدییـەکان لەمێـژووی خۆیانـدا خـاوەنی دوو کتێبـی پـیرۆزن بـەناوی (جیلـوەو مەسـحەفەڕەش)[1]، زۆر هەوڵـدراوە لەلایـەن ئـەوروپایی و گەڕیدەکان، نووسـەرو رۆشـنبیرانی تـر ببیسـرێن. بـۆ ئـەم مەبەسـتەش زۆر شـێوازیان تاقیکردۆتـەوە، خـەڵکیان بـەپارە گرتـووە، تەنانـەت خـەڵکیان بـۆ تـەرخان کردووە، بەڵام ئەنجامی نەبووە.

ئەمـەش لەکاتێکدا ئێزدییـەکان خاوەنی کتێبخانـە بـوون، فەرمانبـەری تایبـەت بەکتێبخانـەیان هـەبووە. بـەڵام کتێبـی جیلـوەو مەسـحەفەڕەش لـەدێر زەمانـەوەو شـاراوەتەوەو نـەیانوێراوە دەریبخـەن، دەقـەکانی ئـەم کتێبانـەش دەماودەم لەنێوان نەوەکاندا لەبەر کراوەو نـەوە بۆ نـەوە گوێزراوەتـەوە.

() کەرمەلی: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٤٣

ئەمەش کاریگەری خراپی لەسەر ناسینی ئاینی ئێزدی لەلای کەسانی ترو ونبوون و گۆڕان لەدەقەکاندا بەهۆکاری ئەوەی بەزارەکی ئەگوێزرێتەوە لەناو تاکەکاندا، دروست کردووە.

* **پەرستگاو مەزارە پیرۆزەکان:**

(مـــەزار)[1] جێگـــەو شـــوێنە کۆنـــەکانی پیاوچـــاك و شێخەکانیانە، کە وەك پەرستگا یان بۆ کۆبوونەوە لەکاتی جەژن و بۆنە تایبەتەکانیاندا بەکاریان هیناوە، لەنێو ئەو مەزارانەشدا:

١. **پەرستگای لالش:** لەناوچەی شێخانە، لەدۆڵی لالشدا، ســەختی شوێنەکەشــی بەڵگەیــە بــۆ ئــەو هــەموو چەوساندنەوەیەی لەسەر ئێزدییەکان بووە. مەزارەکەش هی (شێخ ئادی کوڕی مسافیر)ە، بەقیبلەی ئێزدییەکان دائەنرێ لەهــەموو جیهانــداو ئێزدییــەکان بــۆ حــەجکردن روویــان تێکردووە.

٢. **مـەزارەکانی چیای شـنگاڵ:** ئەمانە ژمارەیان زۆرەو مێژوویــەکی کۆنیــان هەیــە. کــە زۆری هــی پیاوچــاك و

---

(١) شـنگاری، حجـي سمـر: الايزديـة في جبـل شـنگار,مركـز لالـش الثقـافي والاجتماعي, دهوك, عدد (١٣), سنة,آب (١٩٩٤),ص٢٢.

شـێخەکانیانە. لـەکاتی جـەژن و بۆنــە ئاینییــەکانیان لــەوێ کۆئەبنەوەو ڕێوڕەسمەکان بەڕێ ئەکەن.

ئەرکە ئاینیەکان[١]:

١. ڕۆژوو (الصوم)

ئیزدییە کان بەرۆژوو ئەبن، کەتیایدا لە بەیانییەوە تائێوارە واز لەخواردن و جگەرەکێشان ئەهێنن. خواردنـەوە قەدەغەیـەو کۆبونــەوەی ژن و پیــاو (ممارەســەی جنســی) بەدرێــژایی بـەرۆژوبوون قەدەغەیـە. ئیزدییـەکان باوەریـان وایـە کـەرۆژوو وەرزشــێکی دەروونییــەو تاقیکردنەوەیــە بــۆ بەرهەڵســتی و بەرگـەگرتنی تـونێتی و برسـێتی یـا بـە رۆژوبـوون لـە ئاسـت هەرشتێك، کە نەفس داوای بکات.

٢. نوێژکردن (الصلاة)

نویژکردن لای ئیزدییـەکان تایبەتـەو بریتییـە: لـەنزاکردن و پارانــەوە لــە یــەزدان و فریشــتەکانی، کــە بــە ئــەرکی ئــاینی و دائــەنرێت و ئــەبێ هــەموو رۆژێــك بــەجێبهێنرێت. قیبلــەی ئیزدییەکان لـە کـاتی نوێـژدا (رۆژە) (الشـمس)، کـەپێی ئـەڵێن

---

[١]()باقسرێ، سەرچاوەی پێشوو,ل١٨١

(قوبلــەت بــدور) یــانی (القبلــە الــدوارە)، نویــژەکانیان یــان نزاکانیان بریتییە لە: نوێژی بەیانی، لەگەڵ دەرکەوتنی خۆر، پشت گرێدانێ (شدالظهر)، کاتێ لە خەو هەڵئەستێ، نویژی فەجەر پێش سبی، کە پێش هەڵهاتنی خۆرە .

ئیزدییەکان دوای شتنی دەستو دەمو چاو بەرامبەر خۆر رائەوەستن، دەستی راست لەسەر چەپ دائەنێنو نزاکانی خۆیان ئەخوێنن، هەروەها شایەتمانیان هەیە، کە پێی ئەڵێن شەهادەی ئاینی، کەپێش نووستن یان هەر کاتێکی تر دەیخوێنن.

٣. تاووس گێران (الطواف بالطاووس)

تاووس گێران، یان (سنجق) یەکێکە لەئەرکەکانی تریان، کە تەواف کردنە بەتاووس یان تاووس گێران، کە پێی ئەڵێن سنجق، ئەمەش لەگوندەکانی ئیزدیدا ئەکرێ .

تەوەری دووەم

بنەما کۆمەڵایەتییەکان

بەو پێیەی ئایینی ئیزدییەکان یەکێکە لەئایینە کۆنەکان و بەشێکن لەگەلانی کۆنی سەر ئەم زەمینەو بیروباوەڕی تایبەت بەخۆیان هەبووە، لەسۆنگەی ئەو تایبەتمەندییەی هەیانە، هەندێ بنەماو فەرمانی کۆمەڵایەتی تایبەت بەخۆیان هەیە، لەوانەش:

١ .لەدایکبوون و مۆرکردن (الولاده والتعمید):

دوای لەدایکبوونی منداڵەکە، ژنەکە بۆ ماوەی یەك هەفتە لەسەرجێ ئەکەوێ، کە (حەوت رۆژ ئەکات، تا تەندروستی بەرەو باش بوون بڕوات و ببوژێتەوە، منداڵەکەش ئەبەن بۆ لالش لە (کانی سپی) تەعمیدی ئەکەن. بەئاو هەڵکێشان لەکانی سپی مۆری ئەکەن، دواتر مناڵەکە لەشیری ژنێکی تر شیری پێ ئەدەن، کە پێــی ئەڵێن (فرچل)، بەمە ئەبێ بەبراو خوشکی مناڵی ئەو ژنەی شیرەکەی پێداوە. هەردوو شیرە

خۆرەکان (منداڵەکان) ئەبن بەخوشك‌و براو بەیەك ناشێن بۆ مارەکردن)[1].

٢ ٢ .سونەتکردن، خەتەنەکردن (الختان) :-

یەکێکە لەبنەما ئاینییە پیرۆزەکان لای ئێزدییەکان، کەبنەمایەکی کۆنە لەلای گەلان، سوونەتکردنی هەموو (کوڕ)ێکە لەناویاندا وەك جێبەجێکردنی پەیمانێك، کەلەباوەڕی ئەواندا (حەزرەتی ئیبراهیم)پەیمانی بەخوا داوەو لەکاتی خەتەنەکردنیشدا ئاهەنگ ئەگێڕن.

٣. پەروەدە بوون:

یەکێکی تر لەبنەماکانی ئاینی ئێزدی پەروەدەکردنی ئەو منداڵانەیە. بەپێی بنەما ئاینی‌و کۆمەڵایەتییەکانی خۆیان تا ئەوکاتەی گەورە ئەبن‌و ژن ئەهێنن یان شووئەکەن.

٤. ژنهێنان‌و شووکردن: (الزواج)[3].

یەکێکە لەبنەما کۆمەڵایەتییە پیرۆزەکان‌و شێوازی خۆی هەیەو بەپێی نەریتی خۆیان ڕێوڕەسمی ژنهێنان بەڕێوە

---

(1) باقسریێ: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٧

(2) باقسریێ: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٩

(3) باقسریێ: هەمان سەرچاوەی پێشو، ل٢٠١

دەبـەن. ژنهێنـان و شـووكردن لەنـەریتی ئەوانـدا بەڕەزامەنـدی كـچ و كـوڕ ئـەبێ، ئـەبێ یـەكتریان بـەدڵ بـێ و لەیـەكتر بگـەن. بـــەئاگاداری خێـــزان و كەســـوكاری هـــەردوولاش ئـــەوكارە جێبەجێ دەكەن، ماوەی دەزگیرانـی، نیشـانكردن، مـارەكردن، گواستنەوە، ئەمانە هەمووی ئەكەن، ئەمەو هەروەها ژن نـادەن بەبێگانـەو كـچ لەبێگانـە نـاهێنن. ژن و ژنخـوازی لەگـەڵ جیـا لـەئێزدی ناكـەن. لەلایـەكی تـرەوە چـینەكان ژن و ژنخـوازی لەگەڵ یەكتردا ناكەن، واتە هەرچینێكی ئاینی لـەناو خۆیانـدا ژن و ژنخوازی ئەكەن. ئەم كلتـوورو نەریتەشیان لـەم بارەیـەوە زۆر لەهی گەلانی كورد ئەچێ و جیاوازییەكی ئەوتۆی نییە.

٥. (بەخاك سپاردن) [١]:

یـەكێكی تـر لەبنـەما كۆمەڵایەتییـەكان كـەلایان پـیرۆزەو رێوشوێنی خۆی هەیە، مەراسیمی بەخاك سپاردنی مردووە لـەلایان. لـەكاتی مردنـدا (قـەولا سـەرەمەرگێ) ئـەخوێنن، كـە دوعایـەكی ئاینییـەو لەلایـەن یـەكێك لەشـێخەكانەوە لەسـەر مـردوو ئـەخوێنـدرێت. دوای ئـەوە براكـەی تـری، یـان شـێخێك یان پیرێك ئامادە ئـەبێ و ئەیشـۆن، بـەڵام ئەگـەر مردووەكـە ژن

---

(١) باقسریێ: هەمان سەرچاوەی پێشو، (ل٢٠٩)

بـوو، خوشـكى تـرى ئامـاده ئـەبێ، يـان شـێخێكى ژن يـان پيرێكى ژن ئەيشوات.

دواى ئـەوەى كـە مردووەكـە كفـن كـرا، كـەرەنگى سـپييە، كـەمێك لـە خـۆڵى لالـش (بـەرات) ئەخەنـە سـەر دەمو چـاوو گوێچـكەى گوێـچكەيەوە، چـاوو گوێـــى ئەبەسـتن و دواى تـەواوبوونى لـەكفنكردن، ئەيخەنـە تـابوت يـان ئەيخەنـە سـەر تـــەختێك و لەلايـــەن ئامـــادەبووان ســـێ جـــار هەڵيئـــەگرن و دايئـەنێن. دوايـى ئەيبـەن بـۆ سـەر قـەبران، كـە پێـــى ئـەڵێن ماڵى (هەق).

بۆنەكان و جەژنەكانى ئێزدى ( ) ١ :

ئێزدييـــەكان گـــەلێك بۆنـــەو جـــەژنيان هەيـــە، كـــە لێـــرەدا هەندێكيان ئەخەينە روو:

١. **جەژنى سەرى ساڵ.**

ئەكەوێتە رۆژى (چوار شـەممە)ى يەكـەمى مـانگى نيسـانى رۆژهەڵاتى (اليوناني).

() باقسرىّ: هەمان سەرچاوەى پێشوو، ل(١٣١)

٢. جەژنی چلەی هاوین (عید اربعینیه الصیف)

لـە (١١ حـوزەیرانی رۆژهـەڵاتی) دەسـت پێـدەکات و تـا(٢٠ تــەموزی رۆژهــەڵاتی) بەردەوامــە. واتــە (٢٤ حــوزەیرانی رۆژئـاوایی تـا ٢ ئـابی رۆژئـاوایی) مەراسـیمی ئـەم جەژنـەش لەپەرستگای لالش دەبێ.

٣. جەژنا کۆکردنە (عید التجمیع):

ئەم جەژنە لە لالش مەراسیمی بەڕێ ئەکرێ، ماوەکەی (٧) رۆژە لـە (٢٤-٣٠) ئـەیلولی رۆژهـەڵاتی، بـۆ ئـەو مەبەسـتەش لەهەموو لایەکـەوە ئێزدییـەکان کۆمـەڵ کۆمـەڵ دێـن بـۆ لالـش، یـانی کۆبوونەوەیـەکی جەماوەرییانەیـەو رێـورەسمی خـۆی هەیە.

٤. جەژنی قوربـان:

ئــەم جەژنــە ئەکەوێتــە یەکــەم رۆژی جــەژنی قوربــانی موسڵمانانەوە، ماوەکـەی یـەك رۆژە، پـێش جـەژن بـە دوو رۆژ بابــێ شــێخ و هەنــدێ پیــاوی ئــاینی ئەچــن بــۆ لالــش بــۆ جێبەجێکردنی مەراسیمی تایبەت بەم جەژنە.

٥. جەژنی چلەی زستان (عید اربعینیة الشتاء)

ئەکەوێتــە رۆژی کۆتـایی چـلەی زسـتان، واتــە رۆژی (١٩ کانوونی دووەمی رۆژهەڵاتی) یان (١)ی شوباتی رۆژئاوایی.

٦. **جەژنی ڕۆژوو (عیدالصوم):**

ئێزدییەکان (سێ) ڕۆژ بەڕۆژوو ئەبن و لەڕۆژی چوارەمدا ئەیکەن بەجەژن، ئەکەوێتە ڕۆژی هەینی یەکەمی مانگی کانونی یەکەمی ڕۆژهەلاتی.

٧. **جەژنی بێلندی (عید بیلندە)**

ئەم جەژنە ئەکەوێتە ڕۆژی هەینـــی دووەمی چلەی زستانەوە

٨. **جەژنی خدرلیاس (عید خدرلیاس)**

ئەکەوێتە ڕۆژی پێنج شەممەی یەکەمی مانگی شوباتی ڕۆژهەلاتییەوە. سێ ڕۆژی پێش جەژن، واتە (دووشەممەو سێ شەممە وچوار شەممە) بەڕۆژوو ئەبن، کە پێـــی ئەڵێن (ڕۆژووی خدرلیاس).

٩. **شەوی بەرات یان (لیلة البراءة)**

ئەم شەوە شەوی (١٤/١٥) لەمانگی شەعبانی قەمەرییە (مانگی).

١٠. **تەواف (الطوافات)**

ئەمە بریتییە لەئاهەنگ و بۆنەی ئاینی لەناوچەکەدا، زیاتر ناوچەی موسڵ ئەگرێتەوە، بەتایبەتی (مەرگەه وگوندەکانی قەزای شێخان و تەلکیف و ناحیەکانی بەعشیقەو ئەلقوش و پارێزگای دهۆك و قەزای سمێل و زاخۆو شنگار). واتە

لەناوچەکانی سوریاو تورکیاو کۆمارەکانی یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو ناکرێت.

ئیزیدییەکان هەندێك بۆنەی ئایینی تریان هەیە لەوانە:

سەفەرا ماستا (نەقلٚ)

لەبـــەهاری هـــەموو ســـاڵێکدا دانیشـــتوانی گونـــدە ئێزیدنشینەکان هەڵئەستن بەسەردانی لالش و لەگەڵ خۆیاندا زەیتـی تایبـەت ئەبـەن بۆداگیرسـاندن لەشـوێنە پیرۆزەکـانی لالشـدا خـواردن لەگـەڵ خۆیانـدا ئەبـەن، بۆئـەوەی بیـدەن بەوانەی لەبۆنەکاندا سەردانی لالش ئەکەن.

بانگێشتکردن یان دەعوەتی (داوەنەبی)

ئەمە بۆدانیشتوانی گونـدێك ئـەکرێ، کەکێشـەیەکی ئـاینی یان کۆمەلاّیـەتی دیاریکراویـان هـەبێت. یـان کاتێك بیانـەوێت چاکسـازی لەیـەکێك لـە (مقامات)ەکـانی کۆنـدا بکـەن، مجیـور هەڵئەستێت بەئاگادارکردنەوەی خەڵکی گوند بـەناوی یـەکێك لەپیاوچـاکانی گوندەکـەوە، کەلەنزرگـەی ئەوپیاوچـاکە ئامادەبن. هـەروەها هەنـدێك بۆنـەو ئاهـەنگی تایبـەت بـەتیرەو هـۆزە ئیزیدییـەکان هەیـە، وەك (باتزمیـا چـێلکا) تایبەتـە بەهۆزی چێلکا، (زێـوە) کەتایبەتـە بـەهۆزی (باسـا)ی ئیزیـدی .... هتد.

بەشی دووەم

پێگەی ئێزدییەکان لەهەرێمی کوردستاندا

بەپێی ئەو توێژینەوەو لێکۆڵینەوانەی لەسەرجەم بوارە جیاجیاکانی مرۆڤناسیدا کراون، ئایین لەنەتەوە کۆنترە. دروستبوونی بیروباوەڕی ئایینیش لەسەرەتاکانی یان قۆناغە سەرەتاییەکانی ژیانی مرۆڤدا سەریهەڵداوە. بەڵام مێژووی نەتەوە هێندە کۆن نییە، بەڵکو وەك پەرچەکردارێك بۆ کەمکردنەوەو کۆتاییهێنان بەدەسەڵاتی کڵێسا، سەرەتا لەئەوروپا سەریهەڵداو تەشەنەی کرد بۆ وڵاتانی جیهان. بەو پێیەش مەڵبەندی سەرەکی ئێزدییەکان کوردستان بووە، پێویستە سەرەتا پێگەی ئەوان لەکوردستاندا دیاری بکەین.

باسی یەکەم

پێگەی جوگرافی ئێزدییەکان

تەوەری یەکەم

پێگەی جوگرافی ئێزدییەکان لەکوردستان

ناوچەی بڵاوبوونەوەی ئێزدی کەوتۆتە ناوچەی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی نزیك و ناوەڕاست[1] بنکەی سەرەکی ئەوانیش باکوری ڕۆژهەڵاتی موسڵ و ناوچەی شێخانە لەنێوان روباری دیجلەو زێی گەورەدا.

لەعێراقیشدا کەوتونەتە چیای شەنگاڵ و زنجیرە چیاکانی خوارووی ڕۆژهەڵاتی موسڵ و ناوچەی شێخان[2].

ئەمەوجگە لەوەی ناوچەکانی ئێزدینشین جیان لەیەکتری و لەگوندو کۆمەڵگای دوورلەیەك ئەژین، کە لەنێوانیاندا گوندو کۆمەڵگای مەسیحی و موسڵماننشین هەیە، واتە ئێزدییەکان

---

(1) ڤیسنر: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١١٤

(2) ڤیسنر: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١١٤

لەگونـدی بچـووك بچـووك ژیـاون‌و ئـەژین‌و چـواردەوریان بـە دراوسێکانیان لە موسڵمان‌و مەسیحی دەوردراوە[1]، ئەمەجگـە لـەوەی بـەهۆی زۆرو سـتەم‌و سیاسـەتە جۆراوجۆرەکـانی حکومەتە سەردەستەکان، بەرەو کەمبوونەوە، یان هەڵکشانی ناوچـەکانیان بوونەتـەوە، بـۆ نموونـە چـیای شـەنگالٚ، ناوچەیەکی بەرفراوانی ئێزدییە لەباشوری کوردستان، بەڵام بەهۆی سیاسـەتی تەعریبـەوە بەرەو چۆڵکردن‌و کۆچکردنی بـەزۆر بوونەتـەوە، عـەرەب هێنراوەتـە شـوێنیان. بەتایبـەتی دوای راپەڕینی بەهاری (١٩٩١) لەباشوری کوردستان.

چەوساندنەوەی بەردەوام‌و گۆڕینی شوناسی نەتەوەییان بـەزۆرو داگیرکردنـی گونـدو شارۆچکەکانیان بەبـەردەوامی‌و گـۆڕینی دیموگرافیـای ناوچـەکانیان لەلایـەن گـەلانی سەردەست‌و حکومەتەکانـەوە وای کردووە، کە بەبـەردەوامی چالاکییەکانیان بەرتەسك بکرێتـەوەو لـەقاڵب بدرێ‌و بـەرەو پوکانـەوەیان بـەرن[2]، جگـە لەهەوڵـدان بۆلـەناوبردنیان‌و کەمکردنەوەی ژمارەیان.

(عـەدنان زیـان) ئامـاژەی بـەوە داوە، کـە بەشـێوەیەکی سـەرەکی ئێزدییـەکان لەباشـوری کوردسـتانن (هـەرێمی

---

(1)ڤیسنر: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١١٥

(2) باقسریٚ: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل(١٥)

کوردســـتانی باشـــور). بـــەزۆری لەناوچـــەکانی (شـــێخان) لـەباکوری رۆژهـەڵاتی موسڵ، (باعـەدری، بـەحرانی، باشیقە، عـەین سـوفنا، چیای مـەقلوب)و هەنـدێ لەگونـدەکانی نێـوان (ئەتروش، رووباری کومل، تـەل ئەسقف، ناوچەکانی زاخـۆ، سمبێل، تلکیف، دهـۆك، القوش، بـەربینی، کایـدیا، سلیڤانا) نیشـــتەجێن. بـــەم پێیـــە ناوچـــەکانیان بـــەزۆری ئەکەوێتـــە رۆژهەڵاتـــی رووبـــاری دیجلـە هـەتا زێـــی گـەورە[1]. لێـرەوە زۆرتـرین ژمـارەو چـڕی دانیشـتوانی ئێـزدی لەکوردسـتانی باشوردایەو بەزۆری لەم گوندو شارۆچکانەدا نیشتەجێن.

کوردسـتانی رۆژئـاوا (سـوریا): لەشـارەکانی (حەسـەکەو حەلـــەب و لەناوچـــەکانی قـــەزای قامشـــلی، دەوری کلیـــب، عەنتاب، سروج، بیرجل، عەفرین، ناوچەی جراح ترنسبی، ال رش، ئوتلجـا، تـەل خـاتوون، دیریجیـك)و ناوچـەی جـەزیرە (چیای سمعات، عامورا، عرش کیبار، باسوتاو هەندێ گوند لەدەشتی جومە)، نیشتەجێن.

لەکوردسـتانی بـاکور (تورکیـا): لەناوچـەی (تورعابـدین، نوسـەیبین، وێـران شـار) کـە سـەربە لیـوای ماردینـە. (حەسـەن

[1]) عدنان زیان فرحان، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٢٣

کەیف، دیاربەکر، جزیرە، میافارقین، بشیریە، رچوان)، لە (سعرت، رساسون، دێریك)، دائەنیشن.

لەکوردستانی ئێرانیش: لەپارێزگای ئازەربایجانی خۆرئاوا نیشتەجێن. لەکۆمارەکانی یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو بەتایبەتی لەئەرمینیاو جورجیاو یەریڤان نیشتەجێن.[1]

کاتێکیش بمانەوێ بەیەکەوە لەهەموو کوردستاندا سنوری ئەو ناوچانەی ئێزدی تیدا نیشتەجێیە، دەستنیشان بکەین، لەوانەیە ئاسان نەبێ‌و نەگەینە ئەنجامێك. دیارە هەموو ئەو سەرچاوانەی کە لەسەر ئێزدی نووسراون، نەیانتوانیووە سنوری ناوچەی ئێزدینشین بەتەواوی دیاری بکەن، هۆکاری ئەمەش زۆرە، وەك ئەوەی ئێزدییەکان لە کۆمارەکانی (تورکیاو عێراق‌و سوریاو ئێران‌و رووسیا)بوونیان هەبووەو هەیە[2]. واتە دابەشبوونێك، کەبەدەستی ناحەزی کورد

---

(1) پیر خدر سليمان: الازديون والتراث الكردي، مركز لالش الثقافي والاجتماعين، مجلة لالش، دهوك، عدد (١٤)، سنة، (٢٠٠٠)، ص (٦-١٦)
(2) پیر خدر سليمان، هەمان سەرچاوەی پێشوو. عدد (١٤)، سنة، (٢٠٠٠)، ص (٦-١٦)

كراوه، لەلايەكى ترەوە وەك باسمان كرد، دەگمەنە لەڕووى جوگرافييەوە ناوچەى پێكەوە گرێدراويان هەبێ [1].

لەلايەكى ترەوە، وەك ئەزانرێ، كوردستان لەهيچ يەك لەو وڵاتانەى ناويان هاتووە، قەوارەيەكى سياسى سەربەخۆى نەبووەو خاوەنى دەوڵەت نەبووە، تابتوانێ زۆر لەتارماييەكانى بوارى مێژوويى و جوگرافى ئەم ميللەتە بڕەوێنێتەوە. هەر بۆيە لێرەوە بەهۆى ئەوفاكتەرانە ئێزدييەكان بۆخۆيان كەمايەتى ئايينى كوردبوون.

كاتێكيش باس لەژمارەيان ئەكەين لەكوردستادا، ئەوا ئامارو ژمارەكان جياوازن، لەچاوپێكەوتنێكى شێخ عيدۆ لەگەڵ گۆڤارى لالش[2]، بەم شێوەيە باس لەژمارەى ئيزيدييەكان ئەكات:

لەباكورى رۆژئاواى ئێران (٦٠٠٠٠) هەزار كەسن

لەئەرمينياو جۆرجيا (٤٠٠٠٠ – ٥٠٠٠٠) هەزار كەسن

لەئەڵمانيا (٥٠٠٠٠– ٦٠٠٠٠) هەزار كەسن

دواجار كۆى گشتى لەجيهاندابە يەك مليۆن مەزندە ئەكات.

() عدنان زيان فرحان: سەرچاوەى پێشوو، ل(٢٩)

[2] پێرەش: چاوپێكەوتن، بنكەى رۆشنبيرىو كۆمەڵايەتى لالش، گۆڤارى لالش، دهۆك، ژ.٥، ل.١١٧

بـەلآم پـیر خـدر سـلێمان ئـەڵێت [1] لـەعێراق (هـەرێمی کوردستان ژمارەیان (٥٠٠٠٠٠) کەسە، لەسوریا ژمارەیان (٢٠٠٠٠) کەســە، لــەتورکیا ژمارەیــان (٤٠٠٠٠) کەســە، لەکۆمارەکانی یەکێتی سۆفێتی پێشوو، بەتایبەتی ئەرمینیا و جۆرجیا نزیکـەی (١٠٠٠٠٠) کەسـە، لـەئێرانیش ژمارەیـەك هەیە، کەشەش گوندە نزیك شاری کرمان شاه، لەلوبنان لەدە خێزان تیٚ ئەپەڕن.

بەلآم لەمیواندارییەکی (د.ئەندریاس ئەکرمان) لەگەڵ ژمارە چواردەی گۆڤاری لالش لە ل (١٤٠) دا ئیزیدییەکان تـەنها لەئـەڵمانیا بــە (٢٠٠٠٠٠ – ٣٠٠٠٠٠) کــەس مەزەنــدە دەکات.

کـاتێکیش باسـی حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان دەکـەین، پێویستە پێکهاتەی دانیشتوانەکەی شێتەڵ بکەین، بۆ ئەوەی بایـەخی جیۆپـۆلیتیکی دانیشـتوانەکەی بـزانین و کاریگەرییـە پــۆزەتیڤ و نێگەتیڤــەکانی دیــاری بکــەین. یــەکێکیش لەپێکهاتـەکانی دانیشـتوان، پێکهاتـەی ئاینییەکەیـەتی، کـە

[1] پیر خدر سلیمان: سەرچاوەی پێشوو، ل. ٦–١٦

لەشیتەڵکردنی دانیشتواندا وەك فاکتەرێکی بەهێزو کاریگەر بۆ سەر جیۆپۆلیتیکی دەوڵەت[1] دەرئەکەوێت.

لەشیتەڵکردنی دانیشتوانی کوردستاندا لە(هەرێمی کوردستاندا)، کە تەوەری باسەکەمانە، ئێزدییەکان لەدیارترین کەمایەتییە ئاینییەکانی کوردستانن [2]. ئێستاش لە کوردستانی باشور (هەرێمی کوردستاندا) لەدوای موسڵمانان، دووەم ئایینە بەژمارە. واتە لەپێکهاتەی ئایینیشدا بەپلەی دووەم دێت لەدوای موسڵمانان.[3]

لەم بارەوە (خەیری شنگاڵی): ئێزدییەکانی هەردوو پارێزگای (موسڵ و دهۆك) لەئەمڕۆدا بە (٦٥٠,٠٠٠-٧٠٠,٠٠٠) کەس مەزەندە دەکرێن.

ماوەتەوە بڵێین ئێزدییەکان ئێستا (١٠٪)ی دانیشتوانی هەرێمی کوردستان پێکدێنن[4].

---

١): د. جەزا تۆفیق تالیب: بایەخی جیۆپۆلیتیکی دانیشتوانی هەرێمی کوردستانی عێراق: چاپی یەکەم: چاپخانەی دلێر: سلێمانی: ساڵی (١٩٩٦): ل(١٦١)

٢) پیر خدر سلیمان: سەرچاوەی پێشوو، ص(٦-١٦)

٣): د. جەزا تۆفیق تالیب: سەرچاوەی پێشوو ل(٢٣١)

٤): شنگاڵی، خیری، الصراحة دامة، مجلة الافندي، مؤسسة هوال للاعلام، العدد(١)، السنة كانون الاول (٢٠٠٥) ص(١٦)

(خـەیری شـەنگالّی) لەنامەیەکـدا، کەئاراسـتەی سـەرۆکی پەرلـەمانی کوردسـتانی کـردووە، رێـژەی ئێزدییـەکانی بـە (١٢,٥٪)ی[1] ژمـارەی دانیشـتوانی هـەرێمی کوردسـتان دانـاوە، بـەڵام لەچـاوپێکەوتنێکمدا لەگـەڵ (خـدر دوومڵـی) رۆژنامـەنووس پێـی وابـوو کـە: (لەهـەموو عێراقـدا نزیکـەی (٦٠٠,٠٠٠) کەسـە، بەتـەواویش کـە ژمارەیـان دەسـت ئـەو کەوتووە، نزیکەی (٥٧٠,٠٠٠-٥٧٥,٠٠٠) کەسن دیارە خۆ ئەگەر زیاتر نەبێ کەمتر نییـە. کـە بەبۆچوونی مـن ئـەم ئامـارە نزیکە لەڕاستییەوە)[2].

ئەگەر سـەیری خشتەی ژمارە سێ بکـەین، ئـەبینین قـەزای شەنگالّ کە لەهەردوو ناحیەی شمالو ناحیەی ناوەنـدی قـەزا پێکهـاتووە، نزیکـەی (٥٩٪)ی دانیشـتوانەکەی ئیزیدییـە، بـەڵام قـەزای تـل کێـف بەپلـەی دوو دێـت، کەناحیـەی القـوش شـــوێنی ســـەرەکییانەو ریـــژەی (١٣٪)ی دانیشـــتوان پێکـدێنێت، قـــەزای دهـــۆك نزیکـــەی (٩٪) ی دانیشـــتوان

(1): شنگالی، خیری : رسالة الی رئیس برلمان کردستان، ولات (الوطن)،تصدر عـن شـبکة ولات لمنظمـة التجمـع، عـدد(٢), لسـنة، کـانون الثنـی(٢٠٠٧)، ص(٥)،رویء وافکار

(2): رۆژنامـــەنوس دوومڵـــی خـــدر: چـــاوپێکەوتن، دهـــۆك، مۆتیـــل شـــام، ٢٠٠٧/٨/١٢

پێکدێنێت، بەتایبەتی لەناحیەی سمێلْ، بەلاّم قەزای شێخان ئەکەوێتە ریزبەندی پێنجەم لەڕووی بوونی دانیشتوانی ئیزدییەوە لەناوچەکانی تری عێراقدا، بەعشیقە بەپلەی شەشەم دێت، رێژەی (٦٪)ە. بەلاّم ماموّستا جەزا توّفیق ئەلّێت: بەپێی سەرژمێری سالّی (١٩٥٧) ئیزیدییەکان (٣,٥٪) ی سەرجەمی دانیشتوانی هەرێم بوون، دواتر لەسەرژمێری سالّی (١٩٦٥) رێژەیان کەمێك دابەزیو بووبە (٣,٢٪). ئەم رێژەیەش لە سەرژمێری سالّی (١٩٧٧) وەك خوّی مایەوە وەك لەخشتەی ژمارە(٤) دەرئەکەوێت.[1] هەروەها ئەلّێت هوّی ئەمە بوّفاکتەرو تایبەتمەندییەکانی ئەم دیانەتە ئەگەڕێتەوە، چونکە لەم دیانەتەدا ژنهێنان و شوکردن لەنێوان چینە جیاجیاکاندا نییەو ژن و ژنخوازیش لەگەلْ پەیڕەوانی ئاینەکانی تر قەدەغەیە .

(1): د. جەزا توّفیق تالیب: سەرچاوەی پێشوو ،ل. ١٦٦

تەوەری دووەم

پێکهاتەی جوگرافی ئیزدییەکان

ناوچەکانی ئێزدینشین لەکوردستانی باشوور بەگشتی و ناوچەی شەنگال بەتایبەتی لەڕووی کشتوکاڵکردنەوە پێگەیەکی جوگرافی باشیان هەیە. ڕێژەی بارانبارین لەناوچەی چیاو دەشتەکانی شنگال سالانە (٤٠٠-٤٥٠)ملم، کە ئەمەش هۆکارە بۆ بوونی کشتوکاڵی زۆر لەو ناوچەیەداو عەمبارێکی باشی ئاوی ژێر زەویە کە سالانە بەزیاتر لە(٣٤,٠٠٠)م^{3} مەزەندە دەکرێت [1].

لەڕووی کشتوکاڵەوە، بەرهەمێکی باشی گەنمو جۆو دانەوێڵەی جیا بەرهەم دێت لەم ناوچەیەدا. دیارە کشتوکاڵکردن نەك لەشنگاڵ، بەڵکو لەناوچەی شێخانو گوندەکانی تری ئێزدینشین بەڕێژەیەکی باشو بەرچاو بەرهەم دەهێنرێ، کە ئەمەش بۆ بەپیتو بەرەکەتی زەوی و دەشتەکانی ئەو ناوچانە ئەگەڕێتەوە. کشتوکاڵکردن پیشەی سەرەکی ئێزدییەکان بووە بەهۆی ئەو کەشو هەوایەو ئەو زەوییە بەپیتانەی لەناوچەکانیاندا هەیە، بوونی کانیاو

---

(1): البروفيسور الدكتور خليل اسماعيل محمد: البعد القومي للأستيطان الريفي في قضاء شنگال، مركز لالش الثقافي والاجتماعي، دهۆك، مجلة لالش، العدد (١٥)، سنة نيسان ٢٠٠١، ص٢٠

کارێزاو لەناوچەکانیاندا، بۆتە هۆی بوونی جۆرو شێوازی کشتوکاڵو چەندین میوەو سەوزە لەناوچەکانیاندا.

(د. عەبدولفەتاح عەلی بۆتانی) لەساڵنامەی ولایەتی موسڵەوە نوسیوویەتی: ساڵنامەی موسڵ لەسەر باری ئابووری لە شنگاڵ بەپلەی یەکەم تەنها باسی کشتوکاڵی کردووە، بازرگانیو ئیشی دەست بەپلەی دووەم، بەڵام باسی خاوەنداریێتی زەوی کشتوکاڵیو هۆکانی بەرهەمهێنانو چاندنو گومرگو باجە فەرمییە جیاوازەکانو پەیوەندییە بازرگانییەکانی شنگاڵی نەکردووە[1]. لەم بوارەدا شنگاڵ ناوچەیەکی فراوانی یەکجار بەپیتە، کانیاوو وکارێزو ئاوی بارانی زۆری هەیەو کشتوکاڵ پیشەی سەرەکی دانیشتوان بووە، لەگرنگترین بەرهەمەکانی کشتوکاڵی (گەنم، جۆ، گەنمەشامی، نیسك، نۆك، کونجی، ترشی) بووە. لەگرنگترین میوەکانی (هەنجیر، ترێ، سێو، توو، هەنار، گوێز، نارنج، زەیتون) لەگەڵ جۆرەها سەوزەی تردا[2]. دیارە بەهۆی زۆری

---

(1) د. بۆتانی عبدالفتاح علي: شنگاڵ في سالنامات ولاية الموصل، مركز لالش الثقافي والاجتماعي، دهۆك، مجلة لالش، العدد (15)، السنة (2000)، ص(47)

(2) د. الهسنياني موسى مصطفى: سنجار (1127-1361)م، الطبعة الاولى، مطبعة وزارة التربية، اربيل، سنة (2005)، ل(127)

بـەروبوومی کشــتوکاڵی و وەك ئــەوەی پیشــەی ســەرەکییان بـووە، ئەمـە بۆتـە هـۆی دروسـتبوونی پەیوەنـدی بازرگـانی و دروست بوونی بانکی کشتوکاڵی لەناوچەکە بەناوی (بانکی کشتوکاڵی شنگاڵ)[1].

هـەر بـەهۆی ئـەو کشـتوکاڵە باشـەی لەناوچـەکانی شـنگاڵ هەبوو، ئێزدییەکان خەریکی بەخێوکردنی (مالاّت بـوون)، کـە لەباشترین جۆرو بەناوبانگترین مالاّت لـەم ناوچـەیە پـەروەردە کراوە. لەجۆرەکانی (مەڕ، مانگا، ئەسپ)[2]. کـە مـەڕی شـنگاڵ لەســاڵێکدا دووجــار زاوەو ئــەزێ[3]. بــەهۆی ئــەوەش ئــاو و هەواو لەوەڕگەو ئاوی زۆرو گژوگیا هۆکاری سەرەکی بوون بۆ هاندانی بەخێوکردنی مالاّت لەشنگاڵ و دەوروبەری[4].

بەڵام دەربارەی ئیشی دەستی، بەروبوومی کشتوکاڵی وەك هەنجیر وشکیان کردۆتـەوەو ناردویانەتـە دەرەوەی ناوچەکە.

---

(١) د. عبدالفتاح علي بۆتـانی: شـنگاڵ في (سـالنامات) ولايـة الموصـل، هـەمان سەرچاوەی پێشوو، ل(٥٣)

(٢) د. الهسنياني موسى مصطفى: سەرچاوەی پێشوو، ل(١٢٨)

(٣) عدنان زيان فرحان: الكرد الايزديون في اقليم كردستان، هـەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٢

(٤) د. الهسنياني موسى مصطفى: سەرچاوەی پێشوو،ل(١٢٨)

ئەمـــەش وای کـــردووە کەپەیوەنـــدی بازرگـــانی لەگـــەڵ دەوروبەریان دروست بێ[١].

ناوچـەی شـێخان بەهـەمان شـێوە بەرهـەمی کشـتوکاڵو چاندنو بـەخێوکردنی مـەڕو مـاڵات لەپێشـە سـەرەکییەکانیان بـووە. بـەڵام هۆکـانی چـاندنو بەرهـەم هێنـان سـادەو سـاکار بووە، لەبەرهەمە دیارەکانیان (توتن، لۆکە، ترێ...هتد) بووە. دانەوێڵـەی (گـەنم، جـۆ، گەنمەشـامی، نـۆك، نیسـك، ....هتـد) یـان کـردووە، بـەتۆو ئیشـی (حریـر)[٢] بـەناوبانگ بـوون. کۆچەرەکانیشـیان لەهاوینانـدا بەمـەڕو ماڵاتەکانیانـەوە ئەچـوونە ناوچـە کوێسـتانییەکان، یـان سـاردەکان لەناوچـە شاخاوییەکاندا[٣]. بەڵام لەبارەی پیشەسازی کاری دەستەوە، لەهەنـدێ ناوچـە لەشـێخان دروسـتکردنی (زەیتـونی خۆشکراو)و راشیو سود وەرگرتن لەخوری بۆ ئیشی چنینی دەستیو دروستکردنی قوماشی کەتانو شتی تر بەناوبانگ بـوون. ئـەم پیشـە دەسـتیانەش وای کـردووە، کـە جۆرێـك لـەبازرگانی دروسـت بـێ بـەهۆی کـڕینو فرۆشـتنی بەرهەمەکانیانەوە لەگەڵ دەوروبەر.

---

(١) د. الهسنیاني موسى مصطفی: سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٨
(٢) عدنان زیان فرحان: سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٣
(٣) عدنان زیان فرحان: سەرچاوەی پێشوو، ل ١٩٤

لەگەڵ هەموو ئەمانەی باسکرا، نابێ گرنگی ناوچەی ئێزدینشین لەڕووی ستراتیژییەوە لەبیر بکرێ، کە (ناوچەی شنگاڵ ئەکەوێتە گۆشەی باکوری رۆژئاوای هەرێمی کوردستانی عێراق)[1] ئەمەش وای کردووە، کە دەروازەیەك بێ بۆ دەرەوەی هەرێم، واتە رێگای (وشکانی)، ئەوەیە وای کردووە لەکۆنەوە تائەمڕۆ شنگاڵ گرنگی ستراتیژی سیاسیو سەربازیو بازرگانی هەبێ، بۆیە حکومەتەکانی عێراق یەك لەدوای یەك چاویان بڕیوەتە ئەم ناوچەیە، تا سیاسەتەکانی (تەعریبو تەرحیلو تەبعیس) پیادە بکەن.

بەلاّم لەناوچەی شێخان هەندێ لەو گوندانەی کە کەوتوونەتە سەر زێی گەورە، توانیویانە ئەم ستراتیژیەتە بقۆزنەوە لەبەرژەوەندی خۆیان لەپیشەی هاوکاری قافڵەکانی بازرگانی لەپەڕینەوەی کەلوپەلەکانیان لەمبەروبەری رووبارەکە بەهۆی (کەڵەکەوە) کەخۆیان دروستیان کردووە[2].

دیارە گەر بتوانرێت ئەم ناوچانە وەبەربهێنرێت، ئەوا باشترین سەرچاوەی دەرامەت ئەبێت بۆئێزیدییەکان، بەم شێوەیە گرنگیو ستراتیژی ناوچەکانی ئێزیدی پێگەیەکی

---

(١) : البروفسيور الدكتور خليل أسماعيل محمد: البعد القومي الاستيطان الريفي في قضاء شنگال، سەرچاوەی پێشوو، ل(٢٠)

(٢) عدنان زيان فرحان: سەرچاوەی پێشوو، ل (١٩٤-١٩٥)

بـــەهێزی ئـــابوری پێبەخشـــیووە، کەلـــەڕابردودا بۆتـــە هـــۆی چەوساندنەوەیان‌و لـەناو بردنیـان‌و کـۆچ پێکردنیـان‌و بـەزۆر تـــەعریبکردنی ناوچـــەکانیان، بـــەڵام لەئاینـــدەدا، بـــەهاوکاری حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان‌و توناکـانی خۆیـان‌و بەسـود وەرگـرتن لـەبارودۆخی فیـدڕاڵی لەعێراقـداو پـاش گەڕانـەوەی ناوچەکانیان بۆسـەر هـەرێمی کوردسـتان، ئـەم پێگـە ئابوریـە ئەبێتە مایەی خێرو خۆشی‌و ئاوەدانی‌و دەرامەت بۆ سەرجەم کـورد بەگشـتی‌و یەزیدییـەکان بەتایبـەتی.[1] بـەڵام هەنـدێ ڕاستی هەیە ئەبێت لەبیر نـەکرێت، ئـەویش ئەوەیـە کەشـوێنی سـتراتیژی‌و پێکهاتـەی ئـابوری لـەڕوی کشـتوکاڵ‌و پیـت‌و بەرەکـــەتی خـــاك‌و جۆراوجـــۆری دانەوێڵـــەو میوەهـــات‌و سەوزەوات‌و لەباری ناوچەکە بۆ پـەروەردەکردنی مـەڕو مـاڵات نـــاگۆڕدری‌و کـــارێکی سروشـــتیەو خۆڕســـکە، ئـــەوەی کەحکومەتـە دیکتـاتۆرو دابلۆسـێنەرە یـەك لـەدوای یەکـەکانی عێـراق کردویانـە، تـەنها گـۆڕینی دیموگرافیـە، کەئەمـەش بـــەلابردنی هۆکارەکـــان‌و گەڕانـــەوەی خەڵکـــە ڕەســـەنەکەی ئەتوانرێت بگەڕێتەوە سەرشێوەی جارانی .

---

[1] د. جـەزا تۆفیـق تالیـب، پسـپۆڕی جیۆپۆلـەتیك‌و ئاسایشـی نەتـەوەیی، چاوپێکەوتن، سلێمانی، زانکۆی سلێمانی ،٢٠٠٧/١٢/١٢

باسی دووەم

پێگەی سیاسی ئێزدییەکان لەکوردستانی باشور

تەوەری یەکەم

کورتەیەکی مێژووی بارودۆخی سیاسی ئێزدییەکان لەکوردستانی باشور

ئیزدییەکان زیاتر کۆمەڵگایەکی دینی بوون، کە لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا بە درێژایی مێژوو وردە وردە گەشەیان کردووە، هەروەها تایبەتمەندی خۆیان پاراستووە، یەك باوەڕی ئاینییان هەبوو، کە باوەڕی ئیزدی بوو[1]، زمانی کوردی زمانی ئیزیدی بووە، کە زاراوەی جیاجیای هەبووە. سەبارەت بەمێژوویان هەر لە سەردەمی ئاشوری و حثی و میتانی و کلدانیەکانەوە تا دەگاتە سەردەمی فارس و رۆم، ناوچەی ئیزدییەکان بەتایبەتی چیای شنگاڵ مەیدانی شەڕو

---

[1] ڤسنر جرنوث: تأريخ الشعب اليزيدي و ديانته، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لا ١٢٠

پێکدادان بووە. پاشان بوو بە بەشێك لە (دەوڵەتی میتانی) لە ناوەڕاستی پێش دوو هەزار ساڵ پێش زایین. دواتر ئاشورییەکان داگیریان کرد، دوای لە ناوچوونی دەوڵەتی ئاشوری ساڵی (٦١٢ پ. ن)[١] تا دەرکەوتنی دەوڵەتی (میدی) ساڵانی (٦٤٧–٥٥٠ پ.ن)[٢] ئەو ناوچانە بوونە مڵکی مادەکان. بە بەدەستهێنانی شەرعییەتێکی مێژوویی تایبەت. ئیزدیایەتی لە سەردەمی دارای یەکەم (٥٢٢ – ٤٨٦ پ.ن)[٣] بووە بە ئایینی فەرمی وڵاتی فارس، ئەو کات ئایینی ئێزدی زۆر بڵاو بووەو ئایینی سەردەست بووە. بەبڕوای (د. عبدالقادر المارونسی) ئایینی ئێزدی زۆر کۆنەو کۆنتر لە ئاینی جولەکەو مەسیحو موسڵمان، ئەسڵەکەش ئاسمانییە. لەدرێژەی باسەکەیدا ئەڵێ: بەپێی ئەو بارودۆخەی کە ئاینەکەی تیا ماوەتەوە، کە ئێزدی ئاینی حەزرەتی (نوح)[١] بووە. لەسەردەمی فتوحاتی ئیسلامی

---

[١] سەربەست حسێن : ئیزدییەکان لە مێژووی نەتەوەکەیاندا، چاپی دووەم، بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی . ن. ك)، ل ٢١

[٢] ڤسنر جرنوث: هەمان سەرچاوەی پێشوو ص ١٢٠

[٣] دنانی : هەمان سەرچاوەی پێشوو، ص ٧

[١] ئەحمەدی قادری : کوردو مێژوو، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل (٤٤–٤٥)

(داگیرکاری موسڵمان)یشدا کە عەرەبە موسڵمانەکان گەشتنە کوردستان، لە سەردەمی خەلافەتی (عومەری کوڕی خەتاب) بوو، ئەمە یەکەم بەیەکگەیشتنی عەرەبی موسڵمانو کورد بوو[٢]، کە کوردەکان باوەڕیان بە ئایینی ئیزدی یان زەردەشتی بووە. لێرەوە ئیزدییەکان لە سەردەمی راشدییەکاندا مامەڵەی ئەهلی کتابیان لەگەڵ کرا، هەروەك چۆن مامەڵەی جوو فەلەکراوە . بەڵام لە سەردەمی عەباسییەکان تەنگیان پێهەڵچنراوەو راونراون، سەرەتای سەدەی یانزەهەم، سەرەتای چەوساندنەوەی ئیزدی دەستی پێکرد. (١٤١٥ز) هێرش ئەکەنە سەریان، لەو هێرشەدا گڵکۆی شێخ ئادی هەڵدەتەکێنن[٣] ، لە سەردەمی دەوڵەتی عوسمانیدا لە شەڕی چاڵدێراندا لەساڵی (١٥١٤ز) کوردستانی باشور لە نێوانیاندا ناوچەی ئیزدینشین کەوتنەژێر دەسەڵاتی عوسمانی بۆ ماوەی چوار سەدە.[١] لە سەردەمی (سوڵتان سلێمان قانونی ١٥٢٠ – ١٥٦٦ ز) میری ئیمارەتی سۆران، کە موسڵمان بوو بەناوی (یەزدان شێر)، لە

---

[٢] د. بۆتانی، د. عبدالفتاح علي: ملاحظات أولية عن الايزدية والايزديين، مركز لالش ثقافي والاجتماعي، مجلة لالش، دهوك، عدد١٢، ٢٠٠٠،ص٤١

[٣] کەرملی: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل ١٥

[١] عدنان زيان فرحان : هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل ٣٠

ساڵی (١٥٣٤ ز) کوشتی و لە جێگەی میری ئیزدی (حسێن بەگی داسنی) دانا و میرنشینەکەی بەستەوە بە ولایەتی موسڵەوە.[2] ئەمەش گرنگ بوو، کە میرێکی کورد میری موسڵمانان بێ، بەبێ جیاوازی میری کورد و عەرەبی موسڵمان بێت لەهەمان کاتدا، بەڵام هێندەی نەبرد پەیوەندی نێوان عوسمانی و ئیزدییەکان تێکچوو، چونکە (سوڵتان سلێمانی قانونی) (حسن بەگی داسنی)[3] کوشت، بەبیانوی ئەوەی نەیتوانی پارێزگاری لە میرنشینی سۆران بکات و سۆرانییەکان گەڕاندیانەوە ژێر دەستی خۆیان. دوای ئەو رووداوەش بۆ یەکەمجار لە مێژوودا ئێزدییەکان (چەکی ئایینی) لە دژیان بەکار هات و فتوا درا لەلایەن موفتی دەوڵەتی عوسمانییەوە، کە ئەو کاتە (ئەبوئەلسعود ئەلعەمادی) (١٤٩١ - ١٥٧٢ ز) بوو، کوشتن و فرۆشتنیان لەبازاڕدا حەڵاڵە[4] بەڵام هەموو ئەمانە نەیانتوانی ئیزدییەکان لەناوبەرن، هەرچەندە ئەوە بووە هۆی دوورکەوتنەوەیان لە ژیانی شارستانی و بردنەسەری ژیان لەناو شاخ و

---

[2] د. بوتانی: ملاحظات اولیة عن الأیزدیة والیزدیین، لا ٤١، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

[3] د. بوتانی: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل ٤١

[4] د. بوتانی: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل ٤٤.

ئەشکەوتەکانداو نەیانتوانی وەك پێویست کشتوکاڵ بکەن‌و مەڕومالات بەخێو بکەن‌و ژیانی ئاسایی بەرێ بکەن. ڕووداوەکانی نێوان سالانی (١٧٢٦-١٨٣٤) پەیوەندی نێوان کوردی ئیزدی لە کوردستانی باشورو ولایەتی موسڵ (جەلیلیەکان)، کە بەشێك بوو لە دەوڵەتی عوسمانی لە موسڵ، دەرئەخات بۆمان.[1] بەلام فەرمانڕەوایی جەلیلیەکان لەگەڵ میرەکانی شێخان پەیوەندییان باش نەبوو. چونکە میری شێخان کە دەسەلاتی ئایینی‌و فەرمانڕەوایی هەبوو، سەری دانەدەنەواند بۆ جەلیلیەکان‌و بەگوێی نەدەکردن‌و باجی پێنەدەدان‌و خۆی بەبەشێك لە ولایەتی موسڵ نەدەزانی، خۆی وادەبینی کەلەرووی ئیدارییەوە سەر بەو ولایەتە نەبێ. بەلام پەیوەندی نێوان موسڵ‌و ئیزدییەکانی شنگال جیاواز بوو، هەرچەندە ئیزدییەکانی شەنگاڵ لەچوارچێوەی ئیماراتی شێخان بوون، بەلام بەهۆی ستراتیژی ناوچەکەوە، کە شارێگای هەرێمی عێراق بوو بۆ شام، هەمیشە لە تەماشاکردنی جەلیلیەکان‌و سوڵتانی بەغداد سەرچاوەی مەترسی بوو بۆ هەرێمی عێراق‌و ولایەتی موسڵ،

---

[1] عدنان زيان فرحان : ولاية الموصل والكرد الأيزديه: (١٧٢٦-١٨٣٤)، مركز لالش الثقافي و الأجتماعي، مجلة لالش، العدد (١٢)، السنة كانون الثاني (٢٠٠٠)، ص (١٤٢ ـ ١٥٥)

بۆته هـۆی هێـرش‌و داگیرکردنـی لەلایـەن عوسمانیەکانـەوە تـا داگیرکردنـــی بـــەریتانیا بـــۆ ناوچـــەکە[1]. دوای ئـــەوەی ئیمپراتۆریـــەتی عوسمـــانی لـــە جـــەنگی جیهـــانی یەکەمـــدا رووخـاو بـەریتانیا بـووە میراتگـری لـە عێراقـدا، یەکـەم کـەس کەبـــەرەو پیریـــان چـــوون، ئیزدییـــەکان بـــووە. ئامـــادەیی‌و هاوکاریان پیشانداوە، کە ئەوەشیان کردووە، تەنها لـەپێناوی ئـــەوەی بەیەکســـان وەك مـــرۆۋ بـــژین لـــە زێـــدی خۆیانـــدا، لەســـەردەمی جـــەنگی جیهـــانی یەکەمـــدا ئیزدییـــەکان لـــە بـارودۆخێکی ئارامـدابوون‌و دوور بـوون لـە پریشـکی ئـاگری جەنگ‌و زوڵم‌و زۆری عوسمانیەکانەوە.

ئیزدییـــەکان لـــە ســـەردەمی حکومەتـــەکانی عێراقـــدا هـــیچ مـافێکی ئـایینی یـان دەسـکەوتێکی ئـەوتۆیان نـەبووەو هـیچ پۆستێکی ئیداری گرنگیـان پـێ نـەدراوە. لـە ساڵی (١٩٢٤ز) فەرمانگـەی سـەربازی عێـراق (دائـرة تجنيـد العـراق)[1] داوای کرد کە (سریەیەك) لە سوار چاك (فرسان)ی تایبـەت دروست

---

[1] عدنان زيان فرحان: الكرد اليزديون في اقليم كردستان، هـەمان سەرچاوەی پێشوو، ل (٥٩–٦٦)

[1] گیست جۆن: بعض المواقف الأيزديه خلال سنوات الحربين العالميتين، ت .سگڤان مراد، مركز لالش الثقافى والأجتماعى، دهوك، مجلة لالش، العدد (١٧)، لسنة (٢٠٠٢)، ص (٢٣–٣٧)

بکەن، کە هەمووی ئێزدی بێ. سریەکە لەژێر سەرکردایەتی ئەفسەرێکی بەریتانی لەناو هێزی بەرگری ناوخۆی رێکخرابوو، کە لە (متەتەوعی ئاشوریو کوردو ....هتد) پێکهاتبوو لەژێر سەرکردایەتی بەریتانیدا. ئێزدییەکان بەجلی ئاسایی خۆیانەوە دەوامیان ئەکرد، کە نزیکەی (٢٠٠) کەس بوون (ئیسماعیل بەگ) سەرپەرشتی ئەکردن، بەڵام پاش ماوەیەك وازیان هێنا، لەبەرئەوەی گران بوو لایان کەمەشقی سەربازی بکەن. ساڵی (١٩٣٣) چیای شەنگاڵ لەنێوان سوریاو عێراقدا دابەش کرا، سنوری نێوان ئەو دوو وڵاتە دیاری کراو هەموو چیاکە بەر عێراق کەوت. لەساڵی (١٩٣٤)[٢] حکومەت بڕیاریدا بەگرتنی سەرباز بەشێوەی گشتیو تەوزیمی لەناوعێراقدا، بەڵام ئیزدییەکان لە چیای شەنگاڵ داوایان کرد کە ئەوان ئەو فەرمانە نەیانگرێتەوەو لە خزمەتی سەربازی ببەخشرێن یان لەیەکەیەکی سەربازی تایبەت بەخۆیان ئەو خزمەتە بە ئەنجام بگەیەنن، بەڵام ئەم داوایەیان رەتکرایەوەو بەبێ هیوایی چاوەڕێیان ئەکرد بەقسەی میر (سەعید بەگ)[١] بکەن، کە داوای خۆڕاگری لێ

---

[٢] گیست جۆن: هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٢٣–٣٧

[١] گیست جۆن: بعض المواقف الأیزدیە خلال سنوات الحربین العالمیتین، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٢٣.

ئەکردن یان بەقسەی(داود داود) بکەن، کەداوای ئەکرد شەر لەگەڵ حکومەت بکەن. (داود داود)[٢] هەمیشە لە ململانێدا بوو لەگەڵ ئینگلیزو دەستو پێوەندەکانی بەهۆی ئارەزووی بۆ سەروەری چیای شنگاڵ. حەزیشی نەکرد لەگەڵ فەرەنسییەکانیدا رێك بکەوێتو پەیوەندییان باش نەبوو، لەبەر ئەوەی دژی ئەوە بوو چیای شنگاڵ بخرێتە سەر سوریا. دوای ئەوەی کۆتایی بەفەرمانڕەوایی پاشایەتی هات، ئیزدییەکان چ لە رووخانی حکومەتی پاشایەتی، چ لە شۆرشی (١٤ی تەمووزی ١٩٥٨) رۆڵیان رۆڵی هەر کوردێكو هەر عێراقییەك بووە، دەستەوسان نەبوونو بەشدار بوون لە خۆشیو ناخۆشی گەلی کوردو گەلی عێراقداو کەم تا زۆر لەو سیاسەتە دانەبڕاون[١] دوای ئەو کودەتا سەربازییەکانی سالآنی (١٩٦٣-١٩٦٨) کە یەك لەدوای یەك لە عێراقدا روویدا، بەشی سەرەکی لە زیانو ئاژاوەو کوشتار لە ئەنجامی کودەتاکاندا بەدرێژایی ئەو سەردەمە بەر

---

[٢] شكري رشيد الجير قاضي: شنگال في الفترة مابين (١٩١٨-١٩٣٩)، مركز لالش الثقافي الاجتماعي، دهوك، مجلة لالش، العدد ٧، ٢٠٠٢، ص٣٨

[١] د . كاظم حبيب: ديانه قديمة تقاوم فوائب الزمن: الطبعة الأولى : دار ئاراس للطباعه و النشر، السلسة الثقافيه: مطبعه التربيه، اربيل، سنة (٢٠٠٣) ص ١٠٦

ئێزدییەکان کەوت. هەروەها بەشداری باشیان هەبووە لە سەر ئاستی رامیاریو سەربازی شۆڕشو پارتی دیموکراتی کوردستانو حیزبە سیاسییەکانی تری کوردستاندا، وەك حزبی شیوعی عێراق هەر لە ساڵی (١٩٣٤)و دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان (١٩٤٦)، ژمارەیەکی زۆر لە گەنجان پەیوەندیان کردووە بە حیزبە سیاسییەکانەوە، یا پەیوەندییان کردوە بە شۆڕشی گەلی کوردستانەوە کە لە (١١ی ئەیلولی ١٩٦١) دەستی پێکرد.[٢] چەند کەس لەنێوانیاندا رۆڵی سەرکردەی وەرگرتووە وەك (محمودی ئیزدی)، لێرەدا ئیزدییەکان وەك برا کوردەکانیان لەکوردستاندا دووچاری توندو تیژی بوونەوە، لەلایەن دەسەڵاتەوە تووشی ئاوارە بوون بوونو لە ناوچەکانیانو گوندەکانیان دەرئەکرانو لەکۆمەڵگە زۆرە ملێ تایبەتەکان کە بۆیان دروست کرابوو، کۆئەکرانەوە. دوای نسکۆی (١٩٧٥) لەماوەیەکی زۆر کورتدا لەلایەن تێکۆشەرانی گەلی کوردەوە بانگەوازی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان بەرابەرایەتی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان درا بەگوێی خەڵکی کوردستاندا لەساڵی (١٩٧٦)، ئیزدییەکان بەشداری شۆڕشی نوێیان

---

[٢] د. بوتانی: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٤٦

کردووه خاوەنی سەرکردەی شەهیدی وەك (شێخ حسین بابە شێخ)ن[1]، کە لەدەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتمانییە لە ساڵی (١٩٧٦) داو چەندین پێشمەرگەی قارەمانی تری وە ك شەهید (ئیبراهیم عەزۆ) یان لەگەڵ بووە، کە یەکەم مەفرەزەی چەکداری بووەو لە دەرەوە هاتۆتە ناو کوردستانەوە[2] و چەندینی تر لە برائێزدییەکان بەشداری ئەم شۆڕشەیان کردووە. لە (١٦/ ئازاری ١٩٧٨) بڕیاری ژمارە (٣٥٨)[3] لە (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)ی ئەو سەردەمەوە دەرکرا، کە بڕیاریدا بە دەست بەسەراگرتنی هەموو ئەرزو ئاوی ئێزدییەکان، دوای راگواستنیان لە ناوچەی شێخانو دابەشکردنی ئەو زەوییانە بەسەر عەرەبدا. بەم شێوەیە لەدەرئەنجامی هەڵسانەوەی شۆڕشدا توندو تیژیو سیاسەتەکانی حیزبی دەسەڵاتدار دەرهەقی کوردەکان لە ناویاندا ئیزدییەکان بەرەو خراپی زیاتر ئەڕۆی، جگە لەوە لە شاڵاوەکانی ئەنفالدا ئیزدییەکان پارێزراونەبوون، بگرە حاڵیان حاڵی کوردانو ژمارەیەکیان بەر ئەنفال کەوتنو بێ

---

[1] سەربەست حسێن : هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل ٨٠
[2] وەزیری خانە نشین :عادل ناسر، چاوپێکە وتن ،دوکان ،٢٠٠٨/٢/٧
[3] د،جندی: هەمان سە رچاوەی پێشوو،ل ٨٠

سەروشوێن بوون، کە بە (٢٣٤) کەس[١] مەزندە کراوە. لە سەرژمێری سالآنی (١٩٧٧-١٩٨٧)[٢] رژێم ئیزدییەکانی بەعەرەب نووسیو قەدەغەی کرد کەمادەی ئایینی ئێزدی بخوێنرێ لە قوتابخانەی ناوچەکانیاندا کاتێك وەلآمیان دراوەتەوە بەڕوون کردنەوەو نوسینو توێژینەوە، زۆر بەتوندی چاودێری داناوە لەسەر بلآوکراوەو نووسینەکان.

تەوەری دووەم

١) رۆڵی ئێزدییەکان لەڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ لەکوردستان:

دوای ئەنفالو کیمیابارانو وێرانکردنی گوندەکانی کوردستان لەلایەن رژێمی (سەدام حسین)و ئاوارەبوونی ژمارەیەکی زۆری خەڵك بۆ دەرەوەی سنورەکان، بێ ئومێدبوونی خەڵك بۆجارێکی تر باڵی رەشی بەسەر کوردستاندا کێشا. تاقە تروسکاییەك کە هەبوو، شۆڕشو هێزی پێشمەرگە بوو، کە لەسەر سنورەکانی نێوان ئێرانو عێراق بوون. مەفرەزەکانی پارتیزانیش، کە لێرەو لەوێ لەناو

---

[١] د،کاظم حبیب :هەمان سەرچاوەی پێشوو،ل١٠٩

[٢] د،خلیل الجندی:هەمان سەرچاوەی پێشوو،ل٦

قـولآیی کوردسـتاندا چـالاکیان ئـەنجام ئـەداو پەیوەنـدیان بەڕێکخستنە نهێنییەکانی ناو شارەوە هەبوو.

کـاتێکیش راپـەڕینی بـەهاری (١٩٩١ن) سـەریهەڵدا، ئێزدییەکان وەك هەموو کوردێك رۆڵیان هەبوو و بەشدار بوون تیایـدا، بـە هـۆی شکسـتی راپـەڕینو روودانـی کـۆڕەوە ملیۆنیەکـەو وروژانـدنی رای گشـتی جیهـانی لەسـەری، ئەنجومـەنی ئاسـایش بریـاری دانـانی هیڵـی (٣٦)ی بۆپاراستنی دانیشتوانی بەشێکی هەرێمی کورستاندا، بەڵام بـەپێی ئـەو بڕیـارەی ئەنجومـەنی ئاسـایش زۆرینـەی ناوچەکانی ئێزدینشین لەدەرەوەی سنوری دیاریکراوو هێڵی دیاریکراوو بوون. بۆیە ئەتوانین بڵێین لەڕاپەڕینی (١٩٩١) تـەنها (١٠٪)[١] دانیشـتوانی ئێزدییـەکان بەرناوچـە ئازادکراوەکان کەوتنو لە(٩٠٪) لەژێر دەسەلآتی حکومەتی ناوەندی مایەوە. دیارە ئەمە پێچەوانەی ئارەزوو و خواستی ئێزدییەکان خۆیان بوو.

حکومـەتی ناوەنـدی رقـی هـەموو راپەڕینـەکانی لـەوان کـردەوە، ئـەوەبوو بڕیـارێکی نهێنـی لـە (ئەنجومـەنی سەرکردایەتی شۆڕش) لەکانونی دووەمی ١٩٩٦[٢] دەرچوو،

---

[١]پیر خدر سلیمان: الازدیون والتراث الکردي: سەرچاوەی پێشوو، ل(١٤)

[٢] د. خلیل الجندی: سەرچاوەی پێشوو، ل(١٠)

بریاریـدا خـەڵکی شـەنگاڵ بەتـەواوی رابگـوێزرێن بۆقـەزای (حضـر)، کـە (١٠٠)کـم لـەخوار رۆژهـەڵاتی شـەنگاڵەوە بـوو، لــەوێ بەســەر گونــدە عەرەبەکانــدا بــەش بکــرێن، بــەڵام ئێزدییەکان بەم بڕیارە رازی نەبوون و بەرپەرچی حکومەتیان دایەوە ئەگەر ئەم بڕیارە جێبەجێ بکرێت، ئەوا بەرەو ناوچە ئازادکراوەکـانی کوردسـتان یـان سـوریا کـۆچ دەکـەن. بـەم شـێوەیە حکومـەت ناچـار بـوو بەشـێوەی کـاتی لەبڕیارەکـەی پەشـیمان بێتـەوە. بـەڵام بـارودۆخی ئێزدییـەکان لەوناوچـەیە هێندە خراپ بوو، کەناچار لـەپێناوی گـەڕان بـەدوای پارووی ژیانـدا بڕۆنـە شارەکانی(موسـڵ و بەغـدادو شـارەکانی تـری عێراق)[1].

دیـارە لـەدوای راپـەڕینی (١٩٩١) بـارودۆخی ئێزدییـەکان لەڕووی سیاسـی و کۆمەڵایەتییـەوە زۆر باشتر بـوو. لەپێشـتر[2] بـەو ژمـارە زۆرە بەشـداری خۆشـی‌و جەژنـەکان و بەشـداری بۆنـەو یـادە نیشـتمانی و نەتـەوەیی و کۆمەڵایـەتی بەیەکـەوە بکەن. هەرلێرەوە بەشداری حکومەت و ئیدارەو بوارە جیاکانی ژیانیان کـرد، ئەوەشـی شایانی باسـە، خـودی (ئێزدییـەکان)،

---

[1] د. خلیل الجندی, سەرچاوەی پێشوو، ل(٦)

[2] د. شـیخانی خـیر نعمـو: رئـیس تحریـر، الافتتاحیـة، مرکـز لالـش الثقـافي والاجتماعي، مجلة لالش، دهوك، لسنة ١٩٩٩، ص (٤)

حزبێکی سیاسی سەربەخۆیان[1] نەبووە، بەڵکو سەر پارتە سیاسییەکانی کوردستانن‌و بەپێی ئارەزوو بیروباوەڕی خۆیان وەك ئەوەی ئەندامن لەناو (پارتی دیموکراتی کوردستان‌و یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان‌و پارتەکانی تری کوردستان) دابەش بوون.

٢) بەشداری سیاسی ئێزدییەکان‌و کاریگەریان لەسەر رای گشتی:

کاتێك باس لەبەشداری سیاسی‌و رای گشتی ئەکەین، دووچاری تێڕامان‌و وردەکاری ئەبین، چونکە بەشداری سیاسی‌و رای گشتی تائێستا وەك پێویست لەلای تاکی کوردی دروست نەبووە، دیارە لێرەش مەبەست گشتە نەك دەستەبژێر.

گەر سەیری هەرێمی کوردستانی باشور بکەین لەدوای راپەڕین‌و لە ماوەی (١٧) ساڵی ئازادبوونیدا وەك هەرێمێکی سەربەخۆ کەخاوەنی حکومەتی خۆی بووە، هەڵبژاردنی کردووە، دیموکراتی تاڕادەیەکی باش فەراهەم کردووە ئەمەو جگە لە ئازادی رادەربڕین‌و رۆژنامەگەری‌و ئایینی‌و

[1] نایف سعید: چاوپێکەوتن، لەپەرستگای لالش، لەشێخان، رۆژی ٢٠٠٧/٨/١٣

بیروباوەڕی سیاسیو رای جیاوازو سەکۆی ئازادو رەخنەو رەخنە لەخۆگرتن، لەم بارودۆخەدا تاڕادەیەك تاکی ئێزدی هەوڵیداوە بەشداری بووبێو ڕای هەبێ. لەم بوارەدا دامەزراندنی بنکەی لالشی رۆشنبیریو کۆمەلاَیەتی لەساڵی (١٩٩٣)[1] لەدهۆك رۆڵی بەرچاوی هەبوو لەنووسینەوەی میژوو و ئاینی ئێزدیایەتیو ناساندنی کەلتورو داب ونەریتی ئێزدی بەدەرەوە.

لەڕاستیدا بەشداری سیاسیو رای گشتی بۆئەوانەی کەوتبونە ژێردەسەلاَتی حکومەتی هەرێم ودەرەوەی، زۆر پێویست بوو، ئەوەش بۆئەوەی کاریگەریان هەبێ لەسەر دەسەلاَتی ناوەندی، بۆئەوەی بگەڕێنەوە بۆسەر حکومەتی هەرێمی کوردستانو شوێنەواری تەعریب لەسەریان لابچێو بگەنە ژیانێکی ئارامو بتوانن وەك مرۆڤ بژینو بەئازادی بیروباوەڕەکەی خۆیان دەربخەنو مەراسیمە ئاینییەکانیان بەڕێ بکەن. ئەمەش ئەرکی هەموو لایەکە هەوڵ بدرێ بۆئەوەی بەشداریی سیاسییو رای گشتی لەلای تاکی ئێزدی دروست بکرێ.

---

[1] لیژنەی رۆشنبیری: رێو رەسمی کردنەوەی بنکەی لالش: بنکەی لالشی رۆشنبیریو کۆمەلاَیەتی، گۆڤاری لالش، دهۆك، ساڵی (١٩٩٣)، ژمارە (١)، ل(٨)

بەشی سێیەم

پێگەی ئێزدییەکان
لەحکومەتی هەرێمی کوردستاندا
(١٩٩٢-٢٠٠٨)

دەروازیەك:

لــە دوای راپــەڕینی جــەماوەری کوردســتان لــەئازاری (١٩٩١) پـڕۆژەی حـوکمڕانی کـورد لەهـەرێمی کوردسـتاندا دەستی پێکرد.

ئـەوەش لەپرۆسـەیەکی دەنگـدانی نهێنـی بـۆ ئەنجومـەنی نیشـتمانی کوردسـتان (پەرلـەمان) لەسـاڵی (١٩٩٢) لـەدایك بوو.

ئەم پڕۆژەی حوکمڕانییە دوای حکومەتی مەلیك مـەحمودو کۆمـاری مـەهاباد، سـێیەم ئـەزموونی میللـەتی کوردبـوو لەمێـــژووی هاوچـــەرخدا بەرهـــەمی بزووتنـــەوەی پێشـکەوتنخوازی گـەلی کوردبـوو، کـەپتر لەسـەدەیەکی پـڕ

لەتێکۆشان و خەباتی بۆخەرج کرد، ئاکامەکەشی خۆی لە (حکومەتی هەرێمی کوردستاندا) بینییەوە.

ئەزموونی حکومەتی هەرێمی کوردستان درێژترین ئەزموونی حوکمڕانی کوردە تائێستا[1]، کە لەدەیەی کۆتایی سەدەی بیستەم لەدایك بوو و بۆ هەزارەی سێیەم درێژەی کێشاو لەکاروانەکەیدا بەردەوامە، ئەمەش مایەی شانازییەو دەسکەوتێکی گەورەی نیشتمانییە.

دیارە لەگەڵ ئەو تەمەنە کەمەی حوکمڕانیداو چاوخشاندنێکی خێرا بەکارو چالاکییەکانی ئەم حکومەتەو ئەزموونەکەی لەماوەی (١٧) ساڵی رابردوودا، دەرئەکەوێت کەتاچەند کاری کردووەو لەخزمەت چین و توێژەکانی کۆمەڵگادا بوون.

---

(١): ساڵنامەی حکومەتی هەرێمی کوردستان: چالاکی و پڕۆژەکانی ساڵی (٢٠٠١)، چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، (٢٠٠٢)، ل(٥)

باسی یەکەم

ڕۆڵی ئێزدییەکان لەحکومەتی هەرێمی کوردستاندا

حکومەتی هەرێمی کوردستان هەر لەکاتی دامەزراندنییەوە تا ساڵی (٢٠٠٨ز) (٥) کابینەی بەخۆیەوە بینیوە، هەریەك لەوکابینانەش نوێنەرایەتی قۆناغێکی دیاریکراوی کردووە. لێرەدا هەوڵ ئەدەین ڕۆڵی ئێزدییەکان لەهەریەك لەو کابینانەدا دەربخەین:

تەوەری یەکەم:

ڕۆڵی ئێزدییەکان لە (١٩٩٢-١٩٩٦):

ئەم ماوە ئەزموونییە دوو کابینەی حکومەتی لەخۆ گرتووە، تا ئەوکاتەی شەڕی ناوخۆ دەستی پێکردو حکومەت لەت بوو.

کابینەی یەکەم:

ئـەم کابینەیـە کابینـەی دامەزرانـدن بـوو، بەسـەرۆکایەتی (د.فوئـــاد مەعســـوم)[1] لە(هــــەولێری پایتـــەخت)، بـــوو، کابینەیەکی یەکگرتوو بوو و سەرجەم پێکهاتە جیاجیاکانو حیزبو چینو توێژەکان تێیدا بەشدار بوون،

ئــــەوەی جێگـــای باســـە، ئێزدییـــەکان لەهەڵبـــژاردنی ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستاندا بەشداریان کرد، بەهـەمان شـێوەش پێویسـت بـوو بەشـداریان پـێ بکـرێ لەحکومـەتی هـەرێمی کوردسـتاندا. بـەڵام بەداخـەوە لەکابینـەی یەکـەمی حکومـەت هـیچ ئێزدییـەك وەزیـر نـەبوو. تـەنها یـەك جێگـری پارێزگـار هـەبووە لـەدهۆك بـە نـاوی (عـادل ناسـر) کـە لـە (١٩٩٢/٩/٢٢) دەسـت بە کار بـووە تـا شـەری نـاوخۆو لـەت بـــوونی حکومـــەت[2]، بـــەڵام بەگشـــتی لـــەدوای راپەڕینـــە جەماوەرییەکـــەی کوردســـتان، بـــارودۆخی خوشـــك وبـــرا ئێزدییـەکان لـەڕووی کۆمەڵایەتییـەوە زۆر بـاش بـوو، خۆیـان

---

(١) سـاڵنامەی حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان، چـالاکیو پرۆژەکـانی سـاڵی (٢٠٠١)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل(٥)

(٢) وەزیری خانەنشین :عادل ناسر، چاوپێکەوتن، دوکان، (٢٠٠٨/٢/٧)

ناسی و خۆیان بینی و[1] بۆ یەکەمجار لەسەردەمی نوێدا لەگەڵ سەرجەم خوشك و برا کوردەکانیاندا بەشداری ئەو خۆشی و کرانەوەو بۆنەو چالاکییە نیشتمانی و نەتەوایەتی و کۆمەلآیەتیانەیان کرد. بۆ نموونە، بەوپەڕی ئازادی و حەماسەوە مەراسیم و بۆنە ئاینییەکانیان بەڕێ کرد، پەیوەندییەکانیان لەگەڵ خوشك و برا کوردەکان و کەسایەتییەکاندا لەزیادبووندابوو لەگەڵ سەرجەم چین و توێژەکانیاندا، لەگوندوشار بەهەمان شێوە بوو. ئەوەش لەگەڵ ئەوەی دوو ئەندامیان بە ناوی (عیدۆ بابا شێخ) (خیری بەگ) لەئەنجومەنی نیشتمانی هەبوو، بەلآم وەزیریان لەحکومەتدا نەبوو. دامەزراندنی ئێزدییەکان بەفەرمانبەرو مامۆستا لەناو دامودەزگاو شوێنە گشتییەکان و قوتابخانەو خوێندنگەکاندا زۆر کەم بوو. کەواتە لەدوای نەمانی دەسەلآتی دیکتاتۆری توانای خۆڕاگرییان لەهەموو هەوڵێکی تێکدەرانە زیاتر بوو، هەمیشە لەهەوڵی ئەوەدا بوون بەجوانترین شێواز درێژە بەحوکمڕانی کورد بدرێت.

---

(1) سوري حميد: نحو تنمية وتعميق دور اخواننا الايزديين في الحياة العامة، مركز لالش الثقافي والاجتماعي، مجلة لالش، دهوك، عدد (٦)، سنة (١٩٩٦)، ل (١٥)

ئێزدییەکان وەك هەموو براکانیان لەکوردستاندا لەژێر چەتری ئازادی حوکمڕانی هەرێمدا، بەهەمان شێوە ئازادانە بیریان کردەوەو ئەوەبوو ساڵێك بەسەر پەرلەمان و دامەزراندنی حوکمڕانی کوردستاندا تێنەپەڕی، لەبەرەبەیانی (١٩٩٣/٥/١٢)[1] بنکەی لالشی رۆشنبیری و کۆمەڵایەتی لەدهۆك کرایەوە، ئەم بنکەیە خەونی چەندساڵەی ئێزدییەکان بوو، لەسەردەمی رژێمی دیکتاتۆریدا چەندجار ئەم داوایەیان خستبووە بەردەست دەسەڵات، بەڵام هەمووجار وەڵامیان بەنەکردنەوەی وەرئەگرت. نەك هەر ئەوە، بەڵکو رژێم زیاتر سیاسەتەکانی خۆی لەتەعریبکردن و راگواستن و تەبعیسکردن لەسەریان زیاد ئەکردو هەوڵی سڕینەوەی مۆرکی نەتەوایەتی ئەم کەمایەتییە ئاینییەی کوردی ئەدا. بەڵام ئێستا بنکەی رۆشنبیری و کۆمەڵایەتیی لالش بووە خەونی راستەقینە، بووە مینبەری هەموو ئێزدییەکان، کە لێیەوە گەشە بەکولتوورو زیندووکردنەوەی بدەن ومێژوو تێکۆشان و هەموو ئەوکارەساتانە، کە بەسەریاندا هاتووە، بەگەلانی دنیا بگەیەنن، لەو بنکەیەوە چەندین گۆڤارو

---

[1] لیژنەی رۆشنبیری بنکەی لالش: ریَو رەسمی کردنەوەی بنکەی لالش، بنکەی لالشی رۆشنبیری و کۆمەڵایەتی، گۆڤاری لالش، دهۆك ژمارە (١)، ساڵی (١٩٩٣)، ل (٨)

بڵاوكراوه بەچاپ گەیەنراوەو چەندین كادیری راگەیاندنو خاوەن قەڵەمی لەدەور كۆبوتەوە. ئەگەر چی تەنها ئەو بنكەیە هەموو خواستەكانی ئێزدییەكانی نەپێكاوە، بەڵام سەرەتایەكی جوانو جوامێرانە بوو بۆ ئەو قۆناغە، كە توانی وزە نووستووكانی ناو ئێزدییەكان بەگەڕ بخاتو سودی لێوەربگرێ.

بەڵام لەگەڵ ئەو دەستكەوتەشدا بارودۆخی ئێزدییەكان لەهەندێ رووەوە بەگشتی وەك پێویست[1] نەبووە، بگرە تائێستاش پەیوەندییەكان لەسەر ئاستی فەرمیو بۆنەكان، گەشەی نەكردووە، ئەمەش مەسەلەیەكی گرنگە.

لەلایەكی ترەوە نابێت ئەوەش لەیاد بكەین، كە یەك لەخەسڵەتەكانی كابینەی یەكەم لەسەر بنەمای تەوافقی نێوان پارتیو یەكێتی دروست بوو، واتە (٥٠بە٥٠) ئەمەش وای كردبوو ئەبوایە ئێزدییەكان لەسەر لیستی ئەو دوو حیزبەدا بچنە هەڵبژاردنەكانی ئەنجومەنی نیشتمانی،[2] یان ئەبوایە لەڕێگەی پارتە سەرەكییەكانی كوردستانەوە پۆست وەربگرن، چونكە هەر ئێزدییەك گەربەتەنها خۆی

[1] سوري حميد: سەرچاوەی پێشوو، ص (١٥)

[2] چاوپێكەوتن: خدر دوملی: رۆژنامەنووس، دهۆك: موتیل شام، رۆژ،(٢٠٠٧/٨/١٢)

هەڵبژاردایە، بەدەنگی خۆی دەرنەئەچوو، بەهەمان شێوە بۆ وەزیری هەر پۆستێکی تر ئەبوایە لەلایەن پارتە سیاسییەکان بپاڵێورانایە. هەڵەیەکیش لەو ماوەیەدا کرا: هیچ یەك لەپارتە سیاسییەکان پشکی باشی نەدا بەئێزدییەکان و وەك پێویست هەژمار نەکران، چونکە ئەمە گرێدراو بوو بەبارودۆخی ئەو سەردەمەی هەرێمی کوردستان لەڕووی رۆشنبیری لەلایەك، لەلایەکی تر ئێزدییەکان ئەودەم هەرئەوەندە لەناو گۆڕەپانی سیاسی کوردستاندا بوون و تاڕادەیەك لەناو چین و توێژەکانی کوردستاندا نەناسرابوون، بگرە تائێستاش نامۆییەك لەڕابردووی پرشنگداری مێژوویان هەیە لەلایەن خەڵکەوە بەگشتی، ئەو کەمە زانیاریانەی هەبوو لەلای نوخبەی رۆشنبیر، نەیانتوانی بیکەنە کاری فشار بۆ پەرلەمان و حکومەت، تا ئێزدی پشکی زیاتر وەربگرێ. تاڕادەیەکی ئێجگار زۆریش ئێزدییەکان لەم بارەیەوەو دەرهەق بەمافەکانی خۆیان بێ خەبەر بوون، بگرە سەرکردایەتی سیاسی کورد لەخۆیان بەپەرۆشتر بوون بۆ ئێزدییەکان، بۆیە ئەگەر کەسانێك بەشێوەیەك لەشێوەکان بیری کردبێتەوەو بڕیاری لەسەر ئێزدییەکان دابێ، نابێتە جێگەی رەخنەو گلەیی. ئەوکاتیش بارودۆخی حکومەت

لەڕووی دارایی و ئابووری و یاسایی و ئەزموونەوە زۆر خراپ بوو، ئەمەش تا رادەیەك کاریگەری خۆی بەجێهێشتووە.

کابینەی دووەمی حکومەتی هەرێمی کوردستان:

کابینەی دووەم بە سەرۆکایەتی (کۆسرەت رەسوڵ عەلی) راگەیەنرا[1] ئەم قۆناغە سەرەتای کاری حوکمڕانی بوو، چونکە یەکەم، کابینەی دامەزراندن بوو، کەتیایدا هەیکەل و پێکهاتەی حکومەت و دامودەزگاکانی و پێداویستییەکانی بوونی حکومەت هاتە کردن، بەڵام لەکابینەی دووەمدا کارەکانی حکومەت دەستی پێکردو بەرنامەی حکومەت بۆ ئاوەدان کردنەوەو بوژانەوەی هەرێمی کوردستان دانرا.

ئالەم بارودۆخەدا کە حوکمڕانی کورد لەسەرەتای تەمەنیدا بوو، لەبەرواری (١٩٩٤/٥/١)[2] شەڕی خۆکوژی لەنێوان پارتی و یەکێتی لە ئەنجامی جیاوازی لەبیرورا لەبەرنامەی کاری حوکمڕانی و بۆچوونەکانی پەیوەندیدار بەحوکمڕانی و ئایندەی ئەو هەرێمەوە دەستی پێکرد.

---

[1] ساڵنامەی حکومەتی هەرێمی کوردستان: چالاکی و پڕۆژەکانی ساڵی (٢٠٠١)، چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، (٢٠٠٢)، ل(٥)

[2] کەندی، عەلی: ساڵنامەی کوردستان: چاپی سێیەم، کۆمپیوتەر (دڵدار یاسین تەها)، کوردستان/ هەولێر، ساڵی (٢٠٠٦)، ل(٥/١)

دیاره ئەمە سەرباری ئەو بارودۆخە دژوارەی لەدەرەوەی هەرێم دەوری ئەم ئەزموونەی حوکمڕانی کوردستانی باشوری دابوو. ناکۆکییەکان لەسەرەتاوە هەبوون تا گەیشتە شەڕی خۆکوژی. هەرچەندە رێکخراوی (INC)[1] لە (١٩٩٤/٥/٨) لیژنەیەکی ناوبژی لەنێوان (پ.د.ك)و (ی.ن.ك) پێکهێنا بۆ ئارامکردنەوەی بارودۆخ و کۆنترۆڵکردنی تەواوی کارەکانی گرتەدەست، بەڵام شەڕی خۆکوژی هەربەردەوام بوو. ئەمەش بووە هۆی لاواز بوونی حوکمڕانی ئەو حکومەتەو دواخستنی کارەکانی، کە ئەبوایە بەردەوام بوایە لەئاوەدانکردنەوە بوژاندنەوەی گوندە راگوێزراوەکان، هەر لەپاککردنەوەی کوردستان لەمین و بوژاندنەوەی کشتوکاڵ و ئاودێری و ژێرخانی ئابووری و پاراستنی ئاسایش و سەروماڵی هاووڵاتیان و رێکخستنی کاروبارەکان. بەڵام مەخابن ئەم ئیفلیجکردنە هەمووی دواخست.

ئێزدییەکان لەم بارودۆخەدا ژیانیان وەك ژیانی براکانی تریان بوو لەکوردستاندا. نەك کارەکانیان نەئەڕۆی، نەك نەیان ئەتوانی لەم بارودۆخەدا داوای پێداویستییەکانیان

[1] کەندی، عەلی: سەرچاوەی پێشوو، ل(٥/٨)

بکـــەن، بـــەڵکو ئـــەوەی بەدەســـتیان هێنـــابوو، خـــەریك بـــوو لەباربچی.

بنکـــەی لالـــش کـــە ژمـــارە (٢و٣)ی[1] گۆڤـــاری لالشـــی ئامادەکردبوو چاپ‌و بڵاوکردنەوە، بووجەی نەبوو، تادواتر بـە هاوکـاری ئـەملاولا گۆڤـاری لالـش دوو ژمـارە (٢-٣) بەیەکەوە لەیەك بەرگدا چاپکرا لەساڵی (١٩٩٤). ئەمەش هـەڵێنجراوی ئـەو بارودۆخـە سیاسـییەی هـەرێمبوو، بۆیـە قۆناغی کابینەی دووەم کەماوەی چەند ساڵێك لەهەولێر بوو، شەڕی ناوخۆ کارو چالاکییەکانی بەرەو دواخستن برد. لەگەڵ ئەوەشدا ئێزدییەکان بوونیان هەبوو لەپەرلەمان بەدوو ئەندام بە ناوەکانی(خیری بەگ لەسەر لیستی پارتی‌و عیدۆ باباشێخ لەسەر لیستی یەکێتی). ئەم دابەشبوونە لەڕووی سیاسی‌و سـەربازییەوە بـوو، واتـە کـەم تـازۆر لـەناو چوارچـێوەی بارگرژییـەکان‌و شـەڕی نـاوخۆدا بـوون، یـانی سیاسـەتێکی سەربەخۆیان نەبووە تایبەت بەخۆیان. گوتاری یەکگرتووی ئێزدی نەبووە[2].

---

[1] لالش: گۆڤاری لالش، ژمارە (٢و٣)، چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، ساڵی (١٩٩٤)، ل(٢)

[2] خـەیری شـنگاڵی : بەڕێوەبـەری گشـتی بۆکاروبـاری ئـاینی ئێـزدی، چاوپێکەوتن، سلێمانی، ئوتێل ئاشتی، رۆژی (٢٠٠٧/٨/١٠)

ئــەوەی شــایانی باســە، ســەرباری ئــەو بارودۆخــە، ئێزدییەکان لە خەباتی رۆشنبیری و کولتووری و کۆمەڵایەتی خۆیــان دوانەکــەوتن، بــەڵکو خــەریکی ســەرلەنوێ خۆرێکخستنەوەی کۆمەڵگای ئێزدییایەتی بوون، وەك ئەوەی لە(١٧ی تشرینی دووەمی /١٩٩٥)[1] دوای راوێژو دانیشتن و لیکۆلینەوە بڕیاری تایبەت بەمارەی (میهر) دەرکرا، کە خۆی لەچەند مادەو بڕگەیەکدا ئەبینیەوە. هەروەها ئێزدییەکان لەساڵی (١٩٩٥)[2] یاداشتێکیان دا بە پەرلەمان، کە لە لایەن بەڕێز (خدر پیر سلێمان) سەرۆکی بنکەی لالش مۆر کرابوو، لەیاداشتەکەشدا داوای خوێندنی لەسەر (ئێزدییایەتی) لەو ناوچانە کردبوو، کە دانیشتوانەکەی ئێزدییە. داواکەش رەزامەندی پەرلەمانی لە ساڵی (١٩٩٦ن) لەسەر وەرگیرا بەوەی لەقۆناغی سەرەتایی وانەی ئێزدییاتی بخوێنن و لەلایەن لیژنەیەك دابڕژێرێت و ئەنجومەنی رۆحانی و میری ئیزدییەکان پەسەندی بکەن، ئەمە لەکاتێکدا بوو

[1] لالش: قرار تحديد المهر، مركز لالش الثقافي والاجتماعي، دهوك، عدد (٦)، سنة (١٩٩٦)، ص(١٢٠)

[2] لالش: صدور قرار وزاري من حكومة العراق لتدريس مادة الايزدياتي في المدارس رسمياً، مركز لالش الثقافي والاجتماعي، مجلة لالش، دهوك، عدد (٢٢)، سنة (٢٠٠٥)، ص (٦٩)

له(۲۸ی/ئازاری/۱۹۹٥ز)[1] خولی دووەمی شەڕ لەنێوان پارتی دیموکراتی کوردستانو یەکێتی نیشتمانی کوردستاندا دەستی پێکردەوە. کە پێکهاتەی سەرەکی پەرلەمانو حکومەتی هەرێمی کوردستانی باشوور بوون، ئەمەش لەدوای رێکەوتنەکەیان لە (۲۲ی/ تەموز/۱۹۹٤) و رێکەوتننامەی ئەنقەرە لە (۲۱ی/ تشرینی دووەمی ۱۹۹٤).

کاتێکییش شەری ناوخۆ بەهۆی رووداوی (۳۱ی ئابی ۱۹۹٦ز) گەیشتە بن بەستو (ی ن ك)بە ناچاری رێگای سنورەکانی گرتەبەر، ئەوەی لەگەڵ یەکێتی بوو، دووچاری ئاوارەبوون بوو و ناوچەکانی خۆیان جێهێشت. دیارە لەگەڵ ئەوەی لە نێو ئێزدییەکان کەسانی دیارو رۆشنبیر هەبوو، بەڵام نەیانتوانی رۆڵی پێویستی خۆیان بگێرن، ئەمەش بۆ ئەو بێ متمانەییە دەگەرێتەوە، کەلەلای ئێزیدییەکان دروست بووە، لەبەرئەوەی لەدێر زەمانەوە سەرجەم حکومەتە یەك لەدوای یەکەکانی ناوچەکە بەڵێنی درۆیان پێداونو لەسەر دەستیان دووچاری جۆرەها چەوساندنەوەی نامرۆڤایەتی بوون، بەمەش ئەو زەمینە دەروونییە رەخسا، کە تاکی ئێزدی خاوەنی (کەسێتییەکی لاوازبێ)[2]. هەروەها هەمیشە

---

[1] عەلی کەندی : ساڵنامەی کوردستان، س.ب، ل ۳/۲۸

[2] عدنان زيان فرحان: سەرچاوەی پێشوو.

لەئامادەباشیدا بووە بۆخۆپاراستن، هۆکارێکی تر ئەوەبوو کە ئێزدییەکان لەناو خۆیاندا زۆر پەرشوبڵاو بوون، گوتاری یەکگرتووی ئێزدی نەبووە، رق و کینەو ناکۆکی باڵی بەسەردا کێشاون، تائەو رادەیەی نە میرو نە ئەنجومەنی رۆحانی و زەعیمی رۆحانی نەیانتوانیوە ریزەکان یەك بخەن و گوتارێکی یەکگرتوویان هەبێ[1]. لەلایەکی تر پەرلەمان و حکومەت و سەرکردایەتی کوردی تەنها گوێیان لەکادیرەکانی ناو حیزبەکانی خۆیان ئەگرت و دەرگای[2] گوێگرتنیان لە تاکی ئێزدی نەکردۆتەوە. ئەمەش وای کردووە دابڕانێك لەنێوان سەرکردایەتی سیاسی و جەماوەری ئێزدییدا هەبێ.

بەڵام لەم قۆناغەدا رێژەیەکی باشی مامۆستا لەو ناوچانەی کە زۆرینەی ئێزدییە، وەك (ناوچەی باعردێ، کۆمەڵگای خانکا، شاریا)، گوندەکانی سەر رێگەی زاخۆ، کە لەساڵی (١٩٩١) لەژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێمی کوردستاندان، دامەزراون و رێژەیەکیش فەرمانبەر دامەزراون[3].

---

[1] عدنان زیان فرحان: چاوپێکەوتن،هەمان سەرچاوەی پێشوو.

[2] دوملی خدر: رۆژنامەنووس: چاوپێکەوتن، سەرچاوەی پێشوو.

[3] سلۆ سعید: بەرپرسی کۆمیتەی رۆشنبیری بنکەی لالش، چاوپێکەوتن، دهۆك، بنکەی لالشی رۆشنبیری و کۆمەڵایەتی، (٢٠٠٧/٨/١١)

كابینەی دووەمو دابەشبوونی حکومەت لەساڵی (١٩٩٦):

لەدوای رووداوی (٣١/ئابی/١٩٩٦ن) لایەنێکی سەرەکی ناو پەرلەمانو حکومەت، کە (ی.ن.ك) بوو، هەولێری پایتەختی بەجێ هێشت، دوا بەدوای ئەوەش زنجیرەیەك شەڕو پێکدادان روویداو زنجیرەیەك رێکەوتننامە بەستران، کە سەرئەنجام (دوو حکومەتو دوو ئیدارە)ی لێکەوتەوە، ئەوە بوو کابینەی دووەم بەسەرۆکایەتی کۆسرەت رەسوڵ عەلی لە سلێمانی دامەزرا. لایەنی پارتیش لەهەولێر مایەوەو کابینەی حکومەتیش بەسەرۆکایەتی (د.رۆژ نوری شاوەیس) دامەزرا.

لەم بارودۆخەدا ئێزدییەکان لە ئیدارەی سلێمانی سەرەتایەك بریکاری وەزارەتیان پێدان لەوەزارەتی پۆستەو گەیاندن، کە (عادل ناسر) لە (١٦/٣/١٩٩٧) دەست بەکار بووە، بەڵام لەهەولێر هیچ پۆستێکیان پێ نەدابوون، دواتر لە حکومەتی سلێمانی یەك وزیرو لەحکومەتی هەولێریش تەنیا یەك وەزیریان دانا[١]. بەمەش ئێزدییەکان لە دابەشبوونی حکومەتی هەرێم، یەك وەزیریان قازانج کرد، واتە بەهەردوو حکومەتەکە دوو پۆستی وەزیریان پێدرا.

---

[١] شنگاڵی خەیری : چاوپێکەوتن، سەرچاوەی پێشوو.

وەزیرەکەی ئیدارەی سلێمانی، کە بۆیەکەمجار لەماوەی حوکمڕانی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا وەزارەتێکی چالاکی پێدرا کە (عادل ناسر) لە سەرەتای (١٩٩٨) دەست بەکار بوو، سەرەتا وەزیری ئاوەدانکردنەوەو نیشتەجێ بوو، دواتر کرا بە وەزیری کشتوکاڵ، وەزیری ئیدارەی هەولێر (د.جاسم ئەلیاس) بوو، کە وەزیری هەرێم بوو، وەزارەتێکی لاوەکی بوو هیچ ڕۆڵێکی پێنەدرا بوو[1].

دووکەرتبوونی حکومەتو زیادبوونی بەرژەوەندی حزبی وای کرد هەریەك لەو دوو حیزبە بۆئەوەی پشکی زیاتریان لەناو ئێزدییەکان هەبێ، هەریەکە لەلای خۆی پۆستی دائەنا بۆئێزدییەکان. ئەمە بەبەرژەوەندی ئێزدییەکان شکایەوە، بەڵام لەم ماوەیەی دوو ئیدارەییدا بەهۆی دووری ناوچەکانی ئێزدینشین لەدەسەڵاتی یەکێتیو ئیدارەی سلێمانی، لەلایەن ئەم ئیدارەیەوە کاری خزمەتگوزاری لەناوچەکانیان نەکرا[2] بەڵام هاوکاری زۆری ئاوارەی ئێزدییەکان ئەوانەی لەژێر دەسەڵاتی ئیدارەی سلێمانیدا بوون، کراوە .

---

[1] وەزیری خانەنشین : عادل ناسر، چاوپێکەوتن، سەرچاوەی پێشوو.

[2] :جمیل خدر عبدال: وەزیری خانەنشین، چاوپێکەوتن، دهۆك، (٢٠٠٧/٨/١١)

بەپێچەوانەوە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی ئیدارەی پارتی کاری خزمەتگوزاری لەلایەن ئیدارەی پارتییەوە بۆ کرا، هەرچەندە بەپێی خشتەو بەرنامەیەکی چڕ نەبوو، لەبەر ئەوەی ئەوکاتە لەلایەك باری ئابووری تەواو نەبووەو تواناکانی حکومەت دیاریکراو بوو، لەلایەکی ترەوە خۆخەریککردنی حکومەت بەکاروباری بەرژەوەندی حیزبی و شەڕی ناوخۆوە کاریگەری هەبووە لەسەر پرۆسەی ئاوەدانکردنەوە بەگشتی. لەم بارودۆخە نوێیەشدا ئێزدییەکان رۆڵی ئەوتۆیان لەناو ئیدارەدا نەبووە، لەگەڵ ئەوەی چالاکییە ئاینیی و کۆمەڵایەتییەکانی خۆیان بەردەوام بووەو بنکەی لالش هەردەم کارو چالاکی خۆی هەبوو.

هەڵبەتە ئەوکاتە بەتەواوی بارودۆخی کوردستان بەقۆناغێکی تایبەتدا ئەڕۆیی، کەباری ئابووری خراپ بوو، هەڕەشەو مەترسییەکانی دەرەوەی هەرێم هەبوو، سەرەڕای دژوارییەکان و تێکچڕژانەکانی ناوخۆی حکومەت، ئەمەش رەنگدانەوەی خۆی هەبووە لەسەر ئێزدییەکان وەك پێکهاتەیەکی تری حکومەتی هەرێمی کوردستان.

تەوەری دووەم

رۆڵی ئێزدییەکان لە(١٩٩٦-٢٠٠٨)

١-رۆڵی ئێزیدییەکان (١٩٩٦-٢٠٠٣)

بەهۆی ئەو بارودۆخە ناهەموارەی حکومەت بۆ دووئیدارە، ئـەرکی هاوکـارو پشـتیوان بـۆ ئـەم گەلـە بـە رێکخـراوە ناحکومییـەکان و رێکخـراوە خێرخـوازو مـرۆڤ دۆسـتەکان سپێردرا بوو، کە بە ناوی مافی مرۆڤ و هاریکاری خێرخوازی لـەناو هـەرێمی کوردسـتاندا خـەریکی ئاوەدانکردنـەوەو هاوکـاری بـوون لـەبواری پـەروەردەو کارەبـاو تەندروسـتی منـداڵان و ژنـان و گـەلێکی تـر. ئـەم رێکخراوانـە تاڕادەیـەك چەندین ئەرکی گەورەیان لەکۆڵ حکومەت کردەوە.

ئـا لـەم بارودۆخـەدا ئێزدییـەکان وەك هـەر پێکهاتەیـەکی کوردسـتان، ئـەو بەشـەی کـە لـەژێر دەسـەڵات و حـوکمڕانی حکومـەتی هـەرێم دابوو، کـەم تـازۆر بەشـی خۆیـان سـودمەند بوون .

دیـارە سـەرباری ئـەوەی دوو وەزیـر لـەدوو کابینـەی حکومەتـدا هـەبوون، بـەڵام ئـەو دوو وەزیـرەش نـەیانتوانی

گوزارشت لەهەموو ئێزدییەکان بکەن، یان هەموو کارەکان بەوەزیرو ئەندام پەرلەمان بکرێت، بەڵکو دەکرا چەندین کەس بریکاری وەزیر، بەڕێوەبەری گشتی[1]، سەرۆکی فەرمانگە، سەرۆکی یەکەی ئیداری بۆ ئێزدییەکان دابنرێت. چونکە هەریەك لەو پۆستانە بەدەوری خۆی ئەیتوانی خزمەتی گەلەکەی بکات و لەڕێگەی پۆستەکەیەوە خزمەتی هاوئایینیەکانی بکات. واتە پۆستەکان لەسەر ئاستی بالاّ پۆستی ستراتیژی و کاریگەر نەبوون، پۆست بۆ ئێزدییەکان شۆڕ نەبۆوە بۆ خواریٚ، بۆیە ئەتوانین بڵێین ئەو رۆڵانەی دراون بەئێزدییەکان لەماوەی حوکمڕانی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا، رۆڵی کاراو کاریگەر نەبوون، جگە لەمانە، دامەزراندن لەدام و دەزگاکاندا لەسەر بنەمای تەسکیە[2]ی حیزبییە، یانی ئەگەر سەر بە یەکێك لەپارتەکان نەبن دانامەزرێن. کەواتە بۆئەوەی پۆست وەربگرن، یان دامەزرێن، مەرجە لەیەکێك لەپارتەکاندا کاربکەن.

لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا ئەم قۆناغە (١٩٩٦-٢٠٠٣) گۆڕان لەئیدارەدا کراوە، هەروەکو ئیدارەی هەولێر لە (٢٠ی کانونی یەکەمی/١٩٩٩) کابینەکەی گۆڕی و کابینەی چوارەم

---

(1) :جمیل خدر عبدال: هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(2) شنگاڵی، خەیری: هەمان سەرچاوەی پێشوو.

بەسـەرۆكايەتی (نێچـیرڤان بـارزانی)[1] دەسـت بـە كـاربوو، لـە(٢٠٠١/١/٢٠) كابینـەی سـێیەم لەئیـدارەی سـلێمانی بەسـەرۆكایەتی (د. بەرهـەم ئەحمـەد سـاڵح)[2] دەسـتی بـەكارەكانی كـرد. كـە لـە حكومـەتی سـلێمانی (جمیـل خـدر عبدال)و لە هەولێر (حاكم نەمر) پۆستی وەزیریان وەرگرت.

هەر یەك لەم كابینـە نوێیانـەش لـەم ئاڵوگۆڕەدا حكومڕانی كـوردی ناوچـەكانی ژێـر دەسـەڵاتی حكومـەتی مەركـەزی لەبیرنەكردو هەمیشـە بەنیگەرانییـەوە بۆ سیاسـەتی تـەعریبی ناوچەكانی (كەركوك‌و خانەقین‌و شێخان‌و شنگاڵ‌و مەندەلی‌و بـەدرەو جەسـان‌و مـەخمورو دەشـتی هـەولێر)و شـوێنەكانی تـری روانیـووە، بۆیـە حكومـەتی هـەرێمی كوردسـتان لـەو بـوارەدا وەك ئـەركی سەرشـانی هـەوڵی خـۆی داوە لەسـەر ئاستی ناوخۆو دەرەوە بۆ رووبەڕووبوونەوەی[3] كێشـەی ئەو ناوچانە.

---

[1] باقسری، عزالدین سلیم، رئیس التحریر، الافتتاحیة، مركز لالش الثقافي والاجتماعي، مجلة لالش، دهوك، عدد (١٢)، سنة (٢٠٠٠)، ص (٥)

[2] سـاڵنامەی حكومـەتی هـەرێمی كوردسـتان، چـالاكی‌و پرۆژەكـانی سـاڵی (٢٠٠١)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٥)

[3] سـاڵنامەی حكومـەتی هـەرێمی كوردسـتان: چـالاكی‌و پرۆژەكـانی سـاڵی (٢٠٠١)، سەرچاوەی پێشوو، ل(٣٥٨)

لەلایەکی ترەوە تاکی ئێزدی لەڕووی دەروونییەوە بووبە دووبەش: لەلایەك دڵی لەلای ئەو برا هاونەتەوەو هاوئایینیەیە، کەلە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی ناوەندی بوو. لەلایەکی تر خۆی لەقەیرانێکدا ئەژی، کەبەرچاوی روون و چارەنووسی دیار نەبووە. لەڕووی رۆڵی ئیزیدییەکانەوە لەم دوو کابینەیەشدا تەنها یەك وەزیریان هەبووە، بەڵام بریکارو بەڕێوەبەری گشتی و سەرۆکی فەرمانگەیان نەبووە. ئەو دوو وەزیرە لەهەریەك لەکابینەکان رۆڵی جیاوازیان هەبووە.

هەرچەندە نابێ ئەوە لەبیر بکرێ کە لە(٩/کانونی یەکەم/٢٠٠٠)[1] حکومەتی ناوەندی هەوڵی گرتنی باعەردێ و پەرستگای لالشیدا، کەجارێکی تر داگیری بکاتەوە، بەڵام ئەنجامەکەی راپەڕینێکی گەورەی لەباعەردێ لێکەوتەوەو نەیانهێشت رژێم جارێکی تر داگیری بکاتەوە. ئەمەش هەڵوێستێکی کوردانەی ئەوان بوو، کە کاریگەری لەسەر رۆڵی ئێزدییەکان هەبووە لەناو حکومەتی هەرێمی کوردستاندا.

---

[1] باقسری، عزالدین سلیم: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل(٥)

٢- ڕۆڵی ئێزیدییەكان لـــــە (٢٠٠٣ – ٢٠٠٨)

* ڕۆڵی ئێزیدییەكان (٢٠٠٣ –٢٠٠٦) :

ڕووخانی ڕژێمی فاشی عێراق لە (٢٠٠٣/٤/٩) ڕوداوێكی گـرنگ بـوو، كـە وەچـەرخانێكی تاڕادەیـەك نێـو دەوڵـەتی و هەرێمی لێكەوتەوە، بە رادەیەك، دەرگاكانی ئازادی بەڕووی گەلانی عێراقدا كردەوە، چی تر ڕەقیبێك نەما لەسەر ئازادی بیروڕای تاكەكان، بەتایبەتی دوای دامەزراندنی دەسەڵاتی حكومەتی فیدڕاڵی لەعێراق.

ئێزیدییەكانیش وەك سەرجەم براكانیان لەعێراق لە ساڵی (٢٠٠٣) لـــە ڕووخـــانی ڕژێـــم ڕۆڵیـــان هـــەبووە، لـــە (٢٠٠٢/١٢/١٦)ی زاینـــی، كـــە كـــۆنگرەی لەنـــدەنی ئۆپۆزسـیونی عێراقـی بەسـتراو هـەموو لایـەنی رامیـاریو نەتەوەی ئایینیو نوێنەری هەریەك لە ئەمەریكاو بەریتانیاو توركیـاو كوێـتو وڵاتـانی تـری دنیـا بەشـداریان تیـاكرد، ئێزدییەكانیش بە دوو نوێنەر كە (عادل جاسم لە یەكێتیو پیر خدر سلێمان لە پارتی)[١] بە شداریان تیاكرد. كاتێكیش ڕژێم ڕوخا، زۆرو ستەمو دیۆەزمەی دەسەڵات لەسەریان نەما،

---

[١] وەزیری خانەنشین: عادل ناسر، سەرچاوەی پێشوو.

كە بەدرێژایی سەدەی رابردوو، تەنگی پێهەڵچنی بوون، ریگە حۆشکرد، کەبیرورِای خۆیان بەئازادی دەربڕن، بەدەنگی زولاڵ گوزارشت لەژیان و ئایین و هیواکانیان بکەن. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا ئێزیدییەکان ئەو پرسیارەیان لادروست بوو، کە (ئایا جارێکی تر دوای روخانی رژێمی سەدام) جیاوازی رەگەزی و ئایینی دووبارە ئەبێتەوە لەگەڵیان[1].

بۆیە هەر لەگەڵ بلاوبونەوەی رەشنوسی دەستوری هەمیشەی عێراق کەوتنە دڵەڕاوکێ و هەوڵدان بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانیان لەدەستوردا لەڕیگەی حکومەتی هەرێمی کوردستان و سەرکردایەتی کوردەوە. زۆر خەمخۆری ئایندەی عێراق بوون، بەتایبەتی مافی کەمینە ئاینی و نەتەوەییەکان، بۆیە هەمیشە داوایان ئەوە بوو کە (ئایین و دەوڵەت لەیەك جیابکرێتەوە)[2]، ئەوەش لەسەر ئەو باوەڕەی کە تاکە ریگە چارەسەری کێشەی ئایینی ئەوان بکات و تایبەتمەندی ئایینەکەیان بپارێزێ و شوێنی خۆی وەربگرێ و

---

[1] د.خليل جندى: كيف ينظر الايزيديون للمستقبل، مركز لالش الثقافى والاجتماعى، دهوك، مجلة لالش عدد(٢٠)سنة، ت٢٠٠٣/١،ص٦

[2] ريان حسن جندى: الافتتاحية، مركز لالش الثقافى والاجتماعى، دهوك، مجلة لالش، عدد(٢٢)، سنة نيسان/٢٠٠٥،ص٥.

بـــەئازادی بۆنـــەو مەراســـیمە ئایینیـــەکانیان بـــەڕێ بکـــەن، ئەوسیستمەیە.

هەرئـــەوەش وایکـــرد لـــە (١٥ ئـــەیلولی ٢٠٠٥)[١]، دەنـــگ بەدەستوری هەمیشەیی عێراق بدەن.

دواتـــر لەگـــەڵ دەرکـــەوتنی خـــۆری ئـــازادیش لەناوچـــەکانی (کـــەرکوك، خانـــەقین، شـــەنگاڵ، شـــێخان، ناوچـــەکانی تـــری کوردستان)[٢]، کە لـەژێر دەسـەڵاتی رژێمدا بـوون، حکومـەتی هـــەرێم کەوتـــە هاوکاریکردنیـــانو ئاســـایکردنەوەی بـــاری ئاســـایشو ئـــارامی ئـــەو ناوچـــانەو کۆمـــەککردنیان بـــە پێشکەشـــکردنی خزمەتگوزارییـــە گشـــتییەکان، کـــە لـــە دابینکردنـــی پێداویســـتی ئیـــداریو شـــارەوانییەکان، هـــەر لەســـــەرەتاوە پـــــۆلیسو پۆلیســـــی هاتوچـــــۆو خزمـــــەتی تەندروستیو کارەباو ئاو گەیشتە ئەو ناوچانەو بەپێی توانا حکومـەت هـەوڵی ئاوەدانکردنـەوەی ناوچـە رزگارکراوەکـانی داوە .

ئەمـــەش وەرچـــەرخانیکی گـــەورە بـــوو لـــە مێـــژووی ئێزیدییەکانـدا کـە لـە (٩٠٪) لـە ژێـر دەسـەڵاتی رژێـم ئـازاد

---

[١] ریان حسن جندی: س. ب،ص٦

[٢] ساڵنامەی حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان: چـالاکیو پرۆژەکـانی سـاڵی (٢٠٠٣)،چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشك، سلیمانی، (٢٠٠٤)، ل٥

بوون‌و یەكیان گرتەوە لەگەڵ ئەو لە(١٠٪)یەی براكانیان، كە لە ساڵی ١٩٩١ ئازاد بوبوون‌و لەژێر دەسەلاتی حكومەتی هەرێمی كوردستانی باشوردا بوون.

بەلام ئەم لە (٩٠ ٪) ی ئیزیدییەكان چ وەك دانیشتوان‌و چ وەك خاك‌و ئاو بەفەرمی تائێستا نەكەوتونەتەوە ژێر دەسەلاتی حكومەتی هەرێمی كوردستان و لەچوارچێوەی (ناوچە دابڕاوەكان) ماونەتەوە. ئەو ناوچانەی كەحكومەتی هەرێم كار بۆ گەڕانەوەیان بۆسەر كوردستان‌و ئاسایی كردنەوەی ناوچەكانیان‌و سەرژمێری كردن‌و دەنگدانی ئارەزومەندانەی دانیشتوانی ئەوناوچانە دەكات.

بۆ ئەم مەبەستەش بڕیاری (٥٨) لەلایەن ئەنجومەنی دەسەلات لەبەغداد دەرچوو، كەدوایی لەدەستوری هەمیشەیی عێراقدا گۆڕا بۆمادەی (١٤٠) ی دەستوری، كەتائێستاش یەكێكە لەو مادانەی جێبەجێنەكراوەو كێشەی لەنێوان حكومەتی هەرێم‌و ناوەنددا دروست كردوە، لەپەراوێزی ئەو راستیانەشدا شارەكانی (شەنگاڵ‌و شێخان‌و تەلكێف) سێ قەزای ئیزیدینشینن‌و بەفەرمی نەخراونەتەوە سەرهەرێمی كوردستان، بەلام هەریەك لەقەزای شەنگاڵ‌و شێخان لە (٢٠٠٣) وە بەناڕاستەوخۆ بەستراون بەحكومەتی هەرێمی كوردستان، قائمقامی قەزاو بەڕێوەبەری پۆلیس‌و

زۆرینـەی فەرمانگـەکان (کـوردی ئیزیـدی بـوون)[1] موچـەیان لەحکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان وەرئـەگرن، لەگـەڵ ئـەوەی کەبودجـەی ئەوناوچـانە نادرێـت بەحکومـەتی هـەرێمی کوردستان.

لەگـەڵ ئەمانەشـدا دەیـان فەرمانبـەرو مامۆسـتایان دامەزراندووە، بە بـەردەوامی پـەرلـەمان و ئەنجومـەنی وەزیـران لەهەردوو ئیـدارە ئێستاش نوێنـەرو کەسایەتی ئیزیدییـەکان ئـەبینن و پێشـوازیان لـێ ئەکـەن و بـەپێی توانـا داواکـاریی و پێشنیارەکانیان جێبەجێ ئەکەن.

لەڕێکـەوتی (٥/٥/٢٠٠٣)ز، کاتێـک بەسەرپەرشـتی جەنەڕاڵ (دیڤید پاتر یۆلیس)[2] نوێنـەری ئـەمریکا لـە موسڵ بـۆ یەکـەم جـار لەمێـژووی موسـڵ[3] هەڵبـژاردنی ئەنجومـەنی شارەوانی لەهـەموو چین و توێـژو نەتـەوەکان هەڵبـژێردرا، کـە عـەرەب (٩) نوێنـەر، کـورد (٥) نوێنـەر، ئاشـور (٢) نوێنـەرو، تورکمان (١) نوێنەر بەرکەوت و (غانم البسویە) بوە پارێزگارو (خسرەو گۆران) بۆ جێگری پارێزگارو سەرۆکی ئەنجومـەنی شـارەوانی موسـڵ هەڵبژێـدران، لـەم نوێنەرایەتیەشـدا کـوردی

---

[1] سعید سلۆ: سەرچاوەی پێشوو.
[2] علی کەندی: ساڵنامەی کوردستان، س.ب، ل ٤/١٠/٢٠٠٢
[3] علی کەندی: ساڵنامەی کوردستان، س.ب، ل ٥/٥/٢٠٠٣

ئیزیدی پشکی هەبوو، ئەمەش دڵخۆشکەربوو کە بۆ یەکەم جار کوردی ئێزیدی ئەندامی ئەنجومەنی شارەوانی بێ لە سنوری پارێزگای موسڵ.

لەگەڵ ئەمانەشدا ئیزیدییەکان بەهاوکاری حکومەتی هەرێمی کوردستان هەوڵیاندا، کەخوێندنی وانەی ئیزیدی لەناوچە ئازادکراوەکان کە لەسەر حکومەتی ناوەندین و دانیشتوانیان ئێزیدی، یان زۆرینەیان ئێزیدییە، بخوێنرێت، ئەوەبوو سەرئەنجام لە (٢٠٠٤/١١/٧) وەزارەتی پەروەردەی عێراق بڕیاری ژمارە (٢١٥٣)ی[1] دەرکرد، کە بڕیاردرابوو بەخوێندنی وانەی ئاینی ئێزیدی لەهەموو ئەو قوتابخانەو خوێندنگایانەی کەژمارەی قوتابی و خوێندکارەکان لە (٢٥٪) بەرەو ژورە، بەرێژەی چوار وانە لە هەفتەیەکدا بۆ قۆناخی سەرەتای و سێ وانە لەهەفتەیەکدا بۆ قۆناخی دواناوەندی، ناوەڕۆکی وانەکانیش لەسەر بنەمای ئەو پرۆگرامەبێ، کەوەزارەتی پەروەردەی حکومەتی هەرێمی کوردستان بڕیاری لەسەر داوەو ئێستا لەناوچەکانی ژێر دەسەڵاتیدا

---

[1] شمو قاسم کلو: صدور قرار وزاری من حکومه العراق لتدریس ماده الازدیاتی فی المدارس رسمیا، مرکز لالش الثقافی والاجتماعی، دهوك، مجلەلالش، عدد(٢٢)، نیسان٢٠٠٥، ص٦٩

دەخوێنرێت. ئەم بڕیارە بۆساڵی خوێدنی(٢٠٠٤-٢٠٠٥) جێبەجێکرا .

کاتێکیش ئیدارەی سلێمانی لە ساڵی (٢٠٠٥) گۆڕانی بەسەردا هات، کابینەی چوارەم بەسەرۆکایەتی (عمر فتاح) دەستبەکاربوو، لەهەولێریش کابینەی چوارەم بەسەرۆکایەتی (نێچیرەڤان بەرزانی)[1] بەردەوام بوو. ئێزیدییە کان بە هەمان شێوە لەهەریەك لەو دوو کابینەیە بەیەك وەزیر بەشداریان پێکرا، کە هەریەك لە (جمیل خدرعبدال و حاکم نەمر) وەزیر بوون.

کە لە (٢٠٠٥/١/٣) هەڵبژاردنی ئەنجومەنی نیشتمانی عێراق و ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان وئەنجومەنی پارێزگاکان ئەنجامدرا، ئیزیدییەکان(٣)[2] ئەندام پەرلەمانیان لەپەرلەمانی کوردستان بۆدانرا، لەسەر لیستی یەکێتی(مریەم بابۆ شێخ)و لەسەر لیستی پارتی (پیر خدر سلیمان و عێزەدین سەلیم باقەسریٚ). لە پەرلەمانی فیدراڵیش بێبەش کران، دواتر لە شوێنی دکتۆر رۆژ (محمە سمۆقی) لە سەرلیستی پارتی دانرا. لەکاتێکدا پێشتر لەئەنجومەنی حوکم هەریەك لە (کامەران خیری بەگ، عادل ناسر، حەیدەر

---

[1] وەزیری خانەنشین :عادل ناسر، سەرچاوەی پێشوو.

[2] جمیل خدر عبدال: سەرچاوەی پێشوو.

قاسو شـەمۆ) ئەنـدامی ئەنجومـەنی حـوکم بـوون، هەرچـەندە ئێسـتا ئەنـدام پەرلـەمانێکی ئێزیـدی لـە پەرلەمانـە لەبەغـداد، بـەڵام لەسـەر لیسـتی ئـەو گروپـەن، کـە خۆیـان بـە عـەرەب ناونووس کردووە، نەك کورد.

لە هـەمان کاتـدا (پیر خـدر مـەمۆ) لەسـەر لیسـتی پـارتی لـە حکومەتی بەغداد وەزیری کاروباری دەوڵەتە .

لەموسـڵیش بەشـداری ئەنجومـەنی پارێزگایـان پێکـرا، بەدانانی سێ ئەندام بەناوەکانی (قاسم سالْح شنگالی، علی درویـش، مـیرزا شـێخ سـلیمان)[1]، بـەڵام (علـی درویـش) لـە کارێکی تیرۆرستیدا شـەهید ئـەبێ و(حسـن نـرمن) دەخرێتـە شـوێنی، هەرچـەندە ئـەم ئەندامانـە لەسـەر لیسـتی پارتـە سیاسییەکان دانرابوون‌و ڕەچاوی ناوچـەکانیان نـەکردبوو، هەرسێ ئەنـدام پەرلەمانەکە خەڵکی ناوچەی شێخان بوون‌و شـەنگاڵ‌و ناوچـەکانی تـر لـەدانانی ئەنـدام پەرلـەمان بێبـەش بوون. لە (دهۆك) یـش بـە سـێ ئەنـدام لـە ئەنجومـەنی پارێزگا بەشـداریان پێکـرا بـەناوەکانی (درمـان خلـف عیـدو، سـالم چیچۆ، د.خەیری نعمۆ)، (د. خەیری) ئێستا لە کاردا نە ماوە،

(1) بەڕێوبەری گشتی: خەیری هەرسین شەنگالی، چاوپێکەوتن، سەرچاوەی پێشوو

هـەر لـەدهۆك بەڕێوەبـەری بەڕێوەبەرایـەتی ئاوەدانكردنـەوەو نیشتەجێكردن ئێزدییە بە ناوی (جەلیل هالۆ).

ڕۆڵی ئێزیدییەكان (٢٠٠٦-٢٠٠٨)

مـانگی ئایـاری (٢٠٠٦) هـەردوو كابینـەی ئیـدارەی سـلێمانیو هـەولێر یـەكیان گرتـەوە، كابینـەی پێنجـەم بەسەرۆكایەتی (نێچیرەڤان بارزانیو جێگرێتی عومەر فەتاح) لەپایتەختی هەولێر دامەزرا، هەرچەندە یەكگرتنەوە لەسەر ئاستی چەند وەزارەتێك بوو.

لەم قۆناغەدا ئێزیدییەكان تەنها دوو وەزیریان بە ناوەكانی (مەحمـود عیـدۆ حـەجی، دكتـور دەخیـل سـەعید) لەسـەر لیستەكانی یەكێتیو پارتی، پێدرا یەك راوێژكاریان بۆدانرا بەناوی (حازم تەحسین بەگ) لە سەرۆكایەتی هەرێم، لەگەڵ یەك بەڕێوبەری گشتی بەناوی (خەیری هەرسین شنگالی) بۆ كاروباری ئاینی لە وەزارەتی كاروباری ئاینی، پێشتریش ئیـدارەی سـلێمانی دوو دادوەری دامەزرانـدبوو بـەناوەكانی (قاسـم ئوسمـان رەزۆ، ئەحمـەد حـەجی داهـر)[١]

---

[١] بەڕێوبەری گشتی: خەیری هەرسین شەنگاڵی، چاوپێكەوتن، سەرچاوەی پێشوو.

کەلەپۆستەکانیاندا وەك دادوەر مانەوە، پێشتریش لەدهۆك داواکاری گشتی هەبووە. لەلایەکی ترەوە لەسەر لیستی هاوپەیمانی کوردستان یەك ئەندام پەرلەمانیان لەپەرلەمانی بەغداد بەناوی (محمە سموقی) بۆدانان. دیارە بەلای ئێزیدییەکانەوە ئەم پۆستانە بەپێی پێویستو قەبارەی خواستی ئێزیدییەکان نەبوو، چونکە ئێزیدییەکان داوای زیاتریان دەکرد، بەمافی خۆیان ئەزانی لەپێکهاتەی یەکگرتووی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا لەو پۆستە سەرەکیەکانەو لەوەزارەتو دامو دەزگاکاندا نوێنەرایەتی زیاتریان هەبێت[١].

لەڕووی دامەزراندنو دەستەبەرکردنی کارەوە هەلی زیاتریان بۆ برەخسێنرێت. چونکە ئێزیدییەکان زۆر بوار هەبوو، نەیانئەتوانی کاری تیا بکەن، یان رێگەیان پێ نەدراوەو کەس شتیان لێبکرێت وەك دانانی (قەسابخانە، چێشتخانە، نانەواخانە .... هتد)[٢]. بۆیە زیاتر ئەوکارانەیان ئەکرد، کە زیاتر کرێکاری بیناسازیو شاگردی یانەو کۆگای فرۆشتنی مەی بوو، واتە ئەو کارانەی کەمسوڵمان نەیدەکرد، بۆیە ئەمە بووە هۆی دروستکردنی بێکاری لەناو

---

[١] وەزیری خانەنشین : جەمیل خدر عەبدال ،هەمان سەرچاوەی پێشوو.

[٢] وەزیری خانەنشین: جەمیل خدر عەبدال، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

ئێزیدییەکان، کەکاریگەری خراپی لەسەر باری ئابووریو دەروونییان بوو، دیارە ئەمەش گرفتەکان بوون، دەبوایە حکومەتی هەرێم چارەسەریان بکات، چونکە پێش (٢٠)ساڵ وانەبوو، ئەمە چەند ساڵێکە بەهۆی پارتەکانی ئیسلامی سیاسییەوە پەیدابووە[١]. خاڵێکی تری گرنگ ئەوەیە، کە بەشی زۆری ناوچەی ئێزیدییەکان کەوتبوونە ناو (ناوچە دابڕاوەکانەوە)، کەتا ئێستا کێشەی گەورەی نێوان حکومەتی هەرێمی کوردستانو حکومەتی ناوەندە. بەڵام لەکابینەی پێنجەمی حکومەتی هەرێم وەزارەتێك بەناوی (وەزارەتی کاروباری ناوچە دابڕاوەکان) دانراوە، کە بەبەردەوامی لەگەڵ حکومەتی ناوەند لەدانوستاندایە بۆ گەڕانەوەی ئەوناوچانە، لەو بوارەشدا لیژنەی تایبەت دانرا بۆهەمان مەبەست. بەڵام هیچ یەك لەو هەولانە نەگەشتونەتە ئەنجام، سەرەڕای پەرۆشیی شەقامی کوردو سەرکردایەتی کورد بۆکێشەی ناوچەدابڕاوەکانو جێبەجیکردنی مادەی (١٤٠).

لەڕاستیدا مادەی (١٤٠) چارەسەری سەرەکیو یەکلاییکەرەوەیە بۆ ناوچەی ئێزیدییەکان (بەڵام ئەم مادەیە ترسی زۆری لەسەرەو دواکەوت، ئێستاش ترس هەیە لەوەی

---

[١] بەڕێوبەری گشتی: خەیری هەرسین شەنگالی، چاوپێکەوتن، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

ئـــەم مادەيـــە وەك خـــۆی جێبەجێنـــەكرێتو ببێتـــە هـــۆی دابەشبوونی ئێزیدییەكان بۆسەر هەردوو حكومـەتی هـەرێمی كوردســـتانو ناوەنـــدی، كەئەمـــەش مانـــای لەناوچـــونی ئێزیدییەكانـە)، ئەمـەو جگـە لـەوەی نوسـینگەیەك لەشـەنگاڵ بۆمادەی (١٤٠) هەیە. [١]

بـەڵام ناوچـەی (گرعزیـز كەلەسـەردەمی رژ ێمـدا خرابـووە سـەر قـەزای (بـەعاج)، نـاتوانن دەنـگ بـدەن، چـونكە قـەزای بەعاج لەدەرەوەی مادەی (١٤٠)ە، لەئەمەش كاری گەریگەری خراپی لەسەر ئەوان دروست كردووە[٢].

خـاڵیكی تـر ئەوەیـە كەلەدەسـتوری هـەرێمی كوردسـتاندا ئێزیدییـــەكان زۆر هـــەوڵیان داوە بـــۆ دەســـتەبەركردنی مافـەكانیان. لەگـەڵ ئـەوەی لەدەسـتوری هـەرێمی كوردسـتاندا مـافی كەمینـەكان دیـاری كـراوە، بـەڵام باسـی ئێزیدییـەكان نەكراوە، لەبەر ئەوەی كەمایـەتی ئـاینی كـوردن، بـەڵام ئـەبێت تایبەتمەندی ئاینەكەیان رەچاو بكرێت[٣].

---

[١] وەزیری خانەنشین : جەمیل خدر عەبدال ،چاوپێكەوتن، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

[٢] بەڕێوبـەری گشـتی: خـەیری هەرسـین شـەنگاڵی، چـاوپێكەوتن، هـەمان سەرچاوەی پێشوو.

[٣] رۆژنامەنووس: خدر دوومەلی، چاوپێكەوتنسەرچاوەی پێشوو.

دیـــاره ئێســـتا لـــەم قۆناغەشـــدا گـــۆڕانێکی بـــاش هەیـــە لەبارودۆخی ئێزیدییەکاندا. حکومەتی هەرێم تائێستا ئاگای لەوەنـەبووە، کەئێزیدییـەکان بـە سـەدان دەرچـووی کۆلیـژو مامۆسـتای زانکـۆو دکتـۆرو ئەنـدازیارو کۆمـەڵناس‌و ..هتـد هەیـە[1]. بـەڵام راسـتیەك هەیـە، کـە حکومـەتی هـەرێم تائێسـتا لەسـەر بنـەمای زانسـتی‌و واقعـی مامەڵـە لەگـەڵ ئێزیدییـەکان ناکات، بەڵکو لەسەر بنەمای حیزبایەتی مامەڵە ئەکات[2].

هەر لەم قۆناغـەدا ئێزیدییەکان لەهـەوڵی دارشـتنی یاسـای بـاری کەسـێتی ئێزیدییەکانـدان[3]، کەلەسـەر بنـەڕەتی مـافی مرۆڤ دائەڕیـژرێ، کەمافی ژن‌و منـداڵی تیـا دەستەبەرکرابێ، ئەنجومـــەنی رۆحـــانی ئێزیـــدی پەســـەندی ئـــەکات‌و ئـــەڕوا بۆپەرلـــەمان، بەمەبەســـتی گفـــت‌و گـــۆکردن لەســـەری‌و پەسەندکردنی.

لەلایـەکی تـرەوە ئێزیدییـەکان بـەهاوکاری رێکخـراوی مافـە شارستانییەکان لەکوردستان(Kcro) خەریکی دەنگدان بوون (اســـتفتاء) لەرێگـــەی فۆرمـــەوە، بەمەبەســـتی گێڕانـــەوەی

---

[1] بەڕێوبەری گشتی : خەیری شەنگاڵی، چاوپێکەوتن، س.ب

[2] بەڕێوبەری گشتی : خەیری شەنگاڵی , چاوپێکەوتن، س.ب

[3] رۆژنامەنووس : خدر دوومەلی ،س.ب.

ناوچـــەکانیان بـــۆ ســـەر حکومـــەتی هـــەرێمی کوردســـتان و باشکردنی بارودۆخی گوزەرانیان لەناوچە دابڕاوەکاندا[1].

لەکاتێکـــدا بەبـــەردەوامی دەســـتەبژێری رۆشـــنبیری ئێزیدییـــەکان لەهەوڵدانـــدان بۆبـــەرەو پێشچـــوونی بـــاردۆخی ئێزیدییـەکان، حکومـەتی هـەرێمش بەدەنگـەوەهاتنی هـەبووە بۆجێبـــەجێ کردنـــی داواکانیـــان و ئاوەدانکردنـــەوەی ناوچەکانیان و هاوکاریکردنیان لەچارەسـەری کێشـەکاندا لـەم بـوارەدا، بـەم دواییانـە هەوڵـەکانی حکومـەت بۆگەشـەپێدانیان بـــواری ســـەربازی و پۆلیسیشـــی گرتـــەوە، چـــەند کـــەس لەکۆلێـژەکانی سـەربازی وەرگـیران، لەنێوانیانـدا چـەندین ژن بەشـداربوون هـەروەها دوو کـچ خـولی کـۆلێجی پۆلیسـیان لەهـەولێر تـەواو کـردو لەبـەر باشـیی نمرەکانیـان بەئەفسـەری پلە دوو دامەزران[2].

ئەمـەو ئێزیدییـەکان ئێسـتا لەهەوڵدانـدان بـۆ کردنـەوەی کـــەناڵی تەلـــەفزیۆنی تایبـــەت بـــەخۆیان[3]. جگـــە لـــەوە، ئێزیدییـــەکان چـــەندین یاداشـــتنامەیان داوە بەپەرلـــەمان و حکومـــەتی هـــەرێمی کوردســـتان، بەمەبەســـتی زیـــاتر

---

[1] رۆژنامەنووس : خدر دوومەلی ،س.ب.

[2] شبكه لالش الاعلاميه : دهۆك، ص ١–٣، ٧/نۆڤەمبەری ٢٠٠٧.

[3] شبكه لالش الأعلاميه :س.ب

جەختکردنـەوە لەسـەر مافـەکانیان لەدەسـتوردا[1]، لەلایـەکی تـرەوە ئامـادەیی خۆیـان دەرئـەبڕن بۆبـەرگری لەکوردسـتان هـەرکات پێویسـت بـوو لـەدژی هەرداگیرکارییـەك[2]، هـەروەها لەهـــەوڵی یـــەکێتی ریزەکـــانی ســـەرجەم پێکهاتـــەکانی کوردسـتاندان لـەدژی هـەر هـەوڵێکی تیرۆرسـتی و تێکـدانی ریزەکـان ئەوەستنەوە بەبەڵگـەی ئـەو بەیاننامانـەی، کـە میری ئێزیـدیی و ئەنجومـەنی رۆحـانی و دەسـتەبژێری رۆشـنبیری دەریئەکەن لەکاتی رووداوە جۆراو جۆرەکـان، وەك روداوەکـانی ئەم دواییەی بەحزانی و شێخان[3].

هـەروەها دەربارەی کاری کارگێڕی زیاتر دوو فاقییـەك[4] هەیـە لەناوچـە دابڕاوەکـانی ئێزیدییەکانـدا لـەنێوان پارێزگـای دهۆك و موسڵدا، کەنووسـراوی هـەردوولایان بۆدێـت، لـەڕووی خزمـــەتگوزاریش موســـڵ هیچـــیان بۆناکـــات، ئـــەڵێ ســـەر بەحکومـەتی هـەرێمن، بـەڵام لەگـەڵ ئـەوەی بودجـەیان لەسـەر

---

[1] خضردوملي: منبر خانة سور الحور، مركز قنديل للنشر والاعلام، ص ١– ٥، ١٤٢٧/١١/٩.

[2] شبكه لالش الاعلاميه : مركز لالش، دهوك، ص ١ – ٧، نۆڤەمبەر ٢٠٠٧.

[3] بحزاني صحيفه الالكتروني يوميه مستقله : بيان امير الازيديه في العراق والعالم، ص ٣، ٢٧ نيسانی ٢٠٠٧.

[4] قائمقامی شێخان، بۆتان محسین سالح: چاوپێکەوتن، شێخان، دیوانی قائمقامێت، ٢٠٠٧/٨/١٣.

دهــۆك نییــە، موچــەو سەرموچــەی فەرمانبــەران لــەدهۆك وەرئـەگرن، چـونکە ئـەوان دایانمەزرانـدون‌و بـەپێی توانـاش کـاری حزمـەتگوزاریان بـۆ ئەکـەن، بـەڵام دەربـارەی شـەنگاڵ بارودۆخەکـە زۆر خراپـەو کـارە خزمەتگوزاریـەکان زۆرکەمـە، تەنانـەت پێداویستیەکانی رۆژانـەی وەك ئـاوی خواردنـەوەش زۆرکەمە[1].

ئێستا ئێزیدییەکان وەك بەشێکی سەرەکی‌و پێکهاتەیـەکی ئاینی کورد مامەڵەیان لەگـەڵ ئـەکرێت‌و بەشـداری پەرلـەمان‌و حکومەتن لەگەڵ بوونی چەندین کێشـەی جۆراو جۆرو کـەمی خزمـەتگوزاری، بـەڵام ئێزیدییـەکان لەهەوڵدانـدان بـۆ زیـاتر دەسـتەبەرکردنی ئامانجـەکانیان، حکومـەیش لەهەوڵدایـە بـۆ زیـاتر خزمـەتکردنیان، وەك هاوکێشـەیەك تەواوکـەری یـەکترن لەژێر کاریگەرییە جۆراوجۆرەکاندا .

---

[1] شنگالی، هڤند خلف: بە رپرسی پێشمەرگەی ئـەیلول لـەلقی (١٧) پ.د.ك، چاوپێکەوتن، دهۆك، موتیل شام، ٢٠٠٧/٨/١٢.

باسی دووەم

کاریگەری ئێزدییەکان لەسەر حکومەتی هەرێمی کوردستان

تەوەری یەکەم

١-تێڕوانینـــی ئێزدییـــەکان بۆحکومـــەتی هەرێمی کوردستان.

ئـەوەی جیگـای باسـە، ئێزدییـەکان حکومـەتی هـەرێمی کوردستان بە هی خۆیان دەزانن. لـەم بارەوە بۆچوونی چەند کەسایەتیەك دەخوێنینەوە.

رابەری رۆحـانی ئێـزدی (بابەشـێخ) وتویـەتی: (ئێمـە مـاڵو مـوڵکی خۆمـان بەجێهێشـت بـۆ ئـەو کـوردو کوردسـتانە، لـە

باوباپیرانەوە هەموو ژیانمان بۆ کوردو کوردستان تەرخان کرد)[1].

هەروەها میری ئێزدییەکانیش میر تەحسین وتویەتی : (ئێمە کوردین، جیاوازی لەنێوان ئێمەو کوردی تردا نییە، هەموو کوردین و حکومەتی هەرێم وەك حکومەتی خۆمانە) [2].

(جەمیل خدر عەبدال)یش وەزیر لەکابینەی چوارەمی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا (ئێدارەی سلێمانی) وتویەتی: (ئێزدییەکان بەشێکی هەرە گرنگن لەپێکهاتەی خەڵکی کوردستان، خەڵکی کوردستان لەئاینی جیاجیا یان نەتەوەی جیاجیا پێکهاتووەو حکومەتی هەرێم بەحکومەتی خۆمان ئەزانین) [3]

(خەیری شەنگاڵی)یش بەڕێوەبەری کاروباری ئێزدییەکان لەوەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئاینی لای وابووە کە: (ئینتمای نەتەوەیی ئێزدییەکان پێش (٨٠٠)ساڵ نەتەوە

---

[1](بابە شێخ) زەعیمی رۆحانی: چاوپێکەوتن: شێخان، ماڵی (بابە شێخ) (٢٠٠٧/٨/١٣)

[2]میری ئێزدیان، چاوپێکەوتن، شێخان، ماڵی (میر تەحسین بەگ) (١٣/٢٠٠٧/٨)

[3] عەبدال، جەمیل خدر: هەمان سەرچاوەی پێشوو.

پەرست بوون و بەگشتی حکومەتی هەرێم بەحکومەتی خۆمان ئەزانین)[١].

(سەعید سلۆ) بەرپرسی کۆمیتەی رۆشنبیری بنکەی لالش پێـی وایـە: "مێـژووی ئێزدییایـەتی لەخزمـەتی کوردسـتاندا بووە، ئێزدییایەتی **میثیالۆجیەکە** یان تاقە **میثیالۆجیە**، کە لەمیللەتی کوردا هاتۆتە خزمەتکردنی قەومێتی کورد"[٢].

(خــدر دوملــی) رۆژنامــەنووس لای وایــە: (تائێســتا ئێزدییـەکان خـۆی نـەگۆڕ بوونـەو لەسـەر بنـەمای واقعیانـەو ئیداری مامەڵە لەگەڵ حکومەت دەکەن، لەسەر بنەمای حیزبی مامەڵـە لەگـەڵ حکومـەت ئەکـەن، نـاڕۆن بـۆ حکومـەت کێشـەی خۆیـان چارەسـەر بکـەن، هـەر لەڕێگـەی حیزبـەوە ئەیکـەن، ئەمەش وای کردووە حیزب بووە بەدەسەلات، تاحکومەت)[٣].

(عــەدنان زیــان)ی مامۆســتای زانکــۆش پێــی وایــە: (ئێزدییــەکان رەگــەزێکی زۆر ســەرەکی بــوون لــەبزاوتی رزگـاریخوازی گـەلی کوردسـتان و دەورێکـی زۆر ئـەکتیڤ و کاریگەریان هەبووە، ئەو رۆڵـەش لـەخۆڕا نـەهاتووە، ئێزدیـان هەست ئەکەن بەناسنامەی خۆیـان وەك کـورد و تێگەیشـتوون

---

[١] شەنگالی، خەیری : هەمان سەرچاوەی پێشوو.

[٢] سلۆ، سەعید: هەمان سەرچاوەی پێشوو.

[٣] دوملی، خدر : رۆژنامەنووس، چاوپێکەوتن، سەرچاوەی پێشوو.

کەپاراستنی ناسنامەی دینیش گرێدان و بەستنی لەگەڵ مافەکانی نەتەوەیی هەیە..)[1].

(نایف سەعید) بەرپرسی مەڵبەندی یەکێتی نیشتمانی وتویەتی: (بەتەئکید ئێمە وەك ئێزدییەکان خۆمان بەکورد ئەزانین و حکومەتی هەرێم بەهی خۆمان ئەزانین)[2].

دکتۆر(جەزا تۆفیق تالیب) لای وایە: (ئێزدییەکان کوردی رەسەنن، ئەتوانین بڵێین لەئێمە مانان کوردترن، چونکە هەم سیفاتە نەتەوەییەکەیان تیایە، هەم سیفەتە ئاینییە کۆنەکەیان تیایە، کەنەیانگۆڕیووە، گۆڕان بەسەر دیانەتەکەیاندا نەهاتووە)[3]

سەرنووسەری گۆڤاری لالش (عیزەددین سەلیم باقەسری)یش لەسەروتاری ژمارە (١٩-١٨) کە لەئەیلولی (٢٠٠٠) دەرچووە، نوسیویەتی: (ئێزدیایەتی یانی کوردایەتی و دوو رووی یەك پارەن).

(عادل ناسر)یش وەزیر لە کابینەی دووەم لە حکومەتی هەرێمی کوردستان (ئیدارەی سلیمانی) وتویەتی: (ئیزیدی

---

[1] عەدنان زیان فەرحان: مامۆستای زانکۆ، چاوپێکەوتن، شێخان، (١٣/٨/٢٠٠٧)

[2] نایف سەعید، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

[3] جەزا تۆفیق تالیب: چاوپێکەوتن، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

لەدێرزەمانـەوە توشـی چەوسـانەوەی نەتـەوەیو ئـاینی بـوون لــەوڵاتی خۆیــان، بەهــەزاران ســاڵ لەســەر ئــەم کوردســتانە، لەسەر ئەم زەوییـە بـەرگریان کـردوە دژی هـەموو سیاسـەتێك، بۆهـــەموو هێزێـــك، کـــە ویســـتویانە لەســـەرئەم خاکـــە بیانسڕنەوە)[1].

بەپێی ئەو دەقانە، ئێزدییەکان حکومـەتی هـەرێمیان بـەهی خۆیان زانیوەو تێڕوانینیان بۆ ئـەو حکومەتـە وەك تێڕوانینـی هــەموو کــوردێکی تربــووە لەکوردســتاندا، ئــەوەش لــەخۆڕا نـەبووە، بـەڵکو خـودی خۆیـان چـەندین پێشـمەرگەو کـادیری سیاسـیان لـەناو حیزبـە کوردسـتانیەکاندا هـەبووە، هـەروەها چەندین شەهیدیان لەسەر ئاسـتی سـەرکردایەتی داوەو مـاڵو موڵکیــان زەوتو تــەعریب کــراوە. تەنانــەت لــە کوشــتاری بەکۆمــەڵی ئەنفالیشــدا پشــکیان هــەبووە. بۆیــە حکومــەتی هەرێمی کوردستانیان بە دەسەڵاتی خۆیان زانیوە.

هەر لێرەشەوە حکومـەتی هـەرێمیان بەمینبـەری خۆیـان بـۆ دەسـتەبەرکردنی داواکـاریو پێویسـتییەکانیان زانیـووە(*)، ئومێدی خۆیان لەسەر ئەو حکومەتە هەڵچنیووە).

---

[1] عادل ناسر: وەزیری خانەنشین، چاوپێکەوتنن، دوکان، (٢٠٠٨/٢/٨)

(*) سەرجەم چاوپێکەوتنەکان هەمان رایان هەبووە .

بـــەڵام لەگــەڵ هـــەموو ئەمانەشـــدا ئێزدییـــەکان گلـــەییان لەحکومەت(**) هـەبووەو ناڕەزایـان بەرامبـەر حکومـەتی هـەرێم دەربریــوە. وەك نــاڕازیبوون لەپۆســتەکانیان، کــە تائێســتا پۆســـــتی ســـــتراتیجی و وەزارەتــــی ئــــەکتیڤ نــــەدراوە بەئێزدییەکان و پۆستەکان بۆخوارەوە شۆڕ نەبۆتـەوەو بـەپێی ژمارەو قەبارەی خۆیان مامەڵەیان لەگەڵ نەکراوە.

ڕەخنـــەیان هـــەبووە لـــە مامەڵـــەی حکومـــەت لەگـــەڵ ئێزدییــەکان، بەتایبــەت لەســەر بنــەمای حیزبــی، بــەواتای ئەوەی حیزبە کوردییەکان رای چەند کادرێکی ناو حیزبەکەی خۆیان وەرگرتووەو نەچوونەتە ناوئێزدییەکانەوە رای چین و توێـژەکانی تـر وەربگـرن، لـە کاتێکدا لـە نێوانیانـدا چـەندین نووسـەرو رونـاکبیرو مامۆسـتای زانکـۆو پزیشـك و ئەنـدازیار هەبووە.

لەگــەڵ ئەمانەشــدا رەخنــەیان هەیــە، کەنزیکــەی (٤٠٠) گونـدی ئیزیـدی کـاول کـراوە، تائێسـتا یـەك گونـد ئـاوەدان نەکراوەتـەوە، شـەنگاڵ بەرلـە (٤٠) سـاڵ قائیمقامێتـە، بـەڵام وەك پێویســت لەلایــەن حکومەتــەوە گرنگــی پــێ نــەدراوە،

(**) ســـەرجەم چـــاوپێکەوتنەکان ناڕەزاییـــان هـــەبوو لەپۆســـتەکان و کـــارە خزمەتگوزارییەکان.

شێخان قیبلەی هەموو ئێزیدییەکانی جیهانە، کەچی هیچ کارێکی خزمەتگوزاری بۆنەکراوە .

٢- تێڕوانینی حکومەت بۆ ئێزدییەکان

هەر لەو رۆژەوەی حکومەتی هەرێمی کوردستان دروست بووە، بەهەموو هەوڵو توانایەکەوە هەوڵی داوە هەموو پێکهاتەکانی کوردستان لەخۆی کۆبکاتەوەو مافی هەموو کەمایەتیە نەتەوەیی و ئاینییەکان بۆدەستەبەر بکات(*).

لەم بوارەداو هەنگاوی بوێرانە نراوە، لەبەر باوەڕدارانی (ئێزدیو مەسیحی کاکەییو شەبەك) وەزارەتی ئەوقافو کاروباری ئیسلامی بەوەزارەتی ئەوقافو کاروباری ئاینی گۆڕدراوە، بۆئەوەی خزمەتی پەرستگای کەمایەتییە ئاینییەکان بکرێتو هەست بەجیاوازی نەکەن.

لەئاستی ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی حکومەتی ناوەندیشدا حکومەتی هەرێمی کوردستان بەنیگەرانییەوە بۆ ئەو

(*) لەئەنجامی خوێندنەوەی (ساڵنامەی حکومەتی هەرێمی کوردستان) بەگشتیو (ڕاپۆرتی هەڤاڵ مام جەلال بۆ کۆنگرەی دووەمی یەکێتی نیشتمانی کوردستان: شوباتی ٢٠٠١) ئەم نووسینەم بەدەستکارییەوە وەرگرتووە واتە دەرئەنجامی خوێندنەوەی ئەو نووسینانە ئەم پەرەگرافەم هەڵهێنجاوە.

ناوچانەی ئەڕوانی، بەئەرکی سەرشانی خۆی زانیوە لەئاستی ناوخۆیی و دەرەکی هەڵمەتی گەڕانەوەیان بۆ سەر حکومەتی هەرێم بۆ بکات، بۆ ئەوەی بەزووترین کات سیاسەتی پاکتاوی رەگەزیان لەسەر لابچێ و بەهەموو شێوازێك ئەو سیاسەتە نامرۆڤانەیە بووەستێنن.[1]

لەکارەکانی حکومەتیش خوێندنی پەروەردەی ئاینی ئێزدییە، کە لەساڵی (١٩٩٦) لەسەرجەم ناوچەکانی ئێزدینشینی سەر بەحوکومەتی هەرێمی کوردستان دانرا. لەگەڵ ئازادبوونی ئەو بەشەی لەژێر دەسەڵاتی حکومەتی ناوەندیدا بووە، هەوڵدراوە هەمان دەسکەوت بگەیەنرێتە ئەم ناوچانە.

لە (٩ی/حوزەیرانی /٢٠٠٢) کاتێك (بەرێز مەسعود بارزانی) سەردانی کۆمەڵگای (خانکا)ی ئێزدینشینی کرد، وتویەتی: (میللەتێك نییە ناوی کورد بێ، ئەگەر ئێزدییەکان رەسەنی کورد نەبن).[2]

---

[1] ساڵنامەی حکومەتی هەرێمی کوردستان: چالاکی و پڕۆژەکانی ساڵی (٢٠٠٠)، ل(٣٥٨).

[2] باقسری: رئیس التحریر، الافتتاحیة، مرکز لالش الثقافی والاجتماعی، دهوك: مجلة لالش، العدد، (١٨-١٩) (٢٠٠٤)ل٦.

(ئەوەشی کێشە لەڕێگای ئێزدییەکان دروست ئەکات، وەك ئەوە وایە ئاسایشی نەتەوەیی کورد بخاتە مەترسییەوە، ئێمە بەهەموو توانایەکمانەوە بەرەو رووی ئەبینەوە)". بەمەش سەرۆکی هەرێمی کوردستان پێگەیەکی گەورەی دا بەئێزدییەکانو بەئاسایشی نەتەوەیی کوردەوەی بەستەوە.

لە (٤-٩ی شوباتی/٢٠٠١) لەپارێزگای دهۆك میهرەجانی چیای شەنگال سازکرا. کە لەسەرجەم دەزگاو راگەیاندنو رۆژنامەکان باس کرا.

کاتێکیش لیژنەی ئامادەکردنی دامەزراندنی بنکەی لالش لە (١٤ی کانونی یەکەمی/١٩٩٢) سەردانی بەرێز (مام جەلال)یان لەهەولێر کرد، بڕی (٥٠,٠٠٠) پەنجا هەزار دیناری سویسری وەك هاوکاری پێدان[1].

لە (٢٩ی ئابی/٢٠٠٠) وەفدی بنکەی لالش گفتوگۆیان لەگەڵ سەرۆکی حکومەت (نێچیرڤان بارزانی) کردو تەئکیدیان لەسەر پیرۆزیو نوێنەرایەتی پەرستگای لالش کردۆتەوە. ئەویش بریاری نۆژەنکردنەوەی دا.

---

[1] گۆڤاری لالش، ژمارە (١)، بنکەی لالش رۆشنبیریو کۆمەلأیەتی، دهۆك، ١٩٩٢، هاوکاری پارە، ل١٠٧.

هەروەها لەدڵسۆزی حکومەت بۆ ئێزدییەکان (کۆسرەت رەسول) وەك سەرۆکی حکومەت بەیاوەری (د. رۆژ نوری شاوەیس)و هەندێ لەوەزیرەکان لە (٢٧ی مایسی/١٩٩٣) سەردانی بنکەی لالشیان کردو بڕی (٣٠,٠٠٠) سی هەزار دیناری سویسریان بەناوی ئەنجومەنی وەزیران پێشکەش کردن[1].

بۆیە لێرەوە حکومەتی هەرێمی کوردستان ئێزدییەکانی بە بەشێکی گرنگی نەتەوەی کورد زانیوەو هەرگیز لەناوچەکانی تری هەرێم جیایان نەکردونەتەوەو هەمیشە بەچاوی رێزەوە سەیری تایبەتمەندی ئایینیان کراوە.

---

[1] گۆڤاری لالش، سەرچاوەی پێشوو، ل١٠٧

تەوەری دووەم :

کاریگەری ئێزدییەکانو ناوچەی ئێزدینشین بۆ سەر حکومەتی هەرێمی کوردستان:

ناوچەکانی ئێزدینشین یەکێك بووە لەو ناوچانەی کە لەڕووی جیۆپۆلەتیکەوە خاوەنی خاڵی بەهێزە. هەرێمی ئێزدییەکانیش کەوتۆتە چەند ناوچەیەکەوە کە(قەزای شنگاڵو دۆڵی لالش)و چواردەورەکانیانە، (تەلکیف و بەعشیقەو بەحزانی و سمێڵ)، کەواتە بەپێی جوگرافیاو جوگرافیای سیاسی کەوتونەتە ئەو بەشانەی کوردستانەوە، کە بەشێکیان تائێستا بەناوچە دابڕاوەکان ناو ئەبرێت[1].

لەم بەشەی ژێر دەسەلاتی حکومەتی هەرێم دا، (لالش) کەوتۆتە دۆڵی لالشەوە، کە بەقیبلەی سەرەکی هەموو ئێزدییەکان لەهەموو جیهانو رۆژهەلاتی ناوەڕاستو کوردستاندا دائەنرێ، پیرۆزترین شوێنە لەلایانو شوێنی مەراسیمەکانیانە، جگە لەوەی ناوچەی لالش شوێنێکی ئاینییە، ناوچەیەکی گەشتیاریشە لەهەمان کاتداو ئەتوانرێ

---

[1] د. جەزا تۆفیق تالب، مامۆستای زانکۆ, چاوپێکەوتن، سلێمانی، (٢٠٠٧/١٢/١٢)

گرنگــی پێبــدرێ، چــونکە ئیزدییــەکان لەهــەموو جیهانــەوە بۆحــەج رووی تێدەکــەن، ئەمــەش ئــەبێ بەسەرچــاوەیەکی ئــابووری بــۆ حکومــەتی کوردســتان و ئــەتوانن گەشــتی گەشــتوگوزاری لەگــەڵ کۆمپانیاکــانی گەشــتوگوزار یــان حکومەتی هەرێم خۆی کۆمپانیای گەشتوگوزار رێك بخرێ بۆ ئێزدییــەکان. هــەروەها گــەر لالــش پــڕۆژەی ئــاو و شــوێنی حەوانــەوەو پیشــانگای کــەلتوری و کتێبخانــەو بــازاڕو چێشتخانەو رێگاوبانی بۆ دروست بکرێ، ئەوە دەرامەتێکی باشـەو داهـاتی ئـەبێت. ناوچەکەشـیان ئـەو ناوچـەیەیە، کـە نزیکـە لـەهێڵی موسـڵەوە، ناوچـەی کوردسـتان ئەبەسـتێ بەوڵاتی سوریا لەلایەك و بەکوردەکانی سوریا لەلایەکی تر. ناوچـەی شـەنگال و دەوروبـەری ئەگـەری نـەوت و ئـاوی ژێـر زەوی تێـدا هەیـە. ناوچـەی شێخانیش خـاکێکی بـەپیت و پـڕ دانەوێڵەو بەروبوومی کشتوکاڵیان هەیە. ئەمە جگە لەجۆرەها داری میـوەو بـەرداری وەك هـەنجیرو زەیتـون و بـوونی بێسـتان لەو ناوچانەدا لەڕوو ماڵاتەوە بوونی لەوەڕگای باش بۆتەهۆی بـەخێوکردنی مـەڕوماڵات و گـامێش و جۆرەکـانی لەناوچـەی ئێزدینشـین. ئەمانــە هــەمووی خــاڵی بــەهێزی ئــابووری و ئاسایشـی خـۆراك و سەرچـاوەی دەرامـەتن. کەواتـە ناوچـەی ئێزدینشین لەڕووی کشتوکاڵەوە ئەبێتە کۆڵەکە بۆ حکومـەتی

هەرێم. لەڕووی هێزی دەستی جوتیاری، باشترین جووتیار لەم ناوچانە هەیە، کە ڕەسەنایەتیو کارامەیی جوتیاریان تیا بەدی ئەکریێ، واتە هێزێکی کاری مرۆیی لەبواری کشتوکاڵو مەڕو ماڵاتدا لەو ناوچەیە هەیە. لەڕووی ژمارەوە ئەو ژمارە زۆرەی ئێزدی کاریگەری ئەبێ لەسەر زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان بەتایبەتی دوای گەڕانەوەی ناوچەکانیان بۆسەر حکومەتی هەرێمی کوردستان دەبێت.

ناوچەی شەنگاڵ لەڕووی ستراتیژیو دیموگرافیاو جیۆپۆلەتیكو سروشتی خاكەكەیەوە هیچی كەمتر نییە لەكەركوك.

بەڵام کاریگەری حکومەت لەسەر ئێزدییەکان، خۆی لەوەدا ئەبینێتەوە، کە حکومەتی هەرێم قەڵاو دیواری پشتیوانی ئێزدییەکانەو حکومەتی هەرێم خۆی بەخاوەنیان ئەزانێو بە بەشێکی گرنگی پێکهاتەی کوردستانییان دائەنێ. بەدڵنیاییەوە بوونی ئەوان لەناو سنوری هەرێمی کوردستانو لەژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێمدا ئازادیی گەورەیان پێ ئەدات بۆ ئەنجامدانی ئایینیو نەتەوەییەکەیان. بەڵام ئەگەر بچنەوە سەر هەرێمی عەرەبنشینی عێراق، بەدڵنیاییەوە بەربەست دروست ئەبێ، چونکە سوونەو شیعە بەیەك ڕەوا نابینن لەعێراقدا مومارەسەی مەسەلە ئایینیو کەلتوریەکانی

خۆیـان بەئـەنجام بگەیـەنن بەبـەردەوامی، ئـەی باشـە ئەگـەر ئێزدییـەك بچێتە ناویانـەوە، ئـەوە بەدڵنیاییـەوە چوارچێوەی ئازادییەکانیان نەك تەسك ئەبێتەوە، بەڵکو لەناودەبرێت.

بـــەڵام بەلـــەئامێزگرتنی ئـــەوان لەلایـــەن حکومـــەت و دەسـەڵاتەوەو بەرقـەراربوونی ئـەو کەشـە ئاینییـە ئـازادە، گومـانی تیانییـە بەشێکی زۆری ئامانجـەکانی ئێـزدی لـەوەدا بـەدی بکـرێ و بتـوانرێ لـەماوەی چـەند سـاڵێکدا کـۆنترۆڵی بارودۆخە ئابووری و کەلتوری و ئاینییەکانیان بکرێت.

کەواتـــە هەریـــەك لەئێزدییـــەکان و حکومـــەتی هـــەرێمی کوردستانی باشوور لەعێراق کاریگەریان لەسەر یـەکتر هەیـەو تەواوکـــەری یـــەکترن. چ ئێزدییـــەکان بـــۆ تـــەرازووی هێـــزو ئاسایشی نەتەوەیی حکومەتی هەرێمی کوردستان پێویستن و کاریگـەریان هەیـە، چ حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان تاکـە حکومەتـە، کـە کـەش و هـەوای ئازادیـان بۆفەراهـەم بکـات و کـــەلتوری ئـــاینی و مێـــژوویان بپـــارێزێ و داواکـــاری پێداویستییەکانیان جێبەجێ بکات و داکۆکیکەری مافەکانیان بێ.

کۆتـایی

أ- دەرئە نجام

١- ئێزدییـەکان کـوردی ڕەسـەنن‌و ئایینەکـەیان ئـایینی کوردە، هەربۆیە توانیویانـە ڕەسـەنایەتی ئایین‌و ڕەسـەنایەتی نەتەوەی خۆیان بپارێزن.

٢-زاراوەی ئێـزدی ڕەگ‌و ریشـەی کوردییـەو زۆر کۆنـەو بەمانای خوای گەورە هاتووە.

٣- باوەڕیـان بـەخوای تـاك‌و تـەنیا هەیـەو باوەڕیـان بـە حـەوت مەلائیکـەت هەیـەو (تـاووس مـەلیك) بەسـەرۆکی فریشتەکان ئەزانن.

٤- خـاوەنی دوو کتێبـی پـیرۆزن بـەناوی (جیلـوە)، (مەسحەفەڕەش).

٥- پەرستگای لالش لەشێخان قیبلەی هەموو ئێزدییەکانە لەجیهانـداو ڕێوڕەسمـە ئاینییـەکان لـەوێ بـەڕێ ئەکـەن‌و بـۆ حەج ئەچنە (لالش).

٦- لەناوچەی شەنگالیش کۆمەڵێك پەرستگاو شوێنی پیرۆزیان هەیە.

٧- ئەم ئایینە بەسێ قۆناغدا تێپەڕیووە، کە قۆناغی پێش هاتنی شێخ ئادیو قۆناغی سەردەمی شێخ ئادیو دوای شێخ ئادی. لەسەردەمی شێخ ئادیدا ئەم ئایینە رێکخراوەو رژێمی بۆدانراوەو لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە چەند چینێکن.

٨- ژمارەی دانیشتوانیان لەجیهاندا بەیەك ملیۆن کەسو لەکوردستانی باشوردا (٥٧٠-٥٧٥) هەزار کەس مەزەندە ئەکرێ.

٩- ئێزدییەکان لەژیانندا زۆر چەوساونەتەوە، کوشتاری زۆریان لێکراوەو فتوای کوشتنیان لەلایەن دەرودەراوسێ دراوەو بەبێباوەڕ ناوزەد کراون.

١٠- لەسەردەمی حکومەتە یەك لەدوا یەکەکانی عێراقدا جۆرەها شێوازی چەوساندنەوەیان لەگەڵ بەکار هاتووەو دووچاری راگواستنو بەعەرەبکردن بوونەتەوەو خەڵکی عەرەب لەتیرەو هۆزی جیاجیا هێنراوەتەوە شوێنیان.

١١- بەشداریان لەبزاوتی رزگاریخوازی گەلی کوردستان کردووە لەهەموو قوناغەکانداو پێشمەرگەیان هەبووەو شەهیدیان داوەیە.

١٢- بەشداری ڕاپەڕین بوون لەساڵی (١٩٩١)و شەهیدیان هەیە.

١٣- پارتێكی سیاسی تایبەت بەخۆیان نییەو وەك هەموو كورد لەناو پارتە سیاسییەكاندا خەباتی سیاسیو ڕێكخراوەیی خۆیان كردووەو بەردەوامن.

١٤- شوێنی ئێزدینشین پێگەیەكی ئابووری زۆر گرنگی هەیەو خاوەنی زەوی كشتوكاڵیی بەپیتە، ڕێژەی بارانبارین زۆرەو ئاوی ژێر زەمینی هەیەو ئەگەری بوونی نەوتی زۆری هەیە.

١٥- ئێزدییەكان لەڕووی جوگرافیای سیاسیو جیۆپۆلەتیكەوە خاڵی بەهێزیان داوەتە حكومەتی هەرێمی كوردستان.

١٦- لەڕووی ئەمنی خۆراكییەوە وەك سەبەتەیەكی خۆراك وایە بۆ حكومەتی هەرێمی كوردستان، ئەمەش خاڵكی گرنگە لە ئاسایشی نەتەوەیی كورددا.

١٧- لەحكومەتی هەرێمی كوردستاندا لەسەر ئاستی ئەنجومەنی وەزیرانیش ڕۆڵیان پێدراوە وەك بوونی وەزیر، بەڵام ڕۆڵێكی ئەكتیڤ نەبووە، بەڵكو ڕۆڵی لاوەكی بووە، زیاتر وەزیری بێ وەزارەت بوون، ڕۆڵیان شۆڕ نەبۆتەوە بۆ پۆستەكانی خوارتر.

١٨-حكومـەتی هـەرێمیان بـەهی خۆیـان زانیـوەو خۆیـان بەخاوەنی حکومەت زانیوە.

١٩- حکومەتی هەرێمی کوردستان وەك کوردی رەسـەن‌و پێکهاتەیەکی سـەرەکی خـەڵکی کوردسـتان سـەیری کـردوون. بەگشـــتی ئێزدییـــەکان رازی نـــین لەحکومـــەتی هـــەرێمی کوردستان.

٢٠- ئێزدییـەکان لەچوارچـێوەی کەشـوهەوای ئـازادی‌و دیموکراســـی کوردســـتاندا دەتـــوانن زۆر لەخواســـت‌و ویســتەکانیان بــەدی بهێــنن‌و ئــازدی بــیروڕاو ئایینەکــەیان هەبێت.

٢١- ئێزدییەکان لەڕووی پابەندبوونی نەتەوەیی، تائێستا زیاتر لایەنی ئاینی زاڵە لەسەریان. یان ئەو کەسانەی ئاستی رۆشــنبیرییان کــزە، ئــەتوانین بڵــێین زیــاتر لایــەنی ئــاینی لەســەریان زاڵــە. بــەلاّم لای چــینی رۆشــنبیران ئــەم بۆچــوونە جیاوازە.

٢٢- ئیزدییەکان تائێستا گوتاری یەکگرتووی هاوبەشیان نییە.

٢٣- ئێزدییــەکان خــاوەنی (جالیــەی ئێــزدیین) لــەولاّتانی دەرەوە.

٢٤- ئەنجومەنی رۆحانی ئێزدی وەك پێویست نەیتوانیووە رۆڵی خۆی ببینێ.

ب- راسپێری

١-پێویستە حکومەتی هەرێمی کوردستان گرنگی زۆر بدات بەپەرستگای (لالش)، وەك ناوچەیەکی مێژوویی و کلتوری و ئاینی و گەشتیاری و ئەتوانێ سوودی زۆری لێوەربگرێت.

٢-ناوچەی لالش بازاڕو جادەو پرۆژەی ئاوی چاکی بۆ دروست بکرێت، پێشانگای فۆلکلۆری و کلتوری و کتێبخانەو چێشتخانەو شوێنی حەوانەوەی بۆ بکرێتەوە، بەمجۆرەش دەرامەتێکی باش لەم جێگەیە بۆ حکومەت و بۆ ئێزدییەکان خۆیان بەدەست دێت.

٣-ناوچەی شەنگال و دەوروبەری لەڕووی ستراتیجیەوە وەك ئەوەی هێڵی بەیەك گەیشتنی شنگال و سوریایە یان حەلەبە. ڕێگەیەکی وشکانی بازرگانی گرنگیشەو ئەمان بەستێ بەوڵاتی سوریاو تورکیاوە، پێویستە گرنگی زۆری پێ بدرێت و هەوڵی گەڕانەوەی بۆسەر حکومەتی هەرێمی کوردستان بدرێت. هەروەها ناوچەی شەنگال بارانێکی زۆری هەیە، کە رێژەکەی سالانە (٤٠٠-٤٥٠)ملم و ئاوی ژێر زەوی

هەیە. کە ساڵانە بە (٣٤٠٠٠)م٣ مەزەندە ئەکرێ. کشتوکاڵو دانەوێڵەی زۆری وەك گەنمو جۆی هەیە، کەبەشی هەموو کوردستان ئەکات، بۆیە پێویستە زوو هەوڵی گەڕانەوەیان بدرێ، چونکە خاڵی بەهێزە بۆ ئاسایشی خۆراك بۆ کوردستانو وەك سەبەتەیەکی خۆراك وایە.

٤- ناوچەی ئیزدییەکان (شەنگالو شێخانو تەلکیفو باشیكو بەحزانی) خاوەنی بەروبوومی کشتوکاڵی باشن، میوەهاتو سەوزەهاتی زۆر هەیە لەم ناوچانە، کەئەکرێ بۆ پیشەی دەستیو کردنەوەی کارگەی خۆماڵی وەبەر بهێنرێ، بۆیە پێویستە حکومەت هەوڵی گەڕانەوەیان بدات.

٥-بۆ گەڕانەوەی ناوچە دابڕاوەکانی ئێزدیو بەهێزکردنی گیانی نەتەوەیی تیایاندا، ئەکرێ حکومەتی هەرێم پێشتر پەل بهاوێژێتە ئەو ناوچانەو زیاتر کاری خزمەتگوزاری پێشکەش بکاتو کێشە هەنوکەییەکانیان بۆچارەسەر بکات.

٦- پێویستە حکومەت زیاتر گرنگی بدات بەناوچەی ئێزدینشینو رێز لە تایبەتمەندی ئایینییان بگرێو توانا مرۆییەکان وەگەڕ بخاتو بەکاریان بهێنێ بۆخزمەتی کوردو ئێزدیەکان خۆیانو رۆڵی زیاتریان پێبدات لەحکومەتدا.

٧- پێویستە سود لە (جالییە)ی ئێزدی وەربگیرێ بۆ بەرژەوەندی کورد لەهەندەران.

٨- لەبەر ئەوەی لەڕووی ژمارەی دانیشتوان و هێزی مرۆیی و لەڕووی روبەریشەوە گرنگی بۆکوردستان هەیەو خاڵی بەهێز ئەدات بەجیۆپۆلەتیکی کوردستان، پێویستە بەزوترین کات ناوچەکانیان بگەڕێتەوە سەر کوردستان.

٩-ئەمەو جگە لەوەی بەوەش ئاشنان، کە (وەقفی) دینییان هەیەو بەڕێوەبەرایەتی کاروباری ئێزدییان لەناو وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئایینی هەیە، بەڵام تائێستا کاری بۆ ئێزدییەکان نەکردووەو بودجەو دەسەڵاتی دیاری نەکراوە، پێویستە ئەم بەڕێوەبەرایەتیە دەستکراوەتر بێت.

١٠-پێویستە بەرێوەبەرایەتی کاروباری ئێزیدییان لەناو وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئایینی دەستکراوەتربێ و زیاتر خزمەت بەیەزیدییەکان بکات.

١١- پەروەردەی ئیزدییایەتی لەناوەندی و دواناوەندییەکان بخوێنرێ و پێویستە بەزووترین کات کاری بۆبکرێت.

١٢-یاسای باری کەسێتی بە زووترین کات رێکبخرێت و لەپەرلەمان پەسەندبکرێت، چونکە پێداویستی ژیانی رۆژانەی خەڵکە.

١٣-تێڕوانینی ئەوان بۆ حکومەت لەوەدا خۆی ئەبینێتەوە، کە ئەڵێن ئێزدییەکان بەشێکی هەرە گرنگن

لەپێکهاتەی کوردستان، خەڵکی کوردستان لەئاینی جیاجیا یان نەتەوەی جیاجیا پێکهاتووە. ئەو خەڵکە هەمووی خەڵکی کوردستانە بەبێ جیاوازی. ئەرکی حکومەتە کەجیاوازی نەکات لەنێوان ئەو پێکهاتانەدا. حکومەتیش بۆ خزمەتی خەڵکی کوردستان دروست بووە، لەم روانگەیەوە ئەبێت ئێزیدییەکان زیاتر خزمەت بکرێن و بەقەدەر قەبارەو توانای خۆیان رۆڵیان پێبدرێت.

١٤- هەندێك لەئێزدییەکان باس لەوە ئەکە کەئەو بەشەی لەدوای (١٩٩١) ئازاد بوو، کەمتەرخەمی نەکراوە بەرامبەری لەڕووی خزمەتگوزارییەوە، بەڵام ئەو بەشەی لە (٢٠٠٣) ئازاد بوو، هیچی بۆنەکراوە بەراوورد بەناوچەکانی هاوشێوەی. ئەتوانین بڵێین لە توانای حکومەتە شتی زیاتریان بۆبکات. وەك (خانەقین و کەرکوك).

١٥- دەربارەی پۆستەکانی ناو حکومەت، ئێزدییەکان ئەڵێن (خەڵکی چالاکیان هەیە، خەڵکی رابردوو پاکیان هەیە، خەڵکی خاوەن هەڵوێست و پێشمەرگەیان هەیە) بەڵام سوودیان لێ وەرنەگیراوە، ئەمەش ئەگەڕێتەوە بۆ بارودۆخی ناوخۆی حیزبەکان لەڕووی مەحسوبیەتەوە، ئەکرێت زیاتر توانای تاکی ئێزیدی وەبەرهێنرێت.

سەرچاوەکان

١- سەرچاوەکان بەزمانی عەرەبی:

١- أحمد شوكات: الشبك الكرد المنسيون،ط١، مطبعة وزارة الثقافة السليمانية، (٢٠٠٤)

٢- آزاد سعيد شمو: اليزيدية من خلال نصوصها المقدسة، المكتب الاسلامي، ط١، (٢٠٠١).

٣- عزالدين سليم باقسرى: مەرگەهـ الايزدية (الاصل، التسمية، المفاهيم الطقوس، المراسيم والنصوص الدينية، الطبعة الاولى، مطبعة خەبات، من منشورات مركز لالش الثقافي والاجتماعي، دهوك، سلسلة (١)، (٢٠٠٣).

٤- شرف خان البدليسي: شرفنامة في تاريخ الدول والامارات الكردية، الجزء الأول، ترجمة الى العربية: محمد علي عوني، راجعه وقدم له: يحيى الخشاب، الطبعة الاولى، ١٩٥٨ -الجزء الاول

٥- شرف خان البدليسى: شرفنامة في تاريخ الدول والامارات الكردية، الجزء الأول، ترجمة الى العربية: مەلا جميل رۆژ بەيانى، مطبعة النجاح، بغداد، ١٩٥٣

٦- توفيق وهبي: اليزيدية بقايا الميثرانية (في الحضرو كردستان العراق)، ترجمة عن الانكليزية: شوكت ملا اسماعيل حسن، سلسلة مطبوعات جلدية السليمانية، سلسلة (٢٦)، المشرف على مشروع ومطبوعات البلدية، پێشرەو ئەحمەد السليمانية، (٢٠٠٤).

٧- د. جزا توفيق طالب: المقومات الجيوبولتيكية للأمن القومي في أقليم كردستان،ط١، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، (٢٠٠٥)

٨- جون س. گيست: الحياة بين الكرد.. تأريخ الأيزديين، ترجمة: عماد جميل مزوري الطبعة الاولى، مطبعة وزارة التربية، دار سپيريز للطباعة والنشر، اربيل، (٢٠٠٥)

٩-رشيد الخيون: الأديان والمذاهب بالعراق، الطبعة الاولى، منشورات لسان الصدق، (٢٠٠٠م).

١٠- زهير كاظم عبود: الايزيدية حقائق وخفايا واساطير، أشرف على الطباعة: خيرى شنگالى، مطبعة قنديل، السليمانية، (٢٠٠٣).

١١- زهير كاظم عبود: عدي بن مسافر مجدد الديانة الأيزيدية: الطبعة الاولى، المؤسسة العربية للدراسات والنشر- بيروت، (٢٠٠٥)

١٢- زهير كاظم عبود: لمحات عن اليزيدية، مطبعة، المانى - الناشر مكتبة النهضة، بغداد ،١٩٩٥

١٣- شمو قاسم دناني: مشاهير من الكرد الايزيديين، الطبعة الاولى، مطبعة خبات، كردستان/ دهوك، السنة (٢٠٠٥)

١٤- عدنان زيان فرحان: الكرد الايزديون في اقليم كردستان، ط١، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية- السليمانية، (٢٠٠٤).

١٥- فيلسيان نالي: موجز تأريخ الاديان، ترجمة عن الفرنسية، حافظ الجمالي، الطبعة الاولى، دار طلاس للدراسات والترجمة والنشر، دمشق اوتوستراد المزة، سنة (١٩٩١).

١٦- د. كاظم حبيب: الأيزيدية ديانة قديمة تقاوم شوائب الزمن، الطبعة الاولى، مطبعة وزارة التربية، دار ئاراس للطباعة والنشر، السلسلة الثقافية، أربيل، سنة (٢٠٠٣).

١٧- دكتور موسى مصطفى الهسنياني- سنجار في (٥٢١-٦٦٠هـ/ ١١٢٧-١٢٦١م) مطبعة وزارة التربية- أربيل- (٢٠٠٥).

١٨- يوسف ملك: كردستان بلاد الاكراد، الطبعة الثانية، من منشورات مكتب الفكر والتوعية في الاتحاد الوطني الكردستاني، السليمانية، (٢٠٠٥).

ب- سەرچاوەكان بەزمانی كوردی:

١٩-- قادر ئەحمەدی : كوردو مێژوو، چاپی یەكەم، چاپخانەو ئۆفسێتی قانع- سلێمانی، (٢٠٠٥)

٢٠- پۆڵیك نووسەر، چەند لاپەڕەیەك لەمێژووی (یەكێتی نیشتمانی كوردستان)، سلێمانی، (٢٠٠٢) .

٢١- جەزا تۆفیق تالیب: بایەخی جیۆپۆلەتیكی دانیشتوانی هەرێمی كوردستانی عێراق، چاپی یەكەم، بڵاوكراوەكانی سەنتەری لێكۆڵینەوەی ستراتیجیی كوردستان، سلێمانی، ساڵی (١٩٩٩) .

٢٢- خدری سلێمانو سەعدوڵلا شێخانی: شێخانو شێخان بەگی، چاپی یەكەم، چاپخانەی فنون، بغداد، (١٩٨٨).

٢٣- ساڵح قەفتان: مێژووی گەلی كورد لەكۆنەوە تائەمڕۆ، چاپی دووەم، چاپخانەو ئۆفسێتی شڤان، سلێمانی، (٢٠٠٤) .

٢٤- سەربەست حسێن: ئێزدییەكان لەمێژووی نەتەوەكەیاندا، چاپی دووەم، بڵاوكراوەكانی مەكتەبی بیرو هۆشیاری ـ سلێمانی، (٢٠٠٢)

٢٥- سەعید خودیدا عەلو- قادر حەسەن عیدۆ: مەحمودی ئێزدی، چەند تیرۆژكەك لە دۆر ژیانو خەباتا وی: چاپی یەكەم: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر: ساڵی (٢٠٠٤) .

٢٦- عەلی كەندی: ساڵنامەی كوردستان (٢٠٠٦- ی زاینی)، چاپی سێیەم، هەولێر، (٢٠٠٦

٢٧- ئەنستانس ماری كەرمەلی: كتێبە ئێزیدییەكان (جیلوەو مەسحەفەڕەش)و بیبلۆگرافیای ئێزدییایەتی، وەرگێڕانی

لەفەرەنسـيەوە: نـەجاتى عەبدوڵڵا،چـاپخانەی شـڤان، لەبڵاوكراوەكانی بنكەی ژین، سلێمانی (٢٠٠٦)

٢٨- محەمـەد ئـەمین زەكـی: خولاصـەیەكی تـاریخی كـوردو كوردستان: چاپی دووەم، چاپخانەو ئۆفسێتی شڤان، سلێمانی، (٢٠٠٤).

٢٩- یاسـین سـابیر سـاڵح: ئینسـایكۆپیدیای گشـتی، چـاپی یەكـەم، دەزگـای چـاپ و پەخشـی سـەردەم كوردسـتان/ سـلێمانی، ساڵی ٢٠٠٥.

گۆڤارو رۆژنامەكان

٣٠- گۆڤاری لالش، بنكەی (لالش)ی رۆشنبیریو كۆمەڵایەتی، چاپخانەی رۆشنبیری هەولێر ،(١٩٩٣)، ژمارە (١)

٣١- گۆڤاری لالش، بنكەی (لالش)ی رۆشنبیریو كۆمەڵایەتی، چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر (١٩٩٤)، ژمارە (٢-٣)

٣٢- گۆڤاری لالش، بنكەی (لالش)ی رۆشنبیریو كۆمەڵایەتی، چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، ژمارە (٤)

٣٣- گۆڤاری لالش، بنكەی (لالش)ی رۆشنبیریو كۆمەڵایەتی، چاپخانەی رۆشنبیری هەولێر (ئابی ١٩٩٥) ژمارە (٥)

٣٤ - گۆڤـاری لالـش، بنكـەی (لالـش)ی رۆشـنبیریو كۆمەڵایـەتی، چـاپخانەی رۆشـنبیری، هـەولێر، (ئـازاری ١٩٩٦)، ژمارە (٦)

٣٥- گۆڤاری لالش، بنکەی (لالش)ی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی، چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، (ئازاری ١٩٩٧)، ژمارە(٧)

٣٦- گۆڤاری لالش، بنکەی (لالش)ی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی، چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، (ئابی ١٩٩٧)، ژمارە (٨)

٣٧- گۆڤاری لالش: بنکەی (لالش)ی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی، چاپخانەی خەبات، (شوباتی ١٩٩٨)، ژمارە (٩).

٣٨- گۆڤاری لالش، بنکەی (لالش)ی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی، چاپخانەی خەبات، کانونی دووەمی (١٩٩٩)، ژمارە (١٠)

٣٩- گۆڤاری لالش، بنکەی (لالش)ی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی، چاپخانەی خەبات، ئابی (١٩٩٩)، ژمارە (١١)

٤٠- گۆڤاری لالش، بنکەی (لالش)ی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی، چاپخانەی خەبات، کانونی دووەمی (٢٠٠٠)، ژمارە (١٢)

٤١- گۆڤاری لالش، بنکەی (لالش)ی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی، چاپخانەی خەبات، ئابی (٢٠٠٠)، ژمارە (١٣)

٤٢- گۆڤاری لالش، بنکەی (لالش)ی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی، چاپخانەی هەوار، کانونی یەکەمی (٢٠٠٠)، ژمارە (١٤)

٤٣- گۆڤاری لالش: بنکەی (لالش)ی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی:دهۆك: چاپخانەی خەبات، نیسانی (٢٠٠١)، ژمارە(١٥)

٤٤- گۆڤاری لالش: بنکەی (لالش)ی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی، دهۆك، چاپخانەی خەبات، ئابی (٢٠٠١)، ژمارە (١٦)

٤٥- گۆڤاری لالش، بنكەی (لالش)ی رۆشنبیریو كۆمەلایەتی، چاپخانەی خەبات، كانوونی دووەمی (٢٠٠٢)، ژمارە (١٧)

٤٦- گۆڤاری لالش، بنكەی (لالش)ی رۆشنبیریو كۆمەلایەتی، چاپخانەی خەبات، ئەیلول (٢٠٠٢)، ژمارە (١٨-١٩)

٤٧- گۆڤاری لالش، بنكەی (لالش)ی رۆشنبیریو كۆمەلایەتی، چاپخانەی خەبات، كانونی یەكەم (٢٠٠٣)، ژمارە (٢٠)

٤٨- گۆڤاری لالش، بنكەی (لالش)ی رۆشنبیریو كۆمەلایەتی، چـاپكردنی- (سـەنتەری ئـەپلێ)، دهـۆك، نیسـانی (٢٠٠٥)، ژمارە(٢٢)

٤٩- گۆڤاری لالش، بنكەی (لالش)ی رۆشنبیریو كۆمەلایەتی، چاپكردنی- (سەنتەری ئەپلێ): دهۆك: تشرینی دووەمی (٢٠٠٥)، ژمارە (٢٣)

٥٠- گۆڤاری لالش، بنكەی (لالش)ی رۆشنبیریو كۆمەلایەتی، چاپكردنی-(سەنتەری ئەپلێ، نیسانی (٢٠٠٧)، ژمارە (٢٦)

٥١- گۆڤـاری قـەباغ، بنكـەی لالـش قایـێ شـاریا، شاریا،چاپخانەی هاوار،: تیرمە (٢٠٠٧)، ژمارە (٢)

٥٢- چرایێ لالش، بنكەی لالشی رۆشنبیریو كۆمەلایەتی لقی شێخان، چاپخانەی هەوار، شێخان، نیسانی ٢٠٠٧، ژمارە (٤)

٥٣- دیوان لالش، بنكەی لالش لقی شنگالێ: چاپخانەی هاوار، شنگالێ، حوزەیرانی ٢٠٠٧، ژمارە (١١)

٥٤- زمزم لالش: بنكەی لالش خەتاریێ: خەتاریێ، چاپخانەی هاوار، تەموزی (٢٠٠٧)، ژمارە (٣،٢)

٥٥- گەلێی لالش، بنكەی لالش تایێ خانكیێ، چاپخانەی هاوار، خانكیێ، شوباتی (٢٠٠٧): ژمارە (٢)

٥٦- سلاڤگەها لالش: بنكەی لالش تایێ باعەدریێ: باعەدریێ، چاپخانەی هاوار: حوزەیرانی (٢٠٠٧): ژمارە (٢)

٥٧- نور لالش، بنكەی لالش لقی بەرزان، چاپخانەی هاوار، بەحزانێ، حوزەیرانی (٢٠٠٧)، ژمارە (٢٢).

٥٨- سالْنامەی حكومەتی هەرێمی كوردستان، چالاكی و پرۆژەكانی سالْی (٢٠٠١)، چاپی یەكەم، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، (٢٠٠٢)

٥٩- سالْنامەی حكومەتی هەرێمی كوردستان، چالاكی و پرۆژەكانی سالْی (٢٠٠٣)، چاپی یەكەم، چاپخانەی تیشك، كوردستان، سلێمانی، (٢٠٠٤)

گۆڤارەكان بەزمانی عەرەبی

٦٠- زهرة نيسان، دار (زهرة نيسان) لصحافة والنشر، حوزيران ٢٠٠٧، العدد (٣٥)

٦١- الافندي، مجلة كاريكاتيرية جارة، مؤسسة هوال للأعلام والصحافة، كركوك: كانون الاول (٢٠٠٥): العدد(١) ص(١٦) الصراحة راحة، صنيف الصحفة، (خيري شنگالي)

رۆژنامەکان بە زمانی عەرەبی:

٦٢- **ولات، تصدر عن شبكة ولات لمنظمات المجتمع المدني، السنة الاولى، الاثنين (١٥) كانون الثاني (٢٠٠٧): العدد (٢)، الصحفة (٥) رؤية وأفكار: رسالة الى رئيس برلمان كردستان.**

ماڵپەڕەکان:

٦٣- www.lalishduhok.net -**موقع يصدر باشراف الهيئة العليا لمركز لالش في دهوك**

٦٤- www.sulayyil.com

٦٥- www.barzani.net **صحيفة الكترونية يومية مستقلة**

٦٦- www.khanesor.com

٦٧- **منبر خانة صور حر**

٦٨ **-دەستنوس:**

زنجیرە لێکچەرەکانی مامۆستا کەیوان ئازاد ئەنوەر لەزانکۆی سلێمانی، کۆلیژی زانستی سیاسی، بۆ قۆناغی سێیەم دەربارەی مێژووی سیستەمی سیاسی ئاینی و مێژووی بیری سیاسی ئیسلام.

چاوپێکەوتنەکان

چاوپێکەوتنە لەگەڵ چین و توێژە جیا جیاکان

ئەو کەسانەی چاوپێکەوتنم لەگەڵ کردوون	ڕۆژو شوێنی چاوپێکەوتن	
	ڕۆژ	شوێن
٦٩-خــەیری هەرســین خلف ناسراو بە خەیری شــنگاڵی بەڕێوەبــەری گشتی کاروباری ئێزدییان لەوەزارەتی ئەوقاف	٢٠٠٧/٨/١٠	سلێمانی- ئوتێل ئاشتی
٧٠ -جــەمیل خــدر عەبــدال/ وەزیــری خانەنشین.	٢٠٠٧/٨/١١	دهۆك- موتێل شام
٧١ -ســەعید ســلۆ/ بەرپرســی کۆمیتــەی ڕۆشنبیری بنکەی لالش	٢٠٠٧/٨/١١	دهۆك، بنکەی لالش
٧٢-شـێخ عـەلۆ شـێخ خەڵــەف/ بەرپرســی	٢٠٠٧/٨/١١	دهۆك، بنکەی لالش

کۆمەڵایەتی بنکەی لالش.		
٧٣-خدر دوملی/ ڕۆژنامەنووس/ شاریا	٢٠٠٧/٨/١٢	دهۆك، موتیل شام
٧٤-خلف هەفند/ شنگاڵی/بەرپرسی پێشمەرگەی ئەیلول لەلقی (١٧)پ.د.ك	٢٠٠٧/٨/١٢	دهۆك، موتیل شام
٧٥- عەدنان زیان فەرحان/ مامۆستای زانکۆ	٢٠٠٧/٨/١٣	شێخان
٧٦- بابی شێخ/ زەعیمی ڕۆحانی ئێزدییان	٢٠٠٧/٨/١٣	شێخان/ ماڵی بابێ شێخ
٧٧- بۆتان محسین ساڵح/ قایمقامی شێخان	٢٠٠٧/٨/١٣	شێخان/دیوانی قایمقامیەت
٧٨- میر تەحسین بەگ/ میری ئێزدییان	٢٠٠٧/٨/١٣	شێخان/ماڵی میر تەحسین

٧٩- نايف سەعيد/ بەرپرسی مەڵبەندی (٣٤) شێخان (ی.ن.ك)	٢٠٠٧/٨/١٣	شێخان/ پەرستگای لالش
٨٠-فەقێ بەگيزم برای فەقێ شمۆ/ متبخ چی پەرستگای لالش	٢٠٠٧/٨/١٣	پەرستگای لالش/ شێخان
٨١-د. جەزا تۆفيق تالب/ پسپۆڕی جيۆپۆلەتيك و ئاسايشی نەتەوەيی- زانكۆی سلێمانی	/١٢/١٢ ٢٠٠٧	زانكۆی سلێمانی
٨٢-سەگڤان مراد جندی/ سكرتێری بەڕێز مام جەلال -بەكەلۆريۆس ئادابی ئينگليزی	/١٢/٣٠ ٢٠٠٧	بە ئيمەيڵ
٨٣-عادل ناصر/ وەزيری خانەنشين	٢٠٠٨/٢/٧	سلێمانی/دوكان/بە ئيمەيڵ

پاشکۆکان

پاشکۆی ژمارە (١)

نووسراوی ژمارە (٤٦٩) لە (١٩٦٢/٢/٢٧) بۆ دادوەری سەربازی گشتی، دەربارەی گرتنی خەڵك لەلایەن پارێزگاری شاری موسڵی ئەو سەردەمەوە. کەسەکان ئێزدیین، کە پەیوەندییان بەشۆڕش و حیزبێکی کوردییەوە هەبووە.

الجمهورية العراقية

متصرفية لواء الموصل

التحرير

الرقم ٤٦٩

التاريخ ١٩٦٢/٢/٢٧

سري للغاية ومستعجل

الى:- الحاكم العسكري العام

الموضوع/ حجز اشخاص

يقوم الاشخاص التالية اسماؤهم من المنتمين الى الحزب البارتي المنحل باتصالات

مريبة مع الجهة السورية ويقومون بمساعدة المتمردين بالمال والسلاح وبث الفتنة والبلبلة بين المواطنين، يرجى الايعاز بحجزهم في نقرة السلمان الى ان ينجلي الموقف لدفع خطرهم وخطر دعاياتهم واعمالهم التي ترتكز على تحطيم البلد وانقسامه.

وهؤلاء هم:

١- بوزى احمد علي -قرية ماسكەكان مبعداً وعاد والآن يتصل بالمتمردين كل من ملا حمدي وملا مجيد. [ملا حمدي عبدالمجيد].

٢- ابراهيم رشو- قرية كلهي

٣- علي محمد- قرية كلهي

٤- يوسف تمر- قرية كربير.

عبداللطيف الدراجي

متصرف لواء الموصل

صورة منه الى:

مديرية شرطة لواء الموصل- يرجى الايعاز بالقاء القبض عليهم وجلبهم الى الموصل بانتظار ما سيتقرر من الحاكم العسكري العام بشأنهم.

پاشکۆی ژمارە (٢)

نووسراوێکی بایەزیدی ئەمەوی، کە دامەزرێنەری بزووتنەوەی عەرەبی بەنی ئەمەوییە، کە لەبەرواری (١٩٦٧/١١/٧) ناردویێتی بۆ هەردوو سەرۆك (جەمال عەبدولناسر) سەرۆکی مسرو (عەبدوسەلام محەمەد عارف) سەرۆکی عێراق، کەداوای هاوکاری‌و یارمەتی ئەکات.

بسم الله الرحمن الرحيم

بايزيد الامـــوي
تلفون المكتب ٨٣٦٧٢
من امـراء بني امـيـة اليـزيدية
تلفون المسكن ٨٧٢٣٦
بغـــداد في ١٨/ ١٠/ ٩٦٤
باب الشرقي- بغداد

السيد رئيس الجمهورية المحترم
بواسطة السيد وزير الداخلية المحترم

الموضوع- دعم الدعوة العربية في بني امية اليزيدية

كانت قبائل بني امية اليزيدية معروفة بالطائفة اليزيدية وبلغ الجهل في هذا القوم حتى كادت تفقد صفتها العربية. وقمت بالدعوة العربية في هذه القبائل المنعزلة (الضالة عروبتها) وعدت لها اسم اجدادها الامويين الذين اضافوا الاندلس اقليماً لوطننا العربي الكبير. وقمت بجمع المتطوعين الامويين سنة ١٩٥٦ لمآزرة اخواننا المصريين يوم الاعتداء الثلاثي الاثيم على قناة السويس ولم تسمح لنا السلطات آنذاك. وفتحت مكتبة للحركة العربية في بغداد وحققنا الانجازات الآتية:

١) اعادة ثلاثة قبائل يزيدية الى اصلها العربي العريق وهم:-
أ- قبيلة الهسكان- ورئيسها الشيخ خلف الناصر.
ب- قبيلة القيران. ورئيسها الشيخ اسماعيل الخضر.
ج- قبيلة بني خالد- ورئيسها سمير آغا رشو قولو واخوتي وبعض المثقفين.

٢) ابراز كيان عروبة بني امية. وتعريف اصلهم العربي العريق. والوعي القومي في قبائلنا الممتدة من شمال الموصل الى مدينة حلب في الأقليم الشمالي.

٣) احباط محاولة ضم عشائر بني امية الى جهة معينة (غير عربية) وغلق مكاتب الدعاية التي كانت تعمل ضد القومية العربية في قضائي الشيخان والسنجار.

٤) قدمنا المقاتلين الامويين لمآزرة جيشنا الباسل في تطهير الشمال واعطينا الضحايا وكبدناهم اضعافها. وقضينا على كل نشاط معادي للقومية العربية عبر مناطق بني امية التي تدمج شمال العراقي بالاقليم الشمالي ودعوتنا العربية تعمل على عقيدة ومبدأ لتكون مجتمع عربي مؤمن بالحرية والاشتراكية والوحدة. وتهيئة عشائر بني امية للواجبات القومية وتصفية الاستعمار ودعم الجيوش العربية لمحو اسرائل من الخارطة العربية يوم الحساب. وجعل قبائل بني امية قوة عربية في شمال الوطن رمزاً للوحدة الاولى وفرساناً للوحدة الكبرى.

وخلال الثورات التحررية الثلاث احرزنا نجاحاً وتقدماً مما يبشران ببلوغ الاهداف القومية في تلك المناطق وفي ذلك الوسط الاجتماعي المتخلف.

وغدت مسؤولياتنا القومية ملزمة في بني امية بعد تحقيق عروبة ثلاثة قبائل منها.

ولما كانت مهمة التوعية والتوجيه ترتبط ارتباطاً وثيقاً بمستقبل الوطن واجيالنا العربية الصاعدة. الأمر الذي يستوجب اهتمام المسؤولين اليها ومعاونة القائمين بتوعية مائتي الف مواطن اموي (ضالة عروبتها) والعودة بهم الى قوميتهم واصلهم العربي العريق.

وتفضلوا بقبول فائق الشكر والاحترام

بايزيد الأموي
مؤسس الحركة العربية في بني امية

پاشکۆی ژماره (٣)

نووسراوێکی بایەزیدی ئەمەوی، کە دامەزرێنەی بزووتنەوەی عەرەبی بەنی ئەمەوییە، لە (١٩٦٤/١٠/١٨) ناردویێتی بۆ سەرۆک کۆماری عێراق لەڕێی وەزیری ناوخۆی ئەو سەردەمە

بسم الله الرحمن الرحيم

بايزيد الامـــوي
تلفون المكتب ٨٣٦٧٢
من امـراء بنيَ امـيـة اليـزيدية
تلفون المسكن ٨٧٢٣٦
بغـــداد في ١٨/ ١٠/ ٩٦٤
باب الشرقي- بغداد

السيد رئيس الجمهورية المحترم
بواسطة السيد وزير الداخلية المحترم

الموضوع- دعم الدعوة العربية في بني امية اليزيدية

كانت قبائل بني امية اليزيدية معروفة بالطائفة اليزيدية وبلغ الجهل في هذا القوم حتى كادت تفقد صفتها العربية. وقمت بالدعوة العربية في هذه القبائل المنعزلة (الضالة عروبتها) وعدت لها اسم اجدادها الامويين الذين اضافوا الاندلس اقليماً لوطننا العربي الكبير. وقمت بجمع المتطوعين الامويين سنة ١٩٥٦ لمآزرة اخواننا المصريين يوم الاعتداء الثلاثي الاثيم على قناة السويس ولم تسمح لنا السلطات آنذاك. وفتحت مكتبة للحركة العربية في بغداد وحققنا الانجازات الآتية:

١) اعادة ثلاثة قبائل يزيدية الى اصلها العربي العريق وهم:-
أ- قبيلة الهسكان- ورئيسها الشيخ خلف الناصر.
ب- قبيلة القيران. ورئيسها الشيخ اسماعيل الخضر.
جـ- قبيلة بني خالد- ورئيسها سمير آغا رشو قولو واخوتي وبعض المثقفين.

٢) ابراز كيان عروبة بني امية. وتعريف اصلهم العربي العريق. والوعي القومي في قبائلنا الممتدة من شمال الموصل الى مدينة حلب في الأقليم الشمالي.

٣) احباط محاولة ضم عشائر بني امية الى جهة معينة (غير عربية) وغلق مكاتب الدعاية التي كانت تعمل ضد القومية العربية في قضائي الشيخان والسنجار.

٤) قدمنا المقاتلين الامويين لمآزرة جيشنا الباسل في تطهير الشمال واعطينا الضحايا وكبدناهم اضعافها. وقضينا على كل نشاط معادي للقومية العربية عبر مناطق بني امية التي تدمج شمال العراقي بالاقليم الشمالي ودعوتنا العربية تعمل على عقيدة ومبدأ لتكون مجتمع عربي مؤمن بالحرية والاشتراكية والوحدة. وتهيئة عشائر بني امية للواجبات القومية وتصفية الاستعمار ودعم الجيوش العربية لمحو اسرائل من الخارطة العربية يوم الحساب، وجعل قبائل بني امية قوة عربية في شمال الوطن رمزاً للوحدة الاولى وفرساناً للوحدة الكبرى.

وخلال الثورات التحررية الثلاث احرزنا نجاحاً وتقدماً مما يبشران ببلوغ الاهداف القومية في تلك المناطق وفي ذلك الوسط الاجتماعي المتخلف.

وغدت مسؤولياتنا القومية ملزمة في بني امية بعد تحقيق عروبة ثلاثة قبائل منها. ولما كانت مهمة التوعية والتوجيه ترتبط ارتباطاً وثيقاً بمستقبل الوطن واجيالنا العربية الصاعدة. الأمر الذي يستوجب اهتمام المسؤولين اليها ومعاونة القائمين بتوعية مائتي الف مواطن اموي (ضالة عروبتها) والعودة بهم الى قوميتهم واصلهم العربي العريق.

وتفضلوا بقبول فائق الشكر والاحترام

بايزيد الأموي
مؤسس الحركة العربية في بني امية

پاشکۆی ژمارە (٤)

نووسراوی نهێنی ژمارە (س/٦) لە (١٩٦٦/١/٤) کە قایمقامی ئەوسای شێخان ناردویەتی بۆ پارێزگاری شاری موسڵ دەربارەی نەتەوەی ئێزدییەکان.

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية

سري

قائممقامية قضاء الشيخان

التحرير

العدد/س/٦

التاريخ ١٩٦٦/١/٤

الى- متصرفية لواء الموصل-التحرير

الموضوع/قومية اليزيدية

كتابكم المرقم س/٤٣٢٦ في ٦٥/١٢/٤ المعطوف على كتاب مديرية تسجيل الاحوال المدنية العامة الرقم س/٧١٩ في ٦٥١١/٢٩.

نعرض لمقامكم انه لدى قيامنا بالتحقيقات والاتصالات الشخصية مع بعض من رؤساء الطائفة اليزيدية التي تسكن منطقة قضائنا وخاصة (تحسين سعيد) رئيس الطائفة عامة واميرها (وبابا شيخ) المسؤول الديني للطائفة اليزيدية والاسترسال معهما في الموضوع تبين من اقوالهما ان منشأ هذه الطائفة هو في شمال العراق في المناطق الكردية وبذلك تعتبر قومية افرادها «القومية الكردية» سواء المقيمين حالياً في شمال العراق او من هاجر من العراق الى البلاد الاخرى وان شيوخ هذه الطائفة التي تنتشر مراقدهم في قرى متعددة من قضاء الشيخان وغيره كالشيخ شمس وعبدي رش وبير خوشابا وغيرهم يعتبرون من مشايخ الطائفة في العهود الماضية وان هجرة (الشيخ عادي) الذي هو: عدي بن مسافر الاموي من الشام الى العراق قبل مئات السنين واقامته في شمال العراق حيث المغار الحالي في (وادي لالش) ضمن منطقة هذا القضاء لم يُغير من حقيقة كون الطائفة اليزيدية ينتمي افرادها اصلاً الى القومية الكردية. وان ورع وتقوى وشخصية (الشيخ عادي) مكنته من الهيمنة على اتباع الطائفة وشيوخها المنوه عنهم آنفاً فاصبحوا يقتدون به ويقدسونه وانهم يعتبرون (عدي بن مسافر) من صحابة يزيد بن معاوية واتباعه حيث يعتبر الاخير ولي من اولياء الله تعالى وهذا ما تبين لنا من اتصالنا مع (بابا شيخ) بالذات ايضاً كما ان المسؤول الديني هذا اعلمنا بان اليزيديين الذين نشأوا في الخارج وخاصةً في الشام في العهد الاموي هم من اصل عربي.

هذا فيما يخص (قومية الطائفة) اما ما يخص الناحية الدينية فان للطائفة المذكورة لها طقوسها وتقاليدها الدينية الخاصة بها كما انهم ينقسمون الى عدة فرق كل لها عاداتها في السلوك الاجتماعي كعدم جواز زواج شخص الا من الفرقة التي ينتمي اليها.

هذا ما نعرضه للتفضل بالعلم رجاءً.

عبدالعزيز بدر العبد الجليل

قائممقام قضاء الشيخان

پاشکۆی ژماره (٥)

نووسراوێکی نهێنیو تایبەت ژماره (ق.س/٣٣) له (١٩٦٦/٥/٧)که بەڕێوەبەری ناحیەی شنگالْ لەو سەردەمەدا ناردوویەتی بۆ قایمقامی قەزای شنگالْو تیایدا باسی چالاکیو جولانەوەی ئێزدییەکان ئەکات.

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية

العدد/ق.س/٣٣

مديرية ناحية سنجار

التاريخ ٩٦٦/٥/٧

التحرير

سري وشخصي

قائممقام قضاء سنجار

الموضوع/تحركات اليزيدية

اعلمنا مأمور مركز شرطة السكينية بكتابه س/٧ في ٩٦٦/٥/٧ بأن قسماً م اهالي الحيال يزيدون على ثلاثون شخصاً أتو الى كلي چلو صحبت المدعو خديده هجله لمحافظة الكلي المذكور وان يعملو به ربايا ومواقع مهمة لأن الكلي بنظرهم مهم جداً وان المدعو اسماعيل احمد مطو ارسل خبر الى سيدو حمو مع المدعو قاسم خلف ولي من اهالي سموقة بان له مراسلة مع عجيل عبدالكريم في سوريا وان المذكور يريد مساعدتهم إما بالسلاح والتوسط لهم بالدخول الى سوريا وتوجد اقوال بأن ثلاثة من البارتيين موجودين في كاني كوركي فوق جبل جدالة وان المذكورين يسجلون اسماء الموالين الى الحكومة واسماء الغير موالين وقد ذهب المدعو مراد خلف ملحم مع جميع اتباعه من سكان السكينية سفلى الى قرية كولك التابعة للفقراء للتفضل بالعلم رجاء.

هشام الحديثي

مدير ناحية سنجار

صورة منه الى-

مأمور مركز السكينية

كتابكم المشار اليه اعلاه للعلم واعلامنا بكل ما يجد حول الموضوع رجاءً.

پاشکۆی ژماره (٦)

نووسراوی ژماره (٤٤٥١٦) له (٢٠٠١/٩/١٠) که لەبەڕێوەبەرایەتی شارەوانی پارێزگای موسڵ دەرچووە بۆ بەڕێوەبەری شارەوانی شنگاڵ نێردراوەو داوای پێدانی زەوی ئەکات بە (٣٧٥) کەس، کە عەرەبن.

بسم الله الرحمن الرحيم
جمهورية العراق

وزارة الداخلية
مديرية البلديات العامة
مديرية بلديات محافظة نينوى
القسم / الاملاك
العدد / ٤٤ د ٢٦
التاريخ / ٢٠٠١/٩/١٠

صانك موقفك ، فلا تهنه ، ولاتكثر في وعد لاتستطيع الوفاء به ، او وعيد لايجد ما يدعمه في قدرتك .
من وصايا الرئيس القائد صدام حسين
(حفظه الله ورعاه)

الى / مديريه بلديه سنجــــار
م / تخصيص قطع اراضي سكنيه

بناء على ما جاء بكتاب محافظه نينوى / شعبه المعلومات السكانيه ذي العدد ١٤٥٤ في ٢٠٠١/٨/٦ المتضمن قوائم باسمـــاء الاشخاص المرحلين من قضاء سنجار عام ١٩٧٥ من قبل لجنه التنسيق في حينه عدد ١٥ قائمه . (٣٧٥ عائله)
لاتخاذ ما يلزم حول استبعادهم من تخصيص الاراضي السكنيه واعلامنا لطفا .

المرفقات
١٥ قائمه

ر. المهندسين
راكــان محمد ازهــر
مدير بلديات محافظه نينــوى
/٢٠٠١/٩

نسخه الى /
محافظه نينوى / شعبه المعلومات السكانيه / كتابكم اعلاه للعلم مع التقدير .
الاملاك .
الاضباره / ٨
ندى

مديرية بلدية سنجار
العدد / ١٧٠٥
١/٥ /٩-٢٠٠١

پاشکۆی ژماره (٧)

نوسراوی ژماره (١١) لە٢٠٠٧/٤/٢٤ کەنوسراوێکە بەواژۆی (میر تەحسین بەگ) میری ئێزدییەکان سەرۆکی ئەنجومەنی بالاّی رۆحانی، کەئاراستەی سەرۆکی پەرلەمانی کردووە. نووسراوەکە چەند سەرنج و پێشنیارو داواکاریەکە لەسەر دەستووری هەرێمی کوردستان بۆ پەرلەمان.

المجلس الروحاني الايزيدي الاعلى
شيخان /٢٤/ ٤/ ٢٠٠٧
رقم / ١١

السيد رئيس المجلس الوطني لكوردستان – العراق ... المحترم
لجنة صياغة الدستور... المحترمة

تتركز المطاليب والايضاحات التي نقدمها هنا في الديباجة وبعض المواد والبنود الضرورية في سبيل ان تكون اكثر ملائمة للواقع .

الملاحظة الاولى :
في الديباجة رغم انها طويلة ودساتير العالم لم تفصل هكذا ديباجتها ، الا انه باختلاف الواقع في اقليم كوردستان كان لابد من ان تكون كذلك ، لذا أرتئينا وبسبب الضحايا الجسام للايزيدية ضمن مسيرة حركة التحرر الكوردية ، وبأعتبار اولى حملات التعريب وتغير الهوية القومية الكوردية بدأت بالايزيدية من قبل انظمة الحكم السابقة وخاصة النظام البعثي ، من الواجب الاشارة الى تلك الحملات و التي شملت الايزيدية في عام ١٩٧٥ وذلك من خلال الديباجة بعد كلمة حملات التهجير بأضافة العبارة ادناه (وحملات التهجير التي شملت قرى الكورد الايزيدية في عام ١٩٧٥ بتدمير اكثر من ١٥٨ قرية في قضاء زاخو وشنكال وشيخان وأسكان العرب في قراهم وجمعهم في مجمعات قسرية وتغير قومية الايزيدية الكوردية الى العربية) .

الملاحظة الثانية : لايخفى ان الايزيدية كورد والان يتشكل المجتمع الكوردي من المسلمين والايزيدية لذلك أرتأينا الاشارة انه اينما وردت كلمة القومية الكوردية ان تتبعها بين قوسين عبارة (مسلمين وايزيدية) .

الملاحظة الثالثة : اينما وردت كلمة القوميات تعقبها كلمة (الاديان) ، وذلك في سبيل ان لايحرم الايزيدية من حقوقهم في مسائل التمثيل والمناصب والمسؤوليات والمجالس المحلية والبلدية .

الملاحظة الرابعة : بسبب الاسم التاريخي الكوردي لقضاء (سنجار - شنكال) وفي سبيل الحفاظ على هذا التراث اللغوي كما ورد في الدستور نود الايضاح ان الاسم الصحيح تاريخيا ولغويا هو (شنكال) لذلك أينما تورد هذه الكلمة يكون بدل سنجار شنكال لأنها التسمية التاريخية والحقيقية الصحيحة للمدينة .

الملاحظة الخامسة : المادة ٦٥
بما ان معبد لالش المقدس يعد اقدم المعابد الموجودة في كوردستان وهو المعبد المقدس الرئيسي للايزيدية ينبغي ان تكون العبارة في هذه المادة كذلك (الجوامع والمساجد ومعبد لالش المقدس) .

الملاحظة السادسة : المادة ٨٠

حتى لايحرم الايزيدية من التمثيل العادل في المؤسسات الرسمية وخاصة البرلمان ، تكون العبارة في هذه المادة بالشكل التالي (التمثيل العادل للقوميات والاديان في تكوين البرلمان لأقليم كوردستان)

الملاحظة السابعة : المادة ١١١

مثلما تمت الاشارة الى المادة ٨٠ يكون في هذه المادة النص بهذا الشكل
(التمثيل العادل للقوميات والاديان في تشكيل مجلس وزراء اقليم كوردستان) .

الملاحظة الثامنة : المادة ١٤١

مجلس الشورى

تغير تسميته الى المجلس الاستشاري ومهتمه تقديم الاستشارات غير الملزمة وليس الطعن في القرارات والقوانين .

الملاحظة التاسعة : الباب الرابع المادة ١٤٦ رغم ان الايزيدية منتشرين في العديد من المناطق الا من حقهم الحفاظ على هيكيلتهم وادارتهم للمناطق التي يشكل الايزيدية الاكثرية فيها لذلك من الضروري ان يغير النص في هذه المادة الى (تكفل حكومة الاقليم في تشكيل المجالس المحلية والبلدية التمثيل العادل للقوميات والاديان) .

الملاحظة العاشرة :

في سيل تنفيذ هذه المطاليب وبغية ان تكون هناك جهة تشرف على رعاية شؤون الايزيدية في اقليم كوردستان وفي سبيل فصل الشؤون الدينية عن الادارية يرتأي الايزيدية ان تشكل مفوضية خاصة بالشؤون الايزيدية وفق الباب الخاص بتشكيل الهيئات ، خاصة انه من حقهم تشكيل هيئة اوقاف الايزيدية في بغداد وفق الدستور العراقي ، لذا من الواجب ان لايكون الجهة التي تتولى شؤون الايزيدية بأقل من مفوضية عليا في اقليم كوردستان ، وتتلخص مهامها وفقا للاسباب الموجبة التي تشكلت من اجلها بمايلي :

اولا : الاشراف على اعداد المنهاج الديني لتدريس الديانة الايزيدية في المدارس .

ثانيا : رعاية المعابد والمدارس الدينية للايزيدية .

ثالثا : الاشراف على مسائل الاوقاف والاحوال الشخصية .

رابعا : العمل على تثبيت الهوية القومية الكوردية للايزيديين وألغاء قرار تعريب الايزديين الذي جاء في احصاء عام ١٩٧٧ وما تبعه من مشاكل في المناطق الايزيدية التي تشكل عمقا استراتيجيا لأقليم كوردستان .

الملاحظة الحادية عشرة :

مثلما هناك هيئات ومفوضيات تختص بامور مهمة تخص شؤون الاقليم ، من الضروري تشكيل هيئة اخرى خاصة بالامن القومي الكوردي مستقلة غير مرتبطة بوزارة تحدد مهامها بقانون

الامير تحسين سعيد علي

امير الايزيدية في العراق والعالم

رئيس المجلس الروحاني الاعلى للايزيدية

نەخشەی کارگێڕی قەزای شنگاڵ

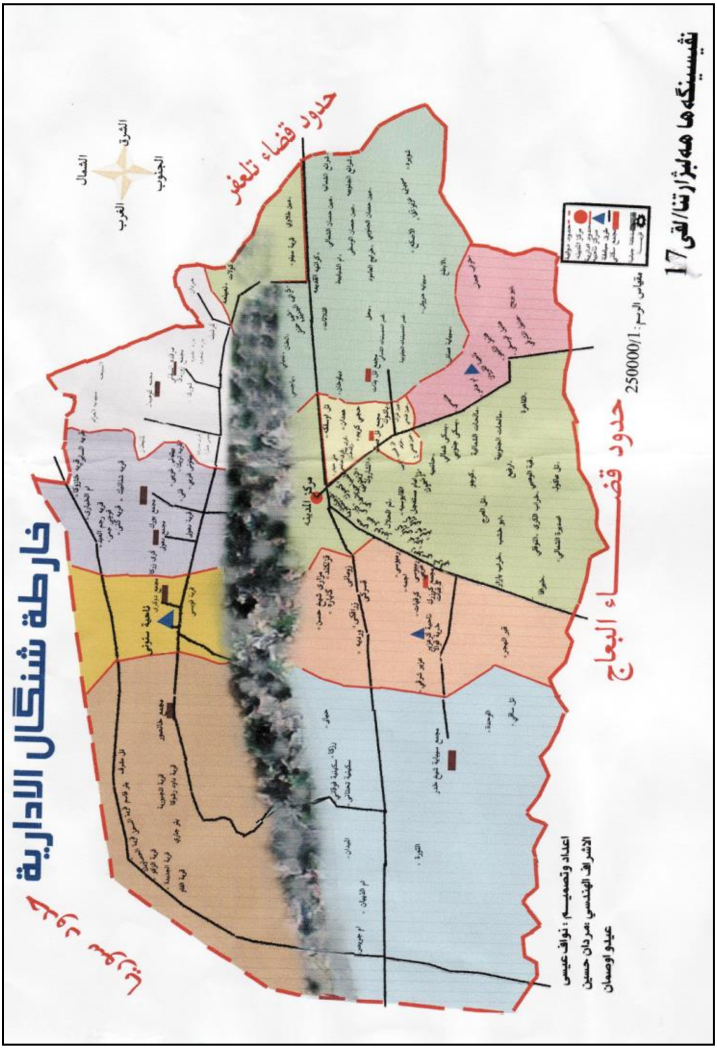

<u>**نەخشەی کارگێڕی قەزای شێخان**</u>

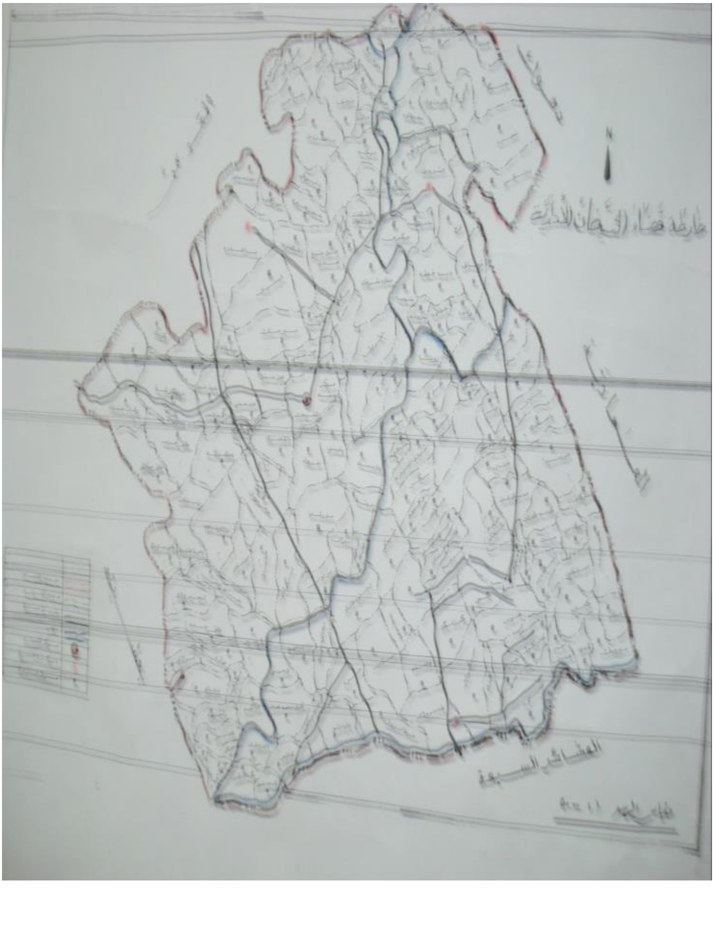

وێنەکان

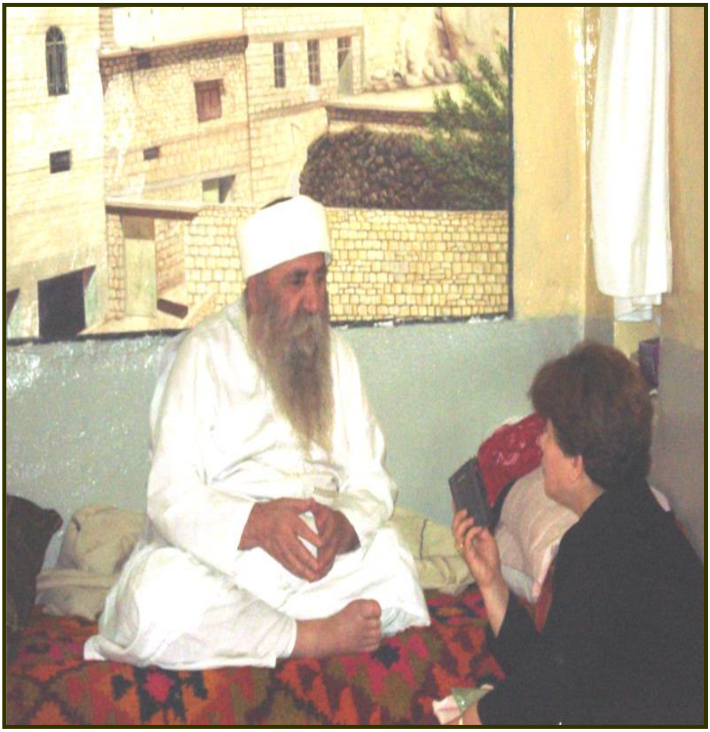

چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ سەرۆکی رۆحانی ئێزدییەکان

توێژەر لەگەڵ میر تەحسین بەگ

پەرستگای لالش

توێژەر لەبەردەم وێنەیەکی تابلۆی لالش دا

یەکێك لەسنجقەکان (تاوس مەلیك)

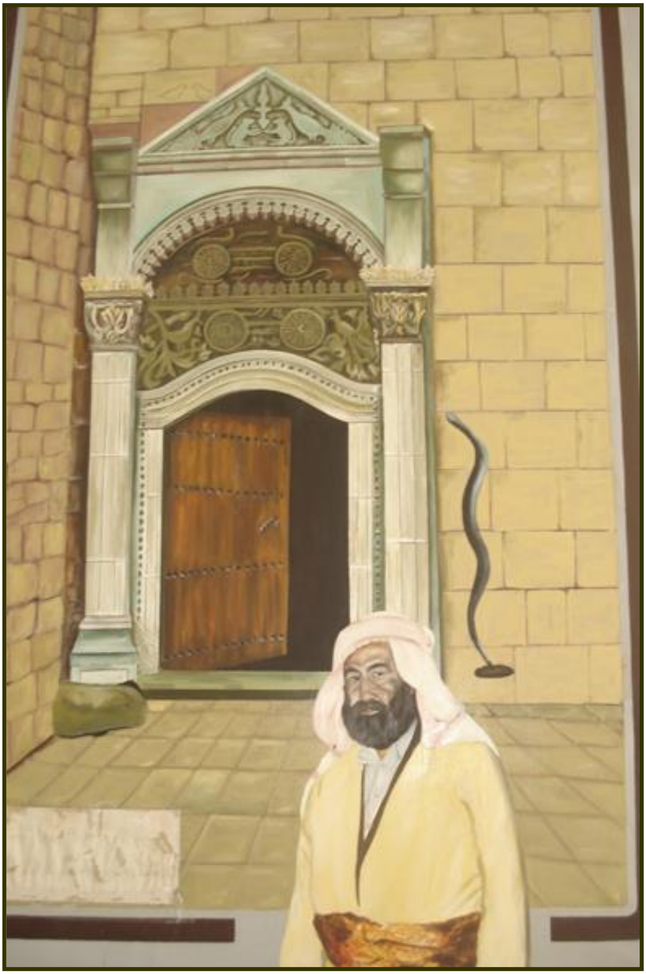

وێنەی تابلۆی دەرگای چونە ژوورەوە بۆ نەزەرگای
شێخ هادی

توێژەر لەگەڵ ژنێك لەناو پەرستگای لالش

توێژەر لەمەنزڵگای شێخ ئادی لەپەرستگای لالش

خشتەی ژمارە -١- [١]

ڕێژەی سەدی زیادبوونی ساڵانەی دانیشتوان لەعێراقدا بە پێی ئایین.

ماوه	موسڵمان	مــهسیح	ئێــزدی
١٩٥٧-١٩٤٧	٤,١	٣,٨	٧,٢
١٩٦٥-١٩٥٧	٣,٥	١,٧	٣,١
١٩٧٧-١٩٦٥	٣,٨	١,٦	٤,٤

() : البروفسيور الدكتور خليل أسماعيل محمد: البعد الديموگرافي للأزديين في العراق: سەرچاوەی پێشوو, ص(٣٦)

خشتەی ژمارە - ٢ -[١]

دابەشبوونی جوگرافی ئێزدییەکان لەعێراق (١٩٦٥-١٩٧٧)

پارێزگاکان	١٩٦٥	١٩٧٧
پارێزگاکانی هەرێمی کوردستانی عێراق	٩٨,٨	٩٨,٦
پارێزگای دهۆك	٦,١	٩,٥
پارێزگای نەینەوا	٩٢,٥	٨٧,٨
پارێزگاکانی تری هەرێم	٠,٢	١,٣
پارێزگای بەغداد	٠,٨	٠,٨
پارێزگاکانی تری ناوەڕاست	٠,٢	٠,٤
پارێزگاکانی تری خواروو	٠,٢	٠,٢
کۆی گشتی	١٠٠	١٠٠

---

(١) : البروفسيور الدكتور خليل أسماعيل محمد: البعد الديموغرافي للأزديين في العراق, سەرچاوەی پێشوو, ص(٣٨-٣٧)

خشتەی ژمارە -٣- (١)

دابەشبوونی جوگرافیـای ئێزدییـەکان لـەعێراق بـە پێی یەکـە ئیدارییەکان ساڵی ١٩٧٧.

یەکەی ئیداری	ژمـــــارەی ئێزدی	٪
ناحیەی شمال	٣٢١٣٣	٣١,٤
ناحیـــەی ناوەنـــدی قـــەزای شنگال	٢٨٠٠٧	٢٧,٤
ناحیەی ئەلقوش	١٣٠١٣	١٢,٧
ناحیەی سمیل	٩١٣٥	٨,٩
ناحیـــەی ناوەنـــدی قـــەزای شێخان	٨٨٣٣	٨,٦
ناحیەی بەعشیقە	٦٣٩٦	٦,٣
ناحیەی ناوەندی موسڵ	٨١٢	٠,٨
ناحیەی کەرادە	٤٠٠	٠,٤
ناحیەی ناوەندی قەزای دهۆك	١٨٦	٠,٢
ناحیـــەی ناوەنـــدی قـــەزای رەسافە	١٧٩	٠,٢

---

(١): البروفسيور الدكتور خليل أسماعيل محمد: البعد الديموگرافي للأزديين في العراق: سەرچاوەی پێشوو: ص(٣٨)

خشتەی ژمارە – ٤ – ( )

دابەشبوونی ئایینی دانیشتوانی پارێزگاکانی هەرێمو عێراق بەرێژەی سەدی

پارێزگا	موسڵمان			مەسیحی			ئێزدی			هی تر		
	١٩٥٧	١٩٦٥	١٩٧٧	١٩٥٧	١٩٦٥	١٩٧٧	١٩٥٧	١٩٦٥	١٩٧٧	١٩٥٧	١٩٦٥	١٩٧٧
دهۆك	٧٦,٥	٨١,٩	٩٨,٣	٢٠,١	١٣,٦	٦,٦	٣,١	٣,٤	٣,٨	٠,٣	١,١	٠,٣
نەینەوا	٧١,٩	٨٣,٩	٨٦,٦	١١,٨	٦,٨	٤,٩	١٦,١	٨,٣	٨,١	٠,٢	١	٠,٤
هەولێر	٩٧,٢	٩٧	٩٧,٩	٢,٦	٢,٤	١,٩	٠,٠٠٧	٠,٠١	٠,٠٠٤	٠,٢	٠,٦	٠,٢
سلێمانی	٩٩,٣	٩٨,٧	٩٩,٦	٠,٦	٠,٥	٠,١٨	٠,٠٠٧	٠,٠٠٨	٠,٠٠٤	٠,١	٠,٨	٠,٣
کەرکوك	٩٦,٥	٩٦,٧	٩٧,٣	٣,٣	٢,٩	٢,٣	٠,٠٠٥	٠,٠٣	٠,٠٦	٠,٢	٠,٤	٠,٤
هەرێمی کوردستان	٩٠,٥	٩١,٧	٩٣,٥	٥,٧	٤,٣	٣	٣,٥	٣,٢	٣,٢	٠,٣	٠,٨	٠,٣
عێراق	٩٥,٥	٩٥,٧	٩٦,٧	٣,٢	٢,٩	٢,١	٠,٨	٠,٨	٠,٨	٠,٥	٠,٦	٠,٤

( ) : د. جەزا تۆفیق تالب: بایەخی جیۆپۆلیتیکی دانیشتوانی هەرێمی کوردستانی عێراق: چاپی یەکەم: چاپخانەی دلێر: سلێمانی: ساڵی (١٩٩٩): ل(١٧٢)

خشتەی ژمارە- ٥ –

دابەشبوونی ئاینی دانیشتوانی پارێزگاکانی هەرێم و عێراق ١٩٧٧

پارێزگا	ئایین				
	موسڵمان	مەسیحی	ئێزدی	هی تر	سەرجەم
دهۆك	٢٢٢٦٧١	١٦٥٩٧	٩٨٥	٣٣٠	٢٥٠٢٨٣
نەینەوا	٩٥٣٣٩٨	٥٣٩٤٥	٨٩٧٠٢	٢٧٦٤	١٠٩٩٨٠٩
هەولێر	٥٢٩٨٧٨	١٠٧٢٢	٢٤	٤٦٢	٥٤١٠٨٦
سلێمانی	٦٨٦٩٤٢	١٢٥٣	٣٢	٨٩٢	٦٨٩١١٩
کەرکوك	٤٧٩٣٨١	١١٥٦١	٣١٥	١٣٥٨	٤٩٢٦١٥
هەرێمی کوردستان	٢٨٧٣٢٧٠	٩٤٠٧٨	١٠٠٦٨٤	٤٤٨٠	٢٠٧٢٩١٢
عێراق	١١٤٧٤٢٩٣	٢٥٣٤٧٨	١٠٢١٩١	٣٢٦٥٨	١١٨٦٢٦٢٠

سەرچاوە: جەزا تۆفیق تالیب: بایەخی جیۆپۆلەتیکی دانیشتوانی هەرێمی کوردستانی عێراق: چاپی یەکەم: بڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان: چاپخانەی دلێر: سلێمانی ١٩٩٩: ل(٢٣١)

خشتەی ژمارە (٦)

خشتەی وەرگرتن، کەرێکخراوی مافی مەدەنیەت لەکوردستان KCRO پێی هەڵساوە لەناوچەی ئێزدییەکان کە کەوتوونەتە ناو (ناوچە دابڕاوەکانەوە) بەمەستی زانینی رەوشی ئابووریو کۆمەڵایەتیو ژمارەیان، هەروەها دەنگدان لەسەر ئەوەی ئەگەڕێنەوە سەر هەرێمی کوردستان یان نا.

1 المواليد

2 الجنس
- ذكر
- انثى

3 السكن
- مدينه
- مجمع
- قرية

4 الحالة الاجتماعية
- متزوج
- اعزب
- ارمل

5 الديانه
- الاسلام
- المسيحيه
- الايزيديه

6 العمر
- اكبر من 50
- 40-50
- 30-40
- 18-30

7 الحاله العلميه
- بكالوريوس
- دبلوم
- اعدادية
- متوسطه
- ابتدائية
- امي

8 القوميه
- كرديه
- عربيه
- اشوريه
- كلدانيه
- سريانيه
- سورايا

9 المهنه
- موظف
- اعمال حره
- فلاح
- عاطل

10 هل دخلك الشهري يكفي لاعالة عائلتك ؟
- نعم
- كلا

س1	هل يذهب اولادك الى المدارس ؟ نعم ☐ كلا ☐ — وما هو المستوى العلمي للمدارس التي يدرسون فيها ؟ جيد ☐ متوسط ☐ غير جيد ☐
س2	ما هي اللغه التي تفضل ان يدرسها اولادك خلال تعليمهم في المدارس ؟ اللغة الكرديه ☐ اللغة العربية ☐ اللغة السريانيه ☐
س3	هل تشعر بتحسن الخدمات في منطقتك مقارنة بالمناطق الاخرى من العراق بعد سقوط النظام السابق؟ نعم ☐ كلا ☐ لا اعلم ☐
س 4	هل تعتقد ان التحاق المنطقه باقليم كردستان سيكون عاملا لتحسين الخدمات؟ نعم ☐ الى حد ما ☐ لا اعتقد ☐
س5	هل تشعر بالامان من الارهاب في محل اقامتك ؟ نعم ☐ كلا ☐
س6	من سيكون عاملا لتوفير الامن في المنطقه؟ الشرطه العراقيه ☐ شيوخ العشائر ☐ قوات البيشمركه ☐ الاسايش ☐
س7	هل ترى ان التحاق المنطقه باقليم كوردستان سيكون عامل استقرار؟ نعم ☐ كلا ☐ الى حد ما ☐
س8	هل ستشارك في استفتاء مستقبلي عن الماده 140؟ نعم ☐ لا اعلم ☐ كلا ☐ لم اقرربعد ☐
س9	ايهما تفضل لمنطقتك؟ الارتباط بالحكومه المركزيه ☐ الارتباط باقليم كوردستان ☐
س10	عند تعرضك لمشكلة ما في المنطقة ، من هي الجهة التي ستلجا اليها؟ الشرطه المحليه ☐ رجل الدين ☐ مقر احد الاحزاب ☐ شيخ العشيره ☐
س11	هل تؤيد تنفيذ ماده 140 في موعدها؟ ممكن بالتحاق ، نعم ☐ كلا ☐

بڵاوكراوەكانی مەكتەبی بیروهۆشیاری

یەكێتیی نیشتمانیی كوردستان

ساڵانی (٢٠٠٨ ــ ٢٠٠٩)

ژ	ناوی بڵاوكراوە	ناوی نوسەر	ساڵی دەرچوون
٢٥١	هەرێمی كوردستان و توركیا	مامۆستا جەعفەر	٢٠٠٨
٢٥٢	پارتی سۆسیال دیموكراتی سویدی	عوسمان حەمە رەشید گورون	٢٠٠٨
٢٥٣	جلال الطالباني رجل القرار	حوار مع الفضائية العراقية	٢٠٠٨
٢٥٤	لەكیبیە هاردییەوە بۆ گۆردن براون	سلێمان عەبدوڵلا یونس	٢٠٠٨
٢٥٥	دەسەڵاتی دادوەری	گۆران ئازاد حەمە گەمحان	٢٠٠٨
٢٥٦	جەنگی دەرونی	ئاراس فەریق زەینەڵ	٢٠٠٨
٢٥٧	كركوك بموجب احصاء عام ١٩٥٧	قسم البحوث واستطلاعات الرأي	٢٠٠٨
٢٥٨	مام جەلال جێگری سەرۆكی سۆسیالیست ئینتەرناسیۆنال (ی. ن. ك) ئەندامی هەمیشەیی	مەكتەبی بیروهۆشیاری	٢٠٠٨
٢٥٩	گۆڤاری نۆڤین ـ ١٣ ـ		٢٠٠٨
٢٦٠	پرۆژەی قانونی بەگژداچوونەوەی گەندەڵی	كاوسێن بابەكر	٢٠٠٨
٢٦١	دەروازەیەك بۆ پەیوەندییە نێودەوڵەتییەكان	د. ئەنوەر محەمەد فەرەج	٢٠٠٨
٢٦٢	كردستان والسياسة السوفيتية في	تأليف: فاضل رسول	٢٠٠٨

	الشرق الأوسط	ترجمة: غسان نعسان	
٢٦٣	ئاشنابوون بەسۆسیال دیموکراتی	کارزان کاوسێن	٢٠٠٨
٢٦٤	جیهانێکی دادپەروەر شیاوە	کارزان کاوسێن	٢٠٠٨
٢٦٥	لێپرسراوێتی و خۆشگوزەرانی هاوبەش	کارزان کاوسێن	٢٠٠٨
٢٦٦	پێ بەپێی مێژوو بەرەو بەهەشت	کاوسێن بابەکر	٢٠٠٨
٢٦٧	كردستان والحقوق القومية للتركمان	د. مكرم الطالباني	٢٠٠٨
٢٦٨	قەیرانەکانی دیموکراسی	نووسینی: رالف دارن دۆرف و. لەئەڵمانییەوە: ئیسماعیل حەمەئەمین	٢٠٠٨
٢٦٩	قضية إبادة الأرمن امام المحكمة أو قضية طلعت باشا	ترجمة: غسان نعسان مراجعة: ماموستا جعفر	٢٠٠٨
٢٧٠	ئیرلەندای باکوور	سلێمان عەبدوڵڵا یونس	٢٠٠٨
٢٧١	ناوچەکانی ململانێ لەنێوان کوردو حکومەتەکانی عیراقدا	هەورامان کەمال میرزا عەبدوڵڵا تاریق رەئوف محەمەد	٢٠٠٨
٢٧٢	نوروز عيد الأمجاد ومفخرة الأحفاد	د. احمد عبدالعزيز محمود	٢٠٠٨
٢٧٣	الكرد في تجارب الأمم وتعاقب الهمم	د. احمد عبدالعزيز محمود	٢٠٠٨
٢٧٤	نیچەو مەسیحیەت	و: لەفارسییەوە: مەسعود بابایی	٢٠٠٨
٢٧٥	مێژووی قەدەغەکردنی کتێب لەکتێبخانەی گشتیی کەرکوکدا	حەمەدیان	٢٠٠٨

٢٧٦	علميني يا كركوك كيف ابكيك	محمد شوان	٢٠٠٨
٢٧٧	چوار رۆژ لەكوردستانی ئازاددا	موکەرەم تاڵەبانی	٢٠٠٨
٢٧٨	مسألة إبادة الأرمن امام المحكمة ـ الطبعة الثانية	ترجمة: غسان نعسان مراجعة: ماموستا جعفر	٢٠٠٨
٢٧٩	پرۆژە یاساکانی بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵی	سمکۆ ئەسعەد ئەدهەم	٢٠٠٨
٢٨٠	یەکگرتووی ئیسلامی لەنێوان ئیسلامیبوونو نەتەوەیبووندا	بەختیار عبدالرحمن	٢٠٠٨
٢٨١	پیسبوونی بینینو کاریگەری لەسەر رەفتاری کۆمەڵایەتی	هەوراز محەمەد	٢٠٠٨
٢٨٢	شارەزوورو لوڕستانی باکوور	د. حسام الدين نەقشبەندی	٢٠٠٨
٢٨٣	خانی ـ شاعیرو بیرمەند، فەیلەسوفو سۆفی	پرۆفیسۆر. د. عیزەدین مستەفا رەسوڵ	٢٠٠٨
٢٨٤	زاراوەکانی کۆنفرانس	نەجاتی عەبدوڵلا	٢٠٠٩
٢٨٥	دەرکەوتنی رێکخراوی قاعیدە لەکوردستانی عیراقدا	یوسف گۆران	٢٠٠٩
٢٨٦	سیاسەتی شیعەکان دەرهەق بەکەرکوكو فیدراڵی	ئارام رەفعەت	٢٠٠٩
٢٨٧	مشكلة تقييد السلطة السياسية بالقانون	زانا رؤوف حمەکریم	٢٠٠٩
٢٨٨	یاسای پارێزگا رێکنەخراوەکان لەهەرێمێکدا	و. خەلیل عەبدوڵلا	٢٠٠٩
٢٨٩	سجالات عربية كردية	د. هەڵکەوت حکیم	٢٠٠٩

٢٩٠	ئیدارەی کوردی ئاستەنگو ئاسۆی گەشەکردن	مامۆستا جەعفەر	٢٠٠٩
٢٩١	سۆسیال دیموکراسی (مێژوو، تیۆری، رەخنە)	د. ئەکرەمی میهرداد	٢٠٠٩
٢٩٢	بیر ـ ئاوەز ـ زمان	فوئاد عەبدولڕەحمان	٢٠٠٩
٢٩٣	مدينة إله القمر	تألیف: تمارا . إم. غرین ت: عبدالرزاق محمود القيسي	٢٠٠٩
٢٩٤	ئەستێرەی سوور ـ بەشی یەکەم	بوار نورەدین	٢٠٠٩
٢٩٥	ئەستێرەی سوور ـ بەشی دووەم	بوار نورەدین	٢٠٠٩
٢٩٦	لەبارەی کوردو عیراقو چەند پرسێکی فکری و سیاسییەوە	نووسینی: شاکر نابولسی و: عەدالەت عەبدوڵڵا	٢٠٠٩
٢٩٧	هاریکاری نوێ	و: کارزان کاوسێن	٢٠٠٩
٢٩٨	کاریگەری مافە سروشتییەکان لەسەرهەڵدانی شۆڕشدا	سەمەد زەنگەنە	٢٠٠٩
٢٩٩	مێژووی بیری کوردی	مامۆستا جەعفەر	٢٠٠٩
٣٠٠	بایەخی جیۆپۆلۆتیکی نەوتی پارێزگای کەرکوك	تارق کاکە رەش	٢٠٠٩
٣٠١	گەشتنامەی ئەسفەهانی بۆ ناوچەی شنۆو ورمێ و رەواندوز	و. لەئەڵمانییەوە: ماکسیمیلیان بیتنەر پێشەکیو پێداچوونەوە: مامۆستا جەعفەر	٢٠٠٩
٣٠٢	کۆمەڵگەی مەدەنی مێژوویەکی رەخنەگرانە	کامیل محەمەد قەرەداغی کردوویەتی بە کوردی	٢٠٠٩

٣٠٣	بەرگریکردنمان لە قەڵای هەولێر ساڵی ١٩٩٠	عبدالرقیب یوسف هەینی قادر	٢٠٠٩
٣٠٤	تاڵەبانی و جۆرج واشنتۆنی عیراق	خەلیل عەبدوڵڵا	٢٠٠٩
٣٠٥	دە پرسیاری کۆمەڵناسی	ن. جوێل شارۆن و. هێمن شەریف	٢٠٠٩
٣٠٦	عیماد ئەحمەد- دوو گفتوگۆی رۆژنامەوانی	مەکتەبی بیروهۆشیاری	٢٠٠٩
٣٠٧	چەند لایەنێك لە مێژووی ناسیۆنالیزمی ئێرلەندی	و. کارزان کاوسێن	٢٠٠٩
٣٠٨	پەیوەندی نێوان دەسەڵاتی یاسادانان و جێبەجێکردن لە دەوڵەتی فیدراڵی	پێشەوا حمید عبدالله	٢٠٠٩
٣٠٩	الأتصال السياسي في الأحزاب الكوردية الإتحاد الوطني الكوردستاني نموذجاً	فؤاد علی احمد	٢٠٠٩
٣١٠	کەرکوك ئاوڕێك لەرابردوو، دیدێك بۆ ئاینده	تەحسین نامق	٢٠٠٩
٣١١	قەیرانی دیموکراسی	محمد عبدالرحمن	٢٠٠٩
٣١٢	نۆڤین ـ ١٥ ـ		٢٠٠٩
٣١٣	خواطر مدنية	د. محمد سليمان الأحمد	٢٠٠٩